

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАЛЮЖНА АЛЕВТИНА БОРИСІВНА

УДК 811.111'42:82-312.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ
АНГЛОМОВНОГО ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ**

Спеціальність 10.02.04 «Германські мови»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.Б. Калюжна
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Змійова Ірина Володимирівна, доцент, кандидат
філологічних наук

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Калюжна А.Б. Лінгвокогнітивні характеристики ключових концептів англomовного детективного дискурсу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна МОН України, Харків, 2017.

У дисертації розкрито лінгвокогнітивні характеристики і типи взаємозв'язку ключових концептів англomовного детективного дискурсу. Об'єктом дослідження, виконаного у межах когнітивно-дискурсивної парадигми, стали ключові концепти англomовного детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ, реалізовані лексичними засобами мови в детективному дискурсі, репрезентованому текстами творів представників британського напрямку класичного детективу А. Конан Дойла й А. Крісті.

У роботі уперше концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ розглянуті як ключові в силу їх значущості та «маркованості» в детективному дискурсі, представленому сукупністю тематично співвіднесених текстів, які будуються за певним шаблоном, тема яких визначається з опорою на тематичні слова та логічні предикати, відбір яких зумовлено ситуативними умовами й стосунками комунікантів. Новим також є опис лексичних засобів, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, та визначення семантичних взаємозв'язків лексем на основі валентнісних відношень.

Детективний дискурс демонструє такі конститутивні ознаки інституційного дискурсу як хронотоп, цілі, цінності, типові учасники тощо. Взаємодія стандартизованих персонажів, контекст і зміст комунікації відбивають статусно-рольове спілкування, обумовлене соціальними інститутами і соціальними відношеннями та відбувається у межах відносин «агент інституту – клієнт інституту», що є характерним для інституційного дискурсу. Детективний дискурс визначено як «м'яку» форму інституційного дискурсу оскільки при незмінних визначальних компонентах структури (таємниця / злочин – розслідування –

розкриття таємниці / злочину) і стандартизованому наборі персонажів («агенти» і «клієнти» інституту), його структура досить варіативна.

Лінгвокогнітивні характеристики та взаємозв'язок ключових концептів в межах детективного дискурсу виявлено на основі комплексного вивчення когнітивного змісту й дискурсивної реалізації вербалізованих ключових концептів. Аналіз проведено згідно запропонованому у роботі алгоритму, який включає етапи : (1) визначення концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ як ключових концептів детективного дискурсу; (2) виявлення онтологічних характеристик, змісту понять *таємниця*, *злочин*, *сищик* і *злочинець*, як передконцептуальних підстав виникнення ключових концептів детективного дискурсу; (3) виявлення засобів вербалізації ключових концептів детективного дискурсу, визначення лексем, що є іменами концептів і вивчення їх етимології; (4) визначення лексико-семантичних варіантів значень імен ключових концептів за допомогою застосування семного аналізу і виявлення доменів профілізації значень, актуалізованих в детективному дискурсі; (5) моделювання семантичного простору ключових концептів, утвореного лексемами – репрезентантами ключових концептів детективного дискурсу, на основі виявлення інтегральної і диференційних сем в значеннях імен ключових концептів і їх синонімів і побудова лексико-семантичних полів, мікрополів (і їх розширень) номінацій концептів; (6) аналіз валентних зв'язків лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу; (7) встановлення підстав взаємодії ключових концептів в дискурсі з застосуванням положень теорії валентності та на основі взаємодоповнюючих підходів: імплікаційних і конвенціональних зв'язків концептів і взаємодії ключових концептів на підставі взаємовідношення їх поняттєвих компонентів.

В результаті дослідження встановлено, що концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ, є ментальними утвореннями, які мають особливу значущість в детективному дискурсі, формують змістовно-тематичне ядро, об'єктивують обов'язкові елементи сюжету і «носіїв» сюжету, їх наявність в тексті є обов'язковою умовою віднесення тексту до детективного дискурсу,

взаємозв'язок цих концептів формує цілісність детективного дискурсу. В свою чергу, детективний дискурс, в якому ключові концепти актуалізовані для передачі певних смислів, обумовлює особливості використання лексичних засобів вербалізації концептів, семантичного простору ключових концептів.

Твори класичного детективу, якими представлений досліджуваний дискурс, відображають певний етап розвитку британського суспільства, соціальних інститутів і громадських норм відповідної епохи, які, в свою чергу, визначають онтологічні характеристики понять *таємниця*, *злочин*, *сищик* і *злочинець*, та обумовлюють поняттєвий зміст ключових концептів детективного дискурсу. Опис семантичного простору ключових концептів за допомогою польового структурування лексичних одиниць, які вербалізують концепти, уможливорює відтворення відповідних поняттєвих фрагментів концептуальної картини світу.

Семантичний простір номінацій ключових концептів детективного дискурсу структурований як лексико-семантичне поле. Центр містить лексему *mystery*, *crime*, *detective* або *criminal* – ім'я відповідного ключового концепту, та синоніми, об'єднані з іменем концепту відповідними інтегральними семами, виділеними у лексико-семантичних варіантах значень синонімів. На основі диференційних сем, виділених в значеннях засобів вербалізації ключових концептів, формуються мікрополя і розширення, які включають лексичні засоби, що належать до периферії лексико-семантичних полів.

З опорою на компонентну модель значення лексичних одиниць, що вербалізують ключові концепти та з застосуванням положень теорії валентності, в детективному дискурсі виявлені зв'язки лексем-репрезентантів ключових концептів з іншими лексичними одиницями, як реалізація семантичної валентності. У детективному дискурсі лексеми-репрезентанти ключових концептів демонструють реалізацію як обов'язкового, так і факультативного типів валентності. За наявності спільності семантичних ознак, що виділяються в значеннях лексем-репрезентантів концептів, і відсутності несумісних ознак, між ними встановлюється зв'язок, відображений свідомістю. Дискурсивна реалізація

таких зв'язків відбувається за допомогою предикатів, лексичне значення яких не суперечить лексичному значенню засобів, що вербалізують концепти.

Виявлені валентні зв'язки лексем-репрезентантів ключових концептів підтверджують взаємозв'язок між валентністю, в основі якої лежить лексичне значення слова, тобто семантичною валентністю, та концептуальною валентністю – здатністю концептів вступати у відносини з іншими концептами подібно до лексичних одиниць.

Валентність ключових концептів детективного дискурсу виявляється у вибіркового відношенні концепту до інших концептів та реалізується шляхом поєднання і перетину концептів трьома типами зв'язку – конвенціональними, імплікаційними і поняттєвими.

Вказані типи зв'язку відбивають причинно-наслідкові зв'язки, оскільки один концепт може імплікувати інший, передбачають актуалізацію концептів у свідомості згідно з визначеною стандартом послідовністю елементів композиції детективного дискурсу та ґрунтуються на наявності спільних компонентів в поняттєвому змісті концептів, що пояснює можливість сполучуваності ключових концептів у межах дискурсу. Взаємозв'язки ключових концептів в межах детективного дискурсу є імовірними та прогнозованими, оскільки передають логіко-сміслову основу цього дискурсу.

Практична значущість дослідження визначається тим, що його результати можуть бути використані під час викладання лекційних курсів із загального мовознавства (розділ «Семантика»), лексикології англійської мови (розділи «Лексична семантика», «Синонімія»), у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, при написанні курсових і дипломних робіт, у подальших наукових дослідженнях аспірантів і студентів.

Ключові слова: валентний зв'язок, взаємодія концептів, детективний дискурс, інституційний дискурс, класичний детектив, ключовий концепт, концептуальна валентність, лексико-семантичне поле, семантична валентність.

ABSTRACT

Kalyuzhna A.B. Linguocognitive characteristics of the key concepts of English detective discourse. – Dissertation. Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.04 «Germanic Languages». – V.N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The dissertation focuses on the linguocognitive characteristics of the key concepts of the English detective discourse and the types of the concepts correlation within the discourse. The object of the research carried out within the cognitive-discursive paradigm is MYSTERY, CRIME, DETECTIVE, CRIMINAL – the verbalized key concepts of the detective discourse represented by the texts of British classic detective fiction authors A. Conan Doyle and A. Christie.

For the first time concepts MYSTERY, CRIME, DETECTIVE, CRIMINAL are considered as key concepts due to their importance and “marked status” in the detective discourse. Detective discourse is defined as a set of thematically correlated texts arranged according to a certain pattern. The topic of the texts is determined on the basis of thematic words and logical predicates the selection of which is stipulated by the situation and interaction of participants. The semantic description of lexical means verbalizing the detective discourse key concepts as well as the determination of lexeme semantic correlations on the basis of valency links add the novelty to the research.

The detective discourse manifests such constitutive features of institutional discourse as chronotopos, aims, values, typical participants etc. The interaction of standardized characters, context and communication content reflect the status-role type of communication specified by social institutions and social relations within the ‘agent of an institution – client of an institution’ framework. The detective discourse is considered to be a “soft” type of institutional discourse as despite invariable components of a detective story (mystery / crime – investigation – solution of the mystery / crime) and the standardized set of characters (‘agents’ and ‘clients’ of an institution) its structure is quite variable.

Linguocognitive characteristics of the key concepts and their interactions within the detective discourse are determined on the basis of complex study of cognitive content and discourse realization of the verbalized key concepts.

The analysis has been performed according to the proposed algorithm which includes the following steps: (1) to identify concepts MYSTERY, CRIME, DETECTIVE, CRIMINAL as the key concepts of the detective discourse; (2) to describe ontological characteristics of the notions ‘mystery’, ‘crime’, ‘detective’ and ‘criminal’ as the pre-conceptual ground for the formation of the detective discourse key concepts; (3) to establish verbalization means of the detective discourse key concepts and their names and study their etymology; (4) to determine the lexico-semantic variants of the meaning of lexemes – the names of the key concepts by means of componential analysis and identify domains against which the meanings are profiled in the detective discourse; (5) to model the key concepts semantic space in the detective discourse based on integral and differential semantic components in the meanings of the names of key concepts and their synonyms; to organize lexico-semantic fields, microfields and their extensions; (6) to analyze valency links of the lexemes verbalizing key concepts of the detective discourse; (7) to study the interaction of the key concepts in the detective discourse with the help of valency theory and by means of two complementary approaches: on the basis of implicational and conventional links of the concepts and on the basis of the key concepts notional components correlation.

The results of the research confirm that the concepts MYSTERY, CRIME, DETECTIVE, CRIMINAL are mental structures of particular significance for the detective discourse. They form the meaningful and thematic core, objectify obligatory story elements and “carriers” of the plot that refer the text to the detective discourse, the interrelation of these concepts stipulates the integrity of the detective discourse. In its turn, the detective discourse, within the frame of which the key concepts are actualized to convey certain meanings, governs the specific use of lexical means verbalizing the concepts as well as their semantic space.

The texts of classic detective fiction which form the detective discourse reflect a certain stage in the development of British society, social institutions and social norms

of that period. Such norms and standards determine ontological characteristics of the notions ‘mystery’, ‘crime’, ‘detective’ and ‘criminal’ and the cognitive meaning of the detective discourse key concepts.

The description of the key concepts semantic space with the help of lexico-semantic fields organized by lexical units verbalizing the key concepts enables to represent corresponding notional segments of the conceptual world view.

The semantic space of units naming each key concept is structured as a lexico-semantic field. The core of the field includes a lexeme (*mystery*, *crime*, *detective* or *criminal*) – a name of the corresponding concept and its synonyms joined by an integrated semantic component identified in each lexico-semantic variant. Differential semantic components found in lexico-semantic variants are the basis for microfields including peripheral lexical means.

On the basis of componential analysis of lexical means and the valency theory application the links between lexemes representing the key concepts and other lexical units as a manifestation of semantic valency have been identified.

In the detective discourse the lexemes representing the key concepts demonstrate realization of both obligatory and optional types of valency. The presence of common semantic components in lexical meanings of lexemes representing the key concepts and absence of incompatible ones allow their interaction reflected in the mind. In the discourse such interaction is performed by means of predicates provided their lexical meanings are not in conflict with the lexical meanings of the lexemes.

The identified valency links confirm the interrelation between the valency that is determined by the lexical meaning of the word, i.e. semantic valency, and conceptual valency – the ability of concepts to come into relation with other concepts in a way similar to lexical units.

The valency of key concepts expresses itself in their selective relation to other concepts and is realized in the combination and overlap of concepts according to three types of connection – conventional, implicational and notional.

These types of connection reflect cause-and-effect links since one concept can suggest and imply another, and anticipate the actualization of concepts in the mind.

Such actualization occurs according to the sequence of obligatory elements of a detective story composition defined by the standard and is based on the availability of similar components in the notional contents of concepts that explains the possibility of key concepts interaction within the discourse. Such interactions of key concepts within the detective discourse are predictable and probable as reflect the conceptual core of the discourse.

The practical value of the research is determined by the fact that its results can be used in the courses of General Linguistics (Semantics), Lexicology of the English language (Lexical Semantics, Synonymy), special courses in cognitive linguistics, in course papers and graduation theses and in further scientific research of graduate and post-graduate students.

Key words: classic detective fiction, conceptual valency, detective discourse, institutional discourse, interaction of concepts, key concept, lexico-semantic field, semantic valency, valency link.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Калюжна А.Б. Концепт ТАЄМНИЦЯ в англійській мовній картині світу / А.Б. Калюжна, І.В. Змійова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – № 848. – С. 35-39.
2. Калюжна А.Б. Визначення імені концепту ТАЄМНИЦЯ в англomовному детективному жанрі / А.Б. Калюжна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – № 896. – С. 22-26.
3. Калюжная А.Б. Концепт-сценарий ТАЙНА в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2013. – № 1072. – С. 48-53.
4. Калюжная А.Б. Ключевые концепты англоязычного детективного дискурса / А.Б. Калюжная // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2016. – Вип. 83. – С. 79-87.
5. Калюжна А.Б. Лінгвокогнітивні підстави взаємодії ключових концептів детективного дискурсу / А.Б. Калюжна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2017. – Вип. 85. – С. 88-95.
6. Калюжная А.Б. Лексико-семантическое поле ключевых концептов детективного дискурса / А.Б. Калюжная, И.В. Змиева // Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета. – 2016. – № 3 (31). – С. 80-84.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Калюжна А.Б. Аналіз етимологічного шару концепту ТАЄМНИЦЯ / А.Б. Калюжна // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали II міжнародної наукової конференції (21 березня 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 18-20.
8. Калюжна А.Б. Концепт ТАЄМНИЦЯ в творах Агати Крісті / А.Б. Калюжна // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей X наукової

- конференції з міжнародною участю (4 лютого 2011 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 118-120.
9. Калюжная А.Б. Концепт-сценарий ТАЙНА в классическом детективе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XI наукової конференції з міжнародною участю (3 лютого 2012 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 112-113.
 10. Калюжная А.Б. Лексемы *mystery* и *secret* в вербализации концепта ТАЙНА / А.Б. Калюжная // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : тези доповідей II всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю (21 квітня 2012 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 79-82.
 11. Калюжная А.Б. Особенности номинации фреймов концепта-сценария ТАЙНА / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю (1 лютого 2013). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 133-134.
 12. Калюжная А.Б. Атрибутивные сочетания как средство лексической объективации концепта ТАЙНА в детективе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю (7 лютого 2014 р.). – Ч. 1. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 146-147.
 13. Калюжная А.Б. Средства актуализации концептуальных признаков концепта ТАЙНА в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали IV міжнародної наукової конференції (22 березня 2014 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 33-36.
 14. Калюжная А.Б. Детективный дискурс как вид институционального дискурса / А.Б. Калюжная // Сучасні філологічні студії: теоретична та прикладна лінгвістика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 березня 2015 р.). – Київ-Буча : Український гуманітарний інститут, 2015. – С. 92-95.

15. Калюжная А.Б. Дискурсообразующие концепты классического детектива / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю (27 березня 2015 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 72-74.
16. Калюжная А.Б. Особенности реализации концепта ДЕТЕКТИВ в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали V міжнародної наукової конференції (19 березня 2016 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 33-36.
17. Калюжная А.Б. Семантическое пространство концепта ПРЕСТУПЛЕНИЕ в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю (5 лютого 2016 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 61-62.
18. Калюжная А.Б. Анализ понятийного компонента концепта ПРЕСТУПНИК / А.Б. Калюжная // Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-26 листопада 2016 р.). – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. – С. 69-70.
19. Калюжна А.Б. Валентнісні зв'язки лексем, що вербалізують концепт СИЩИК / А.Б. Калюжна // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2017 р.). – Львів : ГО «Науково-філологічна організація «ЛОГОС», 2017. – С. 149-150.

Особистий внесок Калюжноі А.Б. в опубліковану у співавторстві статтю № 1 полягає у зборі, опрацюванні та систематизації практичного матеріалу щодо лексичних засобів репрезентації концепту ТАЄМНИЦЯ та визначенні складників концепту ТАЄМНИЦЯ в англійській мовній картині світу в рамках лінгвокультурного та лінгвокогнітивного підходів до вивчення концептів.

Особистий внесок Калюжної А.Б. в опубліковану у співавторстві статтю № 6 полягає у зборі та аналізі фактичного матеріалу, та моделюванні і описі лексико-семантичних полів номінацій ключових концептів детективного дискурсу.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ	
ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ.....	26
1.1. Дискурс як інтегральний феномен. Текст і дискурс.....	26
1.2. Детективний дискурс як вид інституційного дискурсу.....	32
1.3. Ключові концепти детективного дискурсу.....	40
1.4. Передконцептуальні основи ключових концептів	
детективного дискурсу.....	47
1.4.1. Онтологічні характеристики поняття <i>таємниця</i>	47
1.4.2. Онтологічні характеристики поняття <i>злочин</i>	52
1.4.3. Онтологічні характеристики поняття <i>сищик</i>	57
1.4.4. Онтологічні характеристики поняття <i>злочинець</i>	60
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА, МАТЕРІАЛ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ	
АНАЛІЗУ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО	
ДИСКУРСУ.....	66
2.1. Британський класичний детектив.....	66
2.2. Методика аналізу ключових концептів детективного дискурсу.....	71
2.3. Алгоритм аналізу ключових концептів детективного дискурсу.....	80
Висновки до розділу 2.....	84
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР КЛЮЧОВИХ	
КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ.....	86
3.1. Засоби вербалізації ключових концептів детективного дискурсу	86
3.1.1. Засоби вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ.....	87
3.1.2. Засоби вербалізації концепту ЗЛОЧИН.....	93
3.1.3. Засоби вербалізації концепту СИЩИК.....	97
3.1.4. Засоби вербалізації концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ.....	100

3.2. Польова організація семантичного простору концептів.....	102
3.3. Лексико-семантичне поле номінацій ключових концептів детективного дискурсу.....	114
3.3.1. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ...	115
3.3.2. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ЗЛОЧИН.....	119
3.3.3. Лексико-семантичне поле номінацій концепту СИЩИК.....	124
3.3.4. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ..	127
Висновки до розділу 3.....	133
РОЗДІЛ 4. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ	
КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ.....	137
4.1. Валентнісні відношення ключових концептів.....	137
4.2. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу.....	151
4.2.1. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ.....	151
4.2.2. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН....	163
4.2.3. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт СИЩИК.....	168
4.2.4. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ	179
4.3. Взаємодія ключових концептів детективного дискурсу.....	186
Висновки до розділу 4.....	199
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	241
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	245
ДОДАТКИ	252

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСП – лексико-семантичне поле

L – Latin

OF – Old French

MF – Middle French

ВСТУП

Дисертаційна робота присвячена лінгвокогнітивному дослідженню ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ, їх реалізації в мові та актуалізації в англомовному детективному дискурсі на матеріалі творів представників британського напрямку класичного детективу А. Конан Дойла й А. Крісті.

Дискурс є середовищем формування концептів, «концентрується навколо певного опорного концепту; створює загальний контекст, що описує дійові особи, об'єкти, обставини, часи, вчинки тощо, визначаючись не стільки послідовністю речень, скільки тим спільним для творця дискурсу і його інтерпретатора світом, який «будується» під час розгортання дискурсу» [54, с. 7]. Концепти, що властиві певному дискурсу та актуалізуються в його ключових символах (вербальних і невербальних), називають «дискурсоутворюючими» [155, с. 5; 237, с. 24], «системоутворюючими» [196, с. 206], «центральною» [236], «домінантами / константами», або «автохтонами» [177, с. 202]. У нашій роботі концепти, що формують детективний дискурс, услід за В.І. Карасиком та Є.В. Бондаренко, називаємо «ключовими» [98; 26].

Дослідження концептів детективного дискурсу було предметом вивчення з позицій різних методологічних підходів. Мовна репрезентація концепту CRIME / ЗЛОЧИН проаналізована в американському варіанті англійської мови [60], на матеріалі англійської та російської мов описана структура головних концептів детективу: ЗЛОЧИН / CRIME, ТАЄМНИЦЯ / MYSTERY, РОЗСЛІДУВАННЯ / INVESTIGATION, ПОКАРАННЯ / PUNISHMENT, а також їх вербалізація мовними засобами [218]; у просторі англомовного детективного дискурсу досліджені базові концепти CRIME, DETECTIVE, MYSTERY, DETECTION, що визначені як загальні для детективного дискурсу [21], виділені п'ять типів комунікативних особистостей: Детектив, Убивця, Помічник, Свідок, Жертва у когнітивній моделі детективного дискурсу [35]. Відзначається синкретичність концептів ЗЛОЧИН і ГРІХ у свідомості християн [36]. Концепти ТАЄМНИЦЯ,

ЗЛОЧИН, ЖЕРТВА, ЗЛОЧИНЕЦЬ, СЛІДСТВО, СИЩИК розглянуті з погляду прецедентних феноменів детективного дискурсу (на матеріалі англійської та російської мов) [68] тощо.

Актуальність роботи зумовлена, з одного боку, важливою соціально-культурною роллю інституційного детективного дискурсу в суспільстві, зокрема, його ключових концептів, які відповідають «агентам» (СИЩИК) і «клієнтам» (ЗЛОЧИНЕЦЬ) інституту слідства, що діють у певній ситуації (ЗЛОЧИН, оповитий ТАЄМНИЦЕЮ), і нагальною необхідністю встановлення їх когнітивно-дискурсивних характеристик. З іншого, своєчасність такого аналізу підсилюється комплексним застосуванням новітньої когнітивної парадигми лінгвістичної науки, що уможлиблює з'ясування зв'язків між концептуальними структурами і мовними одиницями, які втілюють ці структури в дискурсі, та залученням теорії валентності, яка дозволяє пояснити такі взаємозв'язки на двох рівнях – мовному та когнітивному.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що розгортання дискурсу класичного детективу зумовлено дискурсоутворюючими концептами ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ, що пов'язані конвенціональними, імплікаційними, поняттєвими типами зв'язку і мають різний ступінь виділеності відповідно до етапів композиції класичного детективу.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, що проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в рамках теми «Проблеми іноземної філології, перекладознавства та методики когнітивно-дискурсивної парадигми» (номер державної реєстрації 0109U007962) та теми «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу» (0114U004320).

Мета дослідження – з'ясувати лінгвокогнітивні характеристики ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ і визначити типи їхнього взаємозв'язку.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження;

- 2) описати методику лінгвокогнітивного аналізу ключових концептів детективного дискурсу;
- 3) визначити статус детективного дискурсу як інституційного;
- 4) обґрунтувати статус ключових концептів;
- 5) виявити й описати лексичні засоби номінацій ключових концептів і визначити їх імена;
- 6) описати валентнісні зв'язки лексем-репрезентантів ключових концептів;
- 7) визначити типи взаємозв'язку ключових концептів детективного дискурсу.

Об'єктом дослідження в роботі є ключові концепти детективного дискурсу, реалізовані лексичними засобами в англomовному детективному дискурсі, репрезентованому текстами класичного детективу, а **предметом** – лінгвокогнітивні характеристики і типи взаємозв'язку цих ключових концептів.

Матеріалом дослідження є понад 3000 дискурсивних фрагментів, що містять лексичні одиниці, які вербалізують концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ в англomовному класичному детективному дискурсі, отримані методом суцільної вибірки з текстів творів А. Конан Дойла і А. Крісті – представників класичного детективу, обсягом 22000 аркушів.

Аналіз фактичного матеріалу здійснювався за допомогою методологічного апарату когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики [27; 126; 128; 143; 145; 153; 232; 234; 235] та спирається на результати досліджень когнітивної лінгвістики в *когнітивно-дискурсивному* та *когнітивно-комунікативному* напрямках лінгвістики [26; 27; 71; 145; 153; 177; 199; 231; 233; 235 та ін.]; *когнітивно-семантичному* напрямі [24; 66; 127; 157; 170; 171; 172; 201; 319 та ін.]; *теорії дискурсу* [97; 98; 138; 229; 254; 269; 271; 280, 337; 350; 351 та ін.] і виходив із визнання сполучної ролі мови між когнітивною та комунікативною діяльністю людини, що здійснюється в ході дискурсу [233, с. 21-28; 255, с. 129; 350, с. 17-19].

Дослідження також спирається на теорію поля [110; 124; 213; 215; 276; 301; 345 та ін.] та теорію валентності [7; 8; 47; 106; 158; 197; 200; 202; 206; 296; 343],

оскільки вивчення феноменів мови сприяє розумінню феноменів мислення, проте «розуміння феноменів мислення сприяє *поясненню* мови» [62, с. 145].

Методика дослідження зумовлена його метою та матеріалом, є комплексною і містить *дефініційний, компонентний та етимологічний* аналіз (для визначення змісту поняттєвого компонента, семного складу лексичних номінацій ключових концептів детективного дискурсу та їх етимологічного шару), *метод польового моделювання* (для виділення ядра та периферії концептів і наведення номінацій концептів у вигляді польових структур); *аналіз смислових зв'язків синонімів* (для структурування лексико-семантичного поля номінацій досліджуваних концептів), *концептуальний аналіз* (для визначення структури концептів), *валентнісний аналіз* (для визначення сполучуваності лексичних номінантів ключових концептів та опису взаємозв'язків ключових концептів в межах детективного дискурсу); *контекстуальний аналіз* (для виявлення реалізації валентностей лексем-репрезентантів ключових концептів), *дискурсивний аналіз* (для опису взаємозв'язку ключових концептів), *елементи кількісного аналізу* (під час з'ясування імен концептів).

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому *вперше*:

- детективний дискурс розглянуто як вид інституційного дискурсу;
- виділено ключові концепти детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ відповідно до етапів композиції класичного детективу;
- описано лексичні засоби, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу;
- розроблено алгоритм аналізу сполучуваності (реалізації валентності) ключових концептів;
- визначено семантичні взаємозв'язки лексем, що вербалізують ключові концепти, на основі валентнісних відношень;
- виявлено взаємодію ключових концептів детективного дискурсу, що зумовлено різними типами зв'язку.

Новизну отриманих результатів викладено в **положеннях, що виносяться**

на захист:

1. Під детективним дискурсом розуміється сукупність тематично співвіднесених текстів, тема яких визначається з опорою на тематичні слова та логічні предикати; їх відбір зумовлюється ситуативними умовами й стосунками комунікантів. Детективний дискурс відноситься до інституційного дискурсу і має усі ознаки інституційності, а саме, наявність конститутивних ознак (хронотоп, цілі, цінності, типові учасники тощо) та статусно-рольове спілкування між персонажами у межах відносин «агент інституту – клієнт інституту».

2. ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ – ключові концепти для дискурсу класичного детективу, оскільки вони мають особливу значущість в означеному дискурсі, формують його змістовно-тематичне ядро, об'єктивують обов'язкові елементи сюжету й «носіїв» сюжету та є обов'язковою умовою для віднесення тексту до детективного дискурсу.

3. Лексичні засоби, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, організовані в лексико-семантичні поля (ЛСП), які сформовані навколо лексем *mystery*, *crime*, *detective* і *criminal* – імен відповідних ключових концептів – на основі інтегральних сем, виділених у лексико-семантичних варіантах значень лексем, що належать до ядра поля. На основі диференційних сем утворюються мікрополя і розширення.

3.1. ЛСП номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ структурується навколо лексеми *mystery* та її синонімів на основі інтегральної семи 'те, що незрозуміле / нез'ясовне'; на підставі уточнювальних родових поняття диференційних сем 'те, що приховане', 'те, що збиває з пантелику' і 'проблема, яку необхідно вирішити' виділяються мікрополя СЕКРЕТ, ЗАГАДКА, ПРОБЛЕМА.

3.2. Номінації концепту ЗЛОЧИН – лексема *crime* та її синоніми – об'єднані інтегральною семою 'порушення закону'. Диференційні семи 'дія, спрямована проти людини' і 'дія, спрямована проти власності' є підставою для формування двох ЛСП – ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДИНИ (ЛСП 1) і ЗЛОЧИН ПРОТИ ВЛАСНОСТІ (ЛСП 2). Ці ЛСП, у свою чергу, мають мікрополя – УБИВСТВО, ВИКРАДЕННЯ, НАСИЛЬСТВО та КРАДІЖКА, ПСУВАННЯ МАЙНА, НЕЗАКОННЕ

ПРОНИКНЕННЯ ВІДПОВІДНО.

3.3. ЛСП номінацій концепту СИЩИК формують лексема *detective* та її синоніми, що мають спільну сему 'той, хто розслідує злочини й отримує докази або інформацію'. Семи 'офіційний сищик' і 'приватний сищик', виділені у значенні лексеми *detective*, є підставою для структурування мікрополів ОФІЦІЙНИЙ СИЩИК і ПРИВАТНИЙ СИЩИК відповідно.

3.4. Ядром ЛСП номінацій концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ є лексема *criminal* та її синоніми, об'єднані інтегральною семою 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок'. Диференційні семи, виділені в значеннях лексем-репрезентантів концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ, є підставою для формування мікрополів ЛИХОДІЙ, УБИВЦЯ, ВИКРАДАЧ, КРАДІЙ і ШАХРАЙ.

4. Взаємозв'язок лексичних засобів, що вербалізують ключові концепти в рамках детективного дискурсу, вибудовується на основі теорії валентності. Семантичні валентності лексем-репрезентантів ключових концептів зумовлені сполучальними потенціями дієслова-предиката, який дозволяє виявити валентності іменника і його роль як суб'єкта (агенса) чи об'єкта (пацієнса) в ситуації наявності в їх значенні спільної семи.

5. Лексеми, що маніфестують ключові концепти в детективному дискурсі, демонструють обов'язкову і факультативну валентності. При обов'язковій валентності сполучуваність дієслова-предиката з актантами мотивована наявністю спільної семантичної ознаки в їх значеннях. При факультативній валентності іменники та дієслова виявляють можливу сполучуваність із прикметниками і прислівниками, що визначається семантикою слів.

6. Категорію валентності застосовуємо також до аналізу й опису взаємозв'язку ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ. Валентність ключових концептів детективного дискурсу проявляється у вибіркового відношенні концепту до інших концептів та реалізується в трьох типах зв'язків – конвенціональних, імплікаційних і поняттєвих – шляхом поєднання і перетину концептів.

6.1. Конвенціональний характер взаємозв'язку ключових концептів

пояснюється умовами побудови композиції детективу з жорсткою послідовністю елементів (злочин – розслідування – розкриття злочину), а актуалізація (виділеність) певного концепту на кожному етапі розгортання сюжету передбачає причинно-наслідковий, тобто імплікаційний зв'язок.

6.2. Взаємозв'язок ключових концептів детективного дискурсу, що ґрунтується на взаємовідношеннях їх поняттєвих компонентів, передбачає наявність у концептів, що перетинаються, спільного поняттєвого змісту.

Теоретичне значення роботи полягає у визначенні змісту і структури ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ, а також підстав для взаємозв'язку ключових концептів у дискурсі. Результати дослідження є особистим внеском здобувача у розвиток когнітивної семантики (виявлення поняттєвого компонента в структурі досліджуваного концепту, опис внутрішніх і зовнішніх зв'язків концепту), у розвиток теорії валентності щодо різних рівнів мови з екстраполяцією в галузь когнітивної лінгвістики.

Практична значущість дослідження визначається тим, що його результати можуть бути використані під час викладання лекційних курсів із загального мовознавства (розділ «Семантика»), лексикології англійської мови (розділи «Лексична семантика», «Синонімія»), у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, при написанні курсових і дипломних робіт, у подальших наукових дослідженнях аспірантів і студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації апробовано на засіданнях кафедри ділової іноземної мови і перекладу ХНУ імені В.Н. Каразіна (2009–2017), на спеціалізованому лінгвістичному семінарі ХНУ імені В.Н. Каразіна (2017), та на 13 наукових конференціях, а саме: 6 *міжнародних конференціях*: II міжнародна наукова конференція «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів» (Харків, 2009), IV міжнародна наукова конференція «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів» (Харків, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні філологічні студії: теоретична та прикладна лінгвістика» (Буча, 2015), V

міжнародна наукова конференція «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів» (Харків, 2016), Міжнародна науково-практична конференція «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук» (Одеса, 2016), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури» (Львів, 2017) та на 7 *конференціях з міжнародною участю*: X Наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2011), XI Наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2012), II Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Германістика у XXI столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика» (Харків, 2012), XII Наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2013), XIII Наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2014), XIV Наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2015), XV Наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2016).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено в 6 наукових статтях (5 у фахових виданнях України, 1 у зарубіжному виданні), а також у 13 тезах виступів на наукових конференціях загальним обсягом 4,5 авт. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списків використаної літератури (396 позицій), довідкової літератури (42 позиції) і джерел ілюстративного матеріалу (108 позицій). Загальний обсяг роботи становить 11,77 авт. арк. Обсяг основного тексту 9,4 авт. арк. Робота містить 8 таблиць, 10 рисунків та глосарій.

У **вступі** обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, розкривається новизна, теоретична і практична значущість, подається апробація результатів роботи.

У **першому розділі** розглядаються питання щодо визначення дискурсу та співвідношення його з текстом. Обґрунтовується виокремлення детективного дискурсу в різновид інституційного дискурсу. Визначається статус ключових концептів дискурсу, на підставі чого виділено концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ як ключові концепти детективного дискурсу. Розглядаються онтологічні характеристики понять, що лежать в основі формування ключових концептів.

У **другому розділі** описується матеріал дослідження, методика і алгоритм аналізу ключових концептів в англomовному детективному дискурсі.

У **третьому розділі** визначаються засоби вербалізації ключових концептів детективного дискурсу, а також виділяються імена концептів. Структурується семантичний простір концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі на основі польового підходу у вигляді лексико-семантичних полів, із виділенням мікрополів і розширень у складі мікрополів.

У **четвертому розділі** визначаються підходи, що лежать в основі взаємодії ключових концептів у детективному дискурсі. Розглянуто валентні відношення концептів на основі валентних зв'язків лексем, що вербалізують ключові концепти. Аналізуються валентні зв'язки лексичних засобів, що вербалізують концепти, як реалізація семантичної валентності. Розглянуто взаємозв'язок ключових концептів на підставі імплікаційних, конвенціональних і поняттєвих зв'язків, як виявів когнітивно-семантичної вибірконості концептів.

У **висновках** подаються результати проведеного дослідження та визначаються перспективи подальших студій.

РОЗДІЛ 1

ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ

Термін «дискурс» широко вживається в лінгвістиці, літературознавстві, соціології, філософії, соціальній психології та інших галузях знань. Однак «природа знання і його взаємодія зі структурами і функціями дискурсу» [272, с. 8] знаходяться у фокусі уваги дослідників.

1.1. Дискурс як інтегральний феномен. Текст і дискурс

Форми дискурсу такі ж різноманітні, як і форми людського життя. Дискурс як інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, сукупність процесу і результату (тексту) містить як екстралінгвістичний, так і лінгвістичний аспекти [231, с. 37]. У лінгвістичному плані дискурс маніфестує себе у використовуваних мовних засобах і виявляється в сукупності породжених текстів (дискурс як результат), у лінгвокогнітивному – пов'язаний із мовною свідомістю, зумовлює вибір мовних засобів, впливає на породження (і сприйняття) текстів, проявляючись у контексті та пресупозиції (дискурс як процес) [120, с. 200-201].

До дискурсу як форми знання можна застосувати загальні епістемологічні таксономічні принципи. Складність і неоднозначне розуміння дискурсу пояснює існування різних підходів як до типології дискурсу взагалі, так і до детективного зокрема.

Починаючи із середини 70-х років, концепція М. Фуко започаткувала особливу теорію дискурсу. Науковець використовує поняття «discours» на позначення суспільно-історичних сформованих систем людського знання. Дискурс, за концепцією М. Фуко, є частиною «дискурсивної практики» – сукупності багатьох різноманітних сфер людського пізнання. Це – «сукупність анонімних, історичних, завжди детермінованих часом і простором правил, що в цій епосі і для цього соціального, економічного, географічного або мовного

оточення визначили умови впливу висловлювання» [288, с. 117]. М. Фуко визначає дискурс як «сукупність висловлювань, що належать одній формації» [там само]. Дискурсивна формація – це мережа когнітивних відношень між поняттями, теоріями, висловлюваннями, між усім тим, що так чи інакше релевантно для виникнення цього знання. Дискурс у цьому випадку не тільки сукупність знаків, яка використовується на позначення предметів, явищ, дискурсивному аналізу підлягає соціально-історична інформація, фон, що порівнює події з дискурсом, або «світ дискурсу». При цьому «висловлювання», за визначенням М. Фуко, – це не вербальне висловлювання, не лінгвістично визначена послідовність знаків, а сегмент людського знання, структурна частина знання й одночасно відповідної дискурсивної практики [228, с. 137].

У комунікативній лінгвістиці в цілому простежуються дві тенденції до визначення дискурсу. Одна з них спирається на категорію тексту, виступає його актуалізацією, згідно з іншою, дискурс становить одночасно результат і процес [16, с. 94-96]. Залежно від дослідницьких завдань дискурс, з одного боку, означає окрему конкретну комунікативну подію, з іншого, передбачає комунікативну подію як інтегративну сукупність певних комунікативних актів, результатом якої є змістовно-тематична спільність багатьох текстів [228, с. 147]. Інтердискурсивна природа тексту (особливе поєднання жанрів, дискурсів та стилей) реалізується семантичними, граматичними та лексичними ознаками на різних рівнях організації тексту [281, с. 67].

Консервація дискурсу перетворює його на текст, що може виконувати функцію ресурсу для наступних дискурсів, а артикуляція тексту є умовою для здійснення дискурсу [104, с. 300-301].

У такій концепції домінує «текстовий» підхід – тексти розглядаються як «мовні твори», яких безліч, може бути незліченна безліч, і тому вимагають вироблення лише загальних принципів для свого розуміння (для «своєї граматики»), але не реальних конкретних граматик різних типів дискурсу [199, с. 37].

Саме тоді термін «дискурс» почав використовуватися паралельно з терміном «текст» у такому значенні. Ототожнення *тексту* і *дискурсу* було зумовлено визначенням дискурсу як послідовності речень, що близька за значенням до поняття «текст» [133].

Так, В.А. Звегінцев визначає дискурс як «два чи кілька речень, що перебувають один з одним у смисловому зв'язку» [69, с. 170], Т.М. Ніколаєва – як «групу висловлювань, пов'язаних між собою за змістом» [159, с. 467]. Крім того, у словнику Т.М. Ніколаєвої термін *дискурс* має такі тлумачення: 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, пов'язаних між собою за змістом; 5) мовленнєвий твір як реальність – письмова або усна [там само, с. 479].

В.З. Дем'янков дає узагальнювальне визначення того, що таке «граматика» і, ширше, «світ дискурсу». «Discourse – дискурс, довільний фрагмент тексту, що складається більш ніж з одного речення або незалежної частини речення. Часто, але не завжди, концентрується навколо певного опорного концепту; створює загальний контекст, який описує дійові особи, об'єкти, обставини, часи, вчинки тощо, визначаючись не стільки послідовністю речень, скільки тим спільним для творця дискурсу і його інтерпретатора світом, який «будується» під час розгортання дискурсу. Вихідна структура для дискурсу має форму послідовності елементарних пропозицій, пов'язаних між собою логічними зв'язками кон'юнкції, диз'юнкції тощо. Елементи дискурсу: події, що викладаються, їх учасники, перформативна інформація і «не-події», тобто а) обставини, що супроводжують події; б) фон, що пояснює події; в) оцінка учасників подій; г) інформація, що співвідносить дискурс із подіями» [54, с. 7]. У цьому визначенні дискурс описується не просто як текст, а як мова, що має свої тексти і, на думку Ю.С. Степанова, це одне з найбільш повних («кращих») визначень дискурсу [199, с. 38].

Дискурс розглядався і як текст у контексті різних фонових факторів, занурений у життя, як вербальне подання комунікативної події. За визначенням Н.Д. Арутюнової, дискурс – це «зв'язний текст у сукупності

з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; мова, яка розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості, <...> це мова, «занурена в життя» [9, с. 136-137].

У 80-ті р. з метою подолання термінологічного збігу понять *текст* і *дискурс* ці терміни розмежовувалися за різними критеріями, із використанням різних аспектів: мовного і соціального, статичного і динамічного. Цьому сприяли концепції Е. Бенвеніста, який уважав дискурс мовою, невід'ємною від того, хто говорить, протиставляв процес системі [369, с. 121]. В той же час поняття дискурс ширше ніж текст, оскільки охоплює не лише мовні, а й соціальні чинники [340, с. 1-2].

Т. ван Дейк розглядав текст як статичний об'єкт, а дискурс як комунікативну подію, спосіб актуалізації тексту в певних ментальних і прагматичних умовах. «Дискурс – актуально виголошений текст, а «текст» – це абстрактна граматична структура вимовленого. Дискурс – це поняття, що стосується мови, актуальної мовної дії, тоді як «текст» – це поняття, що стосується системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності» [51]. На основі цього підходу Ю. Руднєв наводить таке визначення дискурсу: «Дискурс не є текст, але є в тексті, якщо розглядати останній як ланцюг/комплекс висловлювань, тобто мовленнєвий (або комунікативний) акт та його результат» [186].

На думку Ю.М. Лотмана, текст є засобом збереження і передачі інформації, а дискурс не може накопичувати інформацію і становить лише спосіб її передачі [135, с. 282]. У той же час у дискурсі формується схема майбутнього тексту і задаються його контекстуальні координати – лінгвістичні, ситуаційні, культурні. Дискурс народжує текст – конкретний матеріальний об'єкт [140, с. 8].

Із погляду комунікації текст є вторинним утворенням щодо дискурсу, «упакованою» вторинною комунікацією [59, с. 45], що, на думку Т.О. Бехта, підтверджує нетотожність цих понять, незважаючи на належність тексту і дискурсу до одиниць комунікації та спільності їх характеристик [21, с. 21].

Виходячи із когнітивно-комунікативного розуміння дискурсу, цей феномен розглядається як подія, що об'єктивується через текст із залученням таких чинників: а) особистість комунікантів (у сукупності психологічних, ментальних, соціокультурних, етноспецифічних та інших характеристик); б) орієнтація на адресата, рівень його знань та ерудиції; в) екстралінгвістична складова – соціокультурний контекст/середовище, у якому відбувається спілкування [16, с. 26; 193, с. 38; 277].

Розмежування тексту і дискурсу можливо, ураховуючи те, із яких методологічних позицій – формальних або функціональних – визначається дискурс. Формальний і функціональний підходи різняться характером обґрунтування [144, с. 70]. Функціональне за своєю суттю відношення мови до світу в дискурсі не є заданим, статичним [153, с. 142]. «Дискурс, на відміну від тексту, є відрізок мовлення у використанні, який набуває значення в контексті для його користувачів і сприймається ними як такий, що має мету (спрямування), значимий і зв'язний» [262, с. 24].

Поняття контексту є головним предметом розбіжностей формалістів і функціоналістів. При формальному підході контекст обмежений іншими мовними одиницями, а при функціональному він уміщує ментальний і соціальний «життєвий світ» комунікантів [153, с. 140].

При функціональному підході дискурс трактують широко, підводячи під це поняття все, що говориться чи пишеться [22, с. 3]. Інакше кажучи, дискурс визначається як мовленнєва діяльність, що реалізується в письмовій, усній (діалогічній, полілогічній, монологічній) або паралінгвістичній формах і безпосередньо надана дослідникові як мовний матеріал (за Л.В. Щербою) у звуковій, графічній або електронній репрезентації. Таке широке розуміння дискурсу досить поширене в лінгвістиці і є нормою у психології та філософії [179, с. 20-21].

Ситуативна інтерпретація дискурсу виявляється в обліку соціальних, психологічних і культурних чинників ситуативного контексту комунікації. Дискурс і текст тут розмежовуються на основі поняття ситуації. Дискурс

розглядають як «текст плюс ситуація», а текст, відповідно, як «дискурс мінус ситуація» [329, с. 239-253]. Таке розуміння дискурсу простежується в таких визначеннях: «дискурс є вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, що розуміється як сукупність процесу та результату й володіє як власне лінгвістичним, так і екстралінгвістичним планами» [120, с. 113], «дискурс – це інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, що з'являється як сукупність процесу та результату і містить екстралінгвістичний і власне лінгвістичний аспекти; в останньому, крім тексту, виділяють пресупозицію і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлює вибір мовних засобів» [231, с. 37].

Текст визначається як вербальне подання («словесний запис») комунікативної події [150; 254], а дискурс як «текст у подієвому аспекті» [9, с. 137], «функціонування мови в живому спілкуванні», «мова, яка надається тому, хто говорить» [20, с. 296].

У сучасній лінгвістичній науці намітилися дві основні позиції (вузьке і широке розуміння терміна) у з'ясуванні природи дискурсу.

Згідно з першою позицією (більш вузьке розуміння), під цим терміном розуміють конкретну комунікативну подію, що має імовірнісну природу і найчастіше характеризується відсутністю чітких меж, яка здійснюється в певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі [50, с. 13]. «Дискурс у вузькому розумінні є виявом мовленнєвої діяльності <...> і становить обмін репліками без особливого мовного задуму» [120, с. 199].

Згідно з другою концепцією, об'єкт дослідження є комплексним взаємозв'язком кількох текстів, які функціонують у межах однієї комунікативної сфери, що визначає наявність спеціальних дискурсів, які функціонують в окремих сферах людського пізнання і комунікації [227, с. 12]. При цьому їхній зміст розкривається інтертекстуально, тобто в комплексній узаємодії тематично співвіднесених текстів, що перебувають в єдиному тематичному полі та характеризуються однаковими стилістичними особливостями. У межах цього трактування такий феномен реалізується через функціональні характеристики,

засновані на відмінності комунікативних сфер, і постає як явище процесуальне, діяльнісне [112, с. 79]. Ознаками таких дискурсів є не тільки особливості їх побудови, але й ретельний вибір мовних засобів за їх функціонально-стилістичними характеристикам, наприклад, розмовна лексика, канцеляризми, поетизми, архаїзми тощо [там само]. У такому значенні дискурс становить явище інституційного спілкування [211], тобто спеціалізований клішований різновид спілкування, зумовлений соціальними функціями партнерів і регламентований як за змістом, так і за формою (педагогічний дискурс, технічний дискурс тощо) [112, с. 79].

Незалежно від прийняття вузького чи широкого розуміння цього питання, дослідники одностайні щодо уявлень про його особливе місце в комунікації. «Дискурс, з одного боку, становить явище проміжної ланки між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, а з іншого боку, фіксується текстом, що залишається «у сухому залишку» спілкування» [99, с. 231].

Таким чином, текст і дискурс існують разом у межах реального мовленнєвого твору. Дискурс – це жива комунікативна діяльність, яка виявляється у певній ситуації й супроводжується екстралінгвістичними чинниками. Текст, у свою чергу, вербалізує та фіксує ці параметри.

1.2. Детективний дискурс як вид інституційного дискурсу

«Літературні тексти» маніфестують дискурси, «що лежать в основі певного числа нових актів мовлення», які «нескінченно вимовляються, є вже вимовленими і мають вимовлятися й надалі», на відміну від дискурсів, «що зникають разом із тим актом, в якому вони були висловлені» [287, с. 18].

Сукупність художніх творів як результат узаємодії авторських інтенцій і складного комплексу можливих реакцій читача і тексту становлять літературно-художній дискурс.

На думку В.І. Карасика, тексти художньої літератури репрезентують буттєве спілкування (переважно монологічного характеру) у межах

персонального (особистісно орієнтованого) дискурсу [99, с. 217-218], в якому автор здійснює спробу розкрити свій внутрішній світ у всьому його багатстві. Своєрідність індивідуального стилю, що не вкладається в уніфіковані знакові стандарти, характеризує художній дискурс [104, с. 298]. Спілкування тут є розгорнутим і насиченим смислами, а усвідомлення сенсу мови з боку адресата змісту залежить від ситуації спілкування.

Як комунікативний акт художній дискурс переслідує певну мету – впливати на духовний простір читача (його систему цінностей, знань, вірувань, бажань).

Низка обмежень, що встановлюються природою мистецтва, конкретизують літературний дискурс. Вони містять естетичну функцію, спосіб вираження, родові й жанрові ознаки, художній образ, а також як і з яких позицій повідомляється про що-небудь – автором, головним героєм, іншими персонажами, – а потім прочитується читачем, який відтворює зміст твору [108].

У межах художнього дискурсу можна виділити детективний дискурс на основі тематичної єдності текстів як елементів комунікації, що поєднує автора і читача, які мають спільну мету – вплинути на читача. У детективі такою метою є розвага [58, с. 29]. Наявність художньої інформації, адресанта (автора) й адресата (читача) дозволяє виявити художню комунікацію в межах персонального (буттєвого) дискурсу, а детективний дискурс можна визначити як один із різновидів особистісно орієнтованого дискурсу, спрямованого на художнє спілкування. Головний оператор дискурсу – це його автор, його форматор, який породжує похідні оператори, що наділяються функцією говоріння [28, с. 67]. Однак у художньому дискурсі можна виділити не тільки монологічний, але й діалогічний дискурси. Під час аналізу художнього дискурсу необхідно розрізняти діалогічний розмовний дискурс і драматичний (інтерпретацію тексту драми) [18, с. 13]. У художньому діалозі ці два аспекти співвідносяться з двома рівнями комунікації: зовнішній, або вертикальний, тобто комунікація автора з читачем, і внутрішній, або горизонтальний, тобто комунікація персонажів один з одним [там само]. Так виникає багатоголосся дискурсу, перегукування смислів на різних рівнях, що передаються позиціями учасників події твору, тобто автора і героїв,

«свідомостей» персонажів, окремих висловлювань як різних поглядів тощо [15, с. 164].

Цей дискурс у той же час є поліморфним, що характерно для художнього дискурсу. Будь-який окремо взятий текст може бути результатом багатьох дискурсів, часто суперечливих, оскільки текст рідко буває цілісним з погляду лінгвістичних особливостей, які він містить, або дискурсів, які він висловлює [313, с. 28-29.]. Тобто художній дискурс може вміщувати в себе різні дискурси, спрямовані на розкриття ідейного змісту, у детективі – це розкриття таємниці злочину. Логічність і художність – основні особливості детективного дискурсу [58, с. 47]. Логічність може припускати передбачуваність як закономірність у послідовності ситуацій спілкування в художньому розслідуванні, передбачуваність сюжету, а також вибору мовних засобів тощо [там само].

Детектив як художній твір відрізняється від інших літературних творів, оскільки характеризується дотриманням стереотипу, підпорядковується певним формулам, встановленим традицією, є структурно консервативним жанром, консерватизм якого полягає в дотриманні традицій та умовностей [21, с. 30-31].

До типів дискурсу, що будуються за певним шаблоном, зараховують інституційний дискурс [99, с. 178]. У його основі лежить схема необхідних і достатніх комунікативних дій, що є визначальними компонентами цієї структури [там само]. У детективі такими обов'язковими компонентами можна вважати сигнал таємниці (злочин), розслідування та розкриття таємниці. В інституційному дискурсі виділяють жорстку та м'яку форми. Прикладом жорсткого різновиду інституційного дискурсу, на думку В.І. Карасика, є різні ритуали, такі як військовий парад, захист дисертації, вручення нагороди, церковна служба [там само].

У детективі, на наш погляд, представлена «м'яка» форма, оскільки за наявності незмінних визначальних компонентів: злочин – розслідування – розкриття таємниці, а також стандартизованого набору персонажів, структура детективних творів досить варіативна.

Під час аналізу інституційного дискурсу описують його типових учасників, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, жанри, прецедентні тексти і дискурсивні формули [99, с. 189; 300, с. 106-107].

Конститутивні ознаки інституційного дискурсу характеризуються насамперед за лініями учасників спілкування. Типологія стратегій інституційного дискурсу містить стратегії, що співвідносяться з інтенціями комунікантів, які відповідають мотивам і цілям певного соціального інституту.

Інституційний дискурс становить представницьке спілкування, тобто спілкування статусно-рольове, що виходить за межі буденного. За визначенням М. Агар в інституційному дискурсі це – спілкування «між спеціалістом та непрофесіоналом (a lay person)» [цит. за: 303, с. 203].

Дискурс як «спосіб говоріння» зумовлений соціальними інститутами та соціальними відносинами, і взаємодія та спілкування індивідів відбувається на рівні позицій, «діяльнісних ролей», а не на рівні особистостей [138, с. 167]. Про такі певні типи «соціальних доменів використання мови» можна говорити як про «медичний дискурс» або «політичний дискурс» [269, с. 3-4].

Тип інституційного дискурсу визначається типом суспільного інституту, який, зокрема, включає людей, зайнятих відповідною діяльністю, їхні характеристики, поведінкові стереотипи.

Названі критерії конкретизують конститутивні ознаки дискурсу за лініями учасників спілкування. Так, до типових учасників спілкування в інституційному дискурсі належать агенти та клієнти інституту. Агенти інституту – представники соціально-професійної групи, які через неоднакову спеціалізацію по-різному впливають на клієнтів. На відміну від клієнтів, агенти інституту представлені більш диференційовано і завжди змальовуються детальніше [99, с. 191].

Типовими учасниками детективного дискурсу є: сищик, поліцейський, експерт, з одного боку, тобто ті, хто здійснюють розслідування і розкриття таємниць злочину, і жертва, потерпілий, злочинець, підозрювані, свідки, з іншого боку.

Першу групу учасників можна вважати представниками соціально-професійної групи, за визначенням В.І. Карасика, «носіями особливого знання», «агентами інституту» на противагу «клієнтам інституту» [99] (жертва, потерпілий, свідки):

(1) *“Pray take a seat, Miss Hunter. I shall be happy to do anything that I can to serve you.” I could see that Holmes was favorably impressed by the manner and speech of his new client. He looked her over in his searching fashion, and then composed himself, with his lids drooping and his finger-tips together, to listen to her story*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

(2) *Lestrade laughed. “I am afraid that I am still a sceptic,” he said. “Theories are all very well, but we have to deal with a hard-headed British jury”*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Хронотоп дискурсу, просторово-часові координати, в яких відбувається дія твору, охоплює межі з моменту виникнення незрозумілої ситуації злочину або події (виникнення таємниці) до моменту їх розкриття та пояснення і локалізований місцем самої події і місцем перебування будь-кого з персонажів.

Отже, обставини детективного дискурсу (хронотоп) залежать від конкретних ситуацій, пов'язаних з діями учасників дискурсу:

(3) *Yet we survey the ground round the scene of the tragedy. What do we find? A few cattle tracks, nothing more. I took a wide sweep round, and there is no path within fifty yards. Another cyclist could have had nothing to do with the actual murder. Nor were there any human footmarks* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Інституційний дискурс відрізняється від інших типів дискурсу своїми цілями. На думку В.І. Карасика, його цілі полягають у підтримці громадських інститутів і в цілому в забезпеченні стабільності соціальної структури [99, с. 265]. Цілі дискурсу різняться залежно від типу інституційного дискурсу, а також учасників спілкування [там само, с. 194].

Мета детективного дискурсу безпосередньо перегукується з основною настановою інституційного дискурсу: забезпеченням непорушності чинного

правопорядку та соціальної структури, що досягається діями сищика (агента дискурсу), спрямованими проти антисоціальних дій злочинця.

Агенти детективного дискурсу переслідують певну мету – розкрити таємницю, покарати злочинця, відновити порушений порядок, тобто зробити так, щоб перемогла справедливість. Така мета відповідає цінностям відповідного інституту (надання допомоги жертві чи потерпілому):

(4) *The first consideration is to remove the pressing danger which threatens you. The second is to clear up the mystery and to punish the guilty parties*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Цілі та цінності дискурсу визначають його стратегії. До стратегій детективного дискурсу, тобто послідовності інтенцій мовленнєвих дій у ситуації розслідування злочину (розкриття таємниці), можна віднести роздуми, пояснення, сприяння, організацію діяльності учасників цього дискурсу:

(5) *“I don’t know anything. I want to know.” ~ “So you tell me to carry on with my investigation?” ~ “Yes, if it’s going to produce any results, though I don’t think it will... ~ Yes, go on. Go on finding out”* /A. Christie, Elephants can Remember/

(6) *And what is the result of your investigations? ~ The conviction that the crime is a very peculiar one* /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Ознаки інституційності також передаються певними кліше, характерними для мовлення агентів інституту, що складаються з типових релевантних комунікативних ходів, реакцій агентів і клієнтів інституту. У детективному дискурсі для підтримки необхідної (довірчої) для сищика атмосфери можливе не надто дистанційоване спілкування:

(7) *It is a secret, mademoiselle, but I will tell you, I am a detective!*

/A. Christie, Double Sin/

Дискурсивні формули вміщують, наприклад, вислови для акцентування уваги, звертання, етикетні формули, зауваження, спеціальні коментарі або ритуальні формули, що дозволяють відрізнити «своїх від чужих» [99, с. 266], а також засоби класифікації та кодування подій та людей і способів, за допомогою якого представники інституту виступають від імені інституту, наприклад,

використання «ми» замість «я» в професійних медичних консультаціях [333, с. 87], тобто виступають ознаками інституційності.

До дискурсивних формул детективного дискурсу належать своєрідні звороти, властиві спілкуванню учасників цього соціального інституту: *have an inquest, make inquiries, have an alibi, Do you plead guilty?* тощо, наведені в прикладах (8), (9), (10):

(8) *Sir Charles called his few witnesses, the prisoner himself went into the box and told his story in a manly straightforward manner, unshaken by cross-examination. The prosecution endeavoured to rally, but without great success. The judge's summing up was not wholly favourable to the prisoner, but a reaction had set in and the jury needed little time to consider their verdict.*~ *“We find the prisoner not guilty.”*

/A. Christie, The Witness of the Prosecution /

(9) *“Supposing that I stand up in court and say all these things?”*

“You cannot be asked to give evidence against your own husband”

/A. Christie, The Witness of the Prosecution /

(10) *The police court proceedings were brief and dramatic. The principal witnesses for the prosecution were Janet Mackenzie, maid to the dead woman, and Romaine Heilger, Austrian subject, the mistress of the prisoner*

/A. Christie, The Witness of the Prosecution/

Значення мовних висловів визначаються ситуаційним контекстом, який містить набір факторів, що частково їх визначають.

Детективний дискурс детермінований ходом розслідування, що визначає вибір відповідних мовних засобів:

(11) *The Inspector, a shrewd-looking forceful man of forty, was concluding his investigations. He had questioned most of the guests, and had by now pretty well made up his mind on the case*

/A. Christie, The Shadow on the Glass/

Розслідування може бути успішним лише у випадку довіри до сторони слідства і передбачає формульні моделі поведінки, що також становлять специфіку детективного дискурсу:

(12) *“He is a very remarkable person,” said Knighton slowly, “and has done some very remarkable things. He has a kind of genius for going to the root of the matter, I wanted them to call in Hercule Poirot, and said he was the only man who could help them, but they pinned their faith to Scotland Yard.”*

/A. Christie, The Mystery of the Blue Train/

Важливою складовою будь-якого дискурсу є модель змісту і структури комунікативної ситуації [112, с. 83]. Під ситуацією розуміється фрагмент об’єктивно існуючої дійсності, форма функціонування процесу спілкування, що відображається у свідомості й об’єктивується в мовленнєвій діяльності, в основі якої лежить мікросистема взаємин двох або більше суб’єктів у її зв’язку з макросистемою контексту їхньої діяльності, яка спонукає до мовних учинків і визначає їх предметність і змістовність [там само].

Для характеристики «ситуативного типу» дискурсу залучається критерій поля [293, с. 110]. Поле – це соціально зумовлена дія, соціальний контекст, у який уміщений дискурс. Як правило, воно концентрується навколо певної теми, реалізується через активізацію емпіричного та логічного компонентів дискурсу. Тему можна зрозуміти за допомогою ключових тематичних слів, типів логічних предикатів (опис дії або події, оповідання про якісь події, міркування), відбір яких визначається ситуативними умовами – часом, місцем, стосунками комунікантів, що допускають або не допускають цю тему в певному соціальному контексті [112, с. 83; 293, с. 111]. Наприклад, тема «Написання наукової статті» може бути зрозуміла через ключові тематичні слова і вирази (*in this article, necessary data, valuable results, etc.*), через послідовність логічних предикатів (*declared, was examined, was taken into consideration*), що відібрані комунікантами згідно з визначеними умовами спілкування [112, с. 83].

У детективному дискурсі ключові концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізовані «тематичними» словами і взаємодіють за допомогою логічних предикатів, таких як *to investigate, to examine, to resolve, to commit* тощо. Їх польова структура буде проаналізована в розділі 3.

Отже, детективний дискурс репрезентований сукупністю тематично співвіднесених текстів, тема яких визначається з опорою на тематичні слова і логічні предикати. У той же час, детективний дискурс є поліморфним, із характеристиками інституційного дискурсу – хронотоп, цінності і стратегії цього інституту, клишованість дискурсивних формул, а стосунки суб'єктів дискурсу, контекст їхньої діяльності і зміст комунікації свідчать про статусно-рольові стосунки комунікантів, зокрема «агентів інституту» і «клієнтів інституту».

1.3. Ключові концепти детективного дискурсу

У сучасній лінгвістиці особлива увага приділяється прагматичним і динамічним аспектам мови у їх зв'язку з явищами свідомості і культури. Когнітивна лінгвістика також звертається до особливостей «існування» концептів у дискурсі. Уявлення про дискурс як систему когнітивних і комунікативних складових дає можливість вирішувати питання про дискурс у взаємозв'язку з його когнітивними і комунікативними характеристиками, сфокусувати увагу на ментальних операціях, пов'язаних із переданими в дискурсивних ситуаціях смислами, говорити про визначальну роль базових концептів для комунікативних параметрів дискурсу [232, с. 74].

Конкретні тексти, що функціонують у межах однієї і тієї ж комунікативної сфери, складають емпіричний базис для опису дискурсу [228, с. 144]. Тексти постачають інформацію про світ, проте правила лінгвістичної та екстралінгвістичної організації змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти містяться у свідомості не у формі текстів, а у вигляді «структурованих ієрархічно організованих одиниць інформації» [144, с. 73], до яких у когнітивній лінгвістиці належить концепт [там само]. Певні концепти пов'язані між собою у досвіді людини та її досвідом і не можуть бути відокремлені один від одного [261, с. 2; 266, с. 7].

Розглядаючи категорії тексту / дискурсу, О.О. Селіванова зазначає, що «концепт є підкатегорією інформативності, бо концептуально конденсований

зміст формується на базі всього масиву текстово-дискурсивної інформації» [193, с. 196]. При оптимальному розумінні тексту адресат адекватно декодує концепт як основу інформаційного балансу [там само, с. 210], без «величезного об'єму соціокультурних знань неможливо визначити зв'язність між реченнями, або побудувати макроструктуру тексту» [271, с. 8]. Виходячи з того, що «когнітивна теорія дискурсу розглядає як першочергове завдання створення ментального прообразу всього інформаційного простору комунікативної ситуації, у тому числі тексту як її семіотичного посередника» [193, с. 241], комунікативно-дискурсивні характеристики концептів можна розглянути на базі текстів, що репрезентують той чи інший тип дискурсу. В той же час дискурс можна схарактеризувати тим, як в ньому поєднуються певні концепти та як їм приписується центральна роль [302, с. 65].

«Кожен тип тексту має свої мовні та когнітивні відмінності», а «використання знання в розумінні тексту означає здатність співвідносити текст з певною структурою знання, що вже існує» [268, с. 9] та «інкорпорувати попередній досвід та, відповідно, попередні текстові бази, пов'язані з такими самими або подібними ситуаціями. Розуміння тексту передбачає <...> когнітивне уявлення подій, дій, осіб і взагалі ситуацій, про які йдеться в тексті» [там само, с. 12]. В процесі інтерпретації (розуміння) дискурсу в пам'яті конструється його ментальне уявлення, яке включає як інформацію, що сприймають, так і інформацію, яка міститься у пам'яті [там само, с. 6].

Такі «події», «ситуації», «особи», з якими асоційована типова та потенційно можлива інформація, релевантна для даного дискурсу, вважаємо основою для виділення ключових концептів.

Із позицій дискурсивного втілення концептів виділяються ментальні утворення, що є ключовими для певного типу дискурсу, і ті концепти, які для відповідного дискурсу є похідними або нейтральними [100, с. 90].

Важливим аспектом взаємодії концепту та дискурсу є роль дискурсу як середовища й основного чинника формування концептуального змісту. Зміст концепту реалізується «у дискурсі та соціальній взаємодії» [319, с. 28],

проявляється на рівні дискурсивної практики, при цьому концепт «виступає інтегративним елементом щодо свідомості, культури і мовної системи в цілому» [162].

Пресупозиційний фонд (фонові знання) системно організовує соціальний та індивідуальний досвід людини, визначаючи її «картину світу» [162]. «Фонову інформацію складають знання, колективні уявлення і поняття, зафіксовані в системі концептів конкретної мови» [52, с. 118], оскільки знання та розуміння оточуючого світу тим, хто говорить та аудиторії є вирішальними [327, с. 82]. Значущість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного співтовариства в цілому, мають ключові концепти як головні одиниці картини світу, константи культури [147, с. 5].

Різні референційні типи концептів характеризуються неоднаковими особливостями комунікативно-дискурсивних реалізацій [162]. Той чи інший тип дискурсу формується сукупністю певних концептів, у свою чергу, концепти, відображаючи зміст дискурсу, до якого вони належать, спрямовують комунікацію, породжуючи навколо себе якийсь дискурс [164]. Специфічний набір ключових концептів регулярно реалізується в конкретному типі дискурсу і створює його дискурсивний простір [177, с. 202].

Уявлення про дискурс як про систему когнітивних і комунікативних складових дозволяє розглядати взаємозв'язок цих характеристик дискурсу, тобто говорити про визначальну для комунікативних параметрів дискурсу роль деяких властивих для такого типу дискурсу концептів. Такі специфічні концепти, властиві певному типу дискурсу, дослідники називають «генеративними» [101, с. 78], «дискурсоутворюючими» [155, с. 5; 237, с. 24], «базовими» [21, с. 93; 162; 236], «опорними» [56], «центральноними» [236], «системоутворюючими» [196, с. 206], «жанроутворюючими» [155, с. 5], «фундаментоутворюючими» [152], «домінантами/ константами», або «автохтонами» [177, с. 202], «концептами-ідеями» [193, с. 247], «абстрактними жанроутворюючими концептами» [35, с. 62; 167, с. 265], «ключовими» [26; 98; 178, с. 303].

Такі концепти актуалізуються в ключових знаках дискурсу (вербальних і невербальних) [155, с. 6], «марковані» за ознакою їхньої значущості для певного типу дискурсу [100, с. 98], лежать в основі розгортання смислів і норм цього дискурсу [101, с. 78], здатні концентрувати широку смислову область [97, с. 6], визначають тип дискурсу [236, с. 91-92], задають основні ціннісні координати його знакового простору, дозволяють визначити основні референційні «точки тяжіння», що генерують номінативне забезпечення предметної області того чи іншого типу дискурсу [там само, с. 128], складають змістовно-тематичне ядро, формують семіотичну модель і жанрову структуру дискурсу [155, с. 7], історично сформувалися в межах цього дискурсу і регулярно відтворюються в ньому [177, с. 202].

О.І. Шейгал також підкреслює генеративний потенціал таких концептів, що полягає в наявності значень лексем – назв відповідних базових / центральних концептів, окрім змістовного мінімуму значення, об'єктивованого у словниковій дефініції, великого інформаційного потенціалу або поля асоціативних ознак [236, с. 91-92].

Генеративну функцію базового концепту в семіотичному просторі дискурсу О.І. Шейгал порівнює з роллю домінанти в розвитку лексико-семантичної парадигми [236, с. 92]. Чим ширше інформаційний потенціал домінанти, тим більшими дериваційними можливостями вона володіє [там само].

Услід за О.І. Шейгал, М.Д. Невинська називає концепти, притаманні певному дискурсу, що актуалізуються в його ключових символах (вербальних і невербальних) «дискурсоутворюючими» концептами. Такі концепти є системно організованими, вони утворюють змістовно-тематичну структуру, формують жанрову диференціацію того чи іншого дискурсу. Подібні концепти Г.Г. Слишкін і А.В. Олянич також називають дискурсоутворюючими та жанроутворюючими концептами [цит. за: 155, с. 5-6].

О.А. Моргун у системі концептів в інавгураційних промовах американських президентів виділяє тріаду «фундаментоутворюючих» концептів інавгураційного дискурсу POWER – PEOPLE – PRESIDENT [152]. Ці «фундаментоутворюючі»

концепти складають «ядро» зазначеного типу дискурсу і протиставляються «периферії», куди дослідник відносить вітальні, соціальні, політичні, національно-культурні, морально-етичні, естетичні, релігійні, економічні, екологічні концепти [152].

А.М. Приходько розрізняє певний набір концептів, який регулярно реалізується в окремому дискурсі. Такі концепти він називає домінантами / константами (автохтонами) [177, с. 202]. Автохтонні концепти історично сформувалися в межах цього дискурсу, регулярно відтворюються в ньому, є системоутворюючими, можуть бути унікальними й загальними (частково або повністю збігаються у кількох дискурсах, наприклад, УЧИТЕЛЬ у педагогічному та релігійному дискурсах). Автохтони є концептуальними константами дискурсу, тобто домінантним (типовим, характерним, імовірнісним, прогнозованим) набором концептів. Дослідник вважає, що список концептуальних домінант – автохтонів того чи іншого дискурсу – є за визначенням закритим, на відміну від концептуальних змінних – алохтонів, нетипових, малоімовірних, нехарактерних і не завжди прогнозованих концептів [там само, с. 202-203].

На підставі твердження Дж. Лайонза про те, що мислення і раціональний дискурс спрямовуються і зумовлюються концептуальною системою, що складається з «атомарних понять», з якими безпосередньо пов'язані «базові слова» [130, с. 98-103], Т.О. Бехта в певному жанровому виді дискурсу виділяє «базові» й «атомарні» концепти [21, с. 93]. Базові концепти формують серцевину номінального та вербального вокабуляру мови і, отже, забезпечують концептуальну основу й матеріал для побудови когнітивних категорій. Простір дискурсу інтерпретується через презентацію взаємопов'язаних базових концептів у вигляді когнітивної моделі [там само, с. 91-92].

На думку М.Ю. Олешкова, базовий концепт властивий певному типу дискурсу, імпліцитно виявляє себе на рівні макроінтенції мовців (в юридичному дискурсі – «закон», у релігійному – «віра», у політичному – «влада» тощо) [162]. О.О. Селіванова вважає, що існує «концепт-ідея», який становить «сукупність

макропропозицій, що відтворюють основну сутність смислового масиву тексту» [193, с. 247].

С.М. Плотнікова в кожному окремому типі дискурсу виділяє «абстрактні жанроутворюючі концепти» і вважає, що їх наявність є необхідною умовою для належності того або іншого тексту до певного жанру [167, с. 265]. Її точку зору поділяє Т.Г. Ватоліна і зазначає, що в термінах жанроутворюючих концептів можна досліджувати когнітивну модель детективного дискурсу як модель художнього світу, що конструюється в ньому [35, с. 62]. Г.Г. Слишкін ці концепти називає «системоутворюючими», такими, що виражають «потреби носія культури, заради задоволення яких створюється цей жанр» [196, с. 206]. У жанрі мелодрами таким є концепт ЛЮБОВ, у детективі – концепт ТАСМНИЦЯ, при цьому інші концепти, що функціонують в картині світу цього жанру, є засобом конкретизації системоутворювальних концептів [там само].

У дискурсі, репрезентованому текстами певного жанру, аналогічний концепт також виявляє себе в глобальній темі дискурсу – змістовній основі, яка є перетином семантичних сфер, що належать висловлюванням різних учасників спілкування [138, с. 93], у його макроструктурі, тобто у виражених у тексті мовними засобами і зумовлених усім ходом текстової діяльності змістовно-смислових зв'язків, що <...> суттєві для реалізації основного задуму повідомлення [57, с. 87-88], у когнітивній схемі, що дозволяє аналізувати розуміння тексту на основі пресупозиційного знання, тематичних слів і макроструктур [268, с. 10], і експлікується в комунікативному фокусі діалогу на пропозиціональному рівні, а також у метакомунікативних компонентах організації тексту / дискурсу, у дейктичних елементах тощо [162].

Номенклатура концептів і мовних структур, що їх маніфестують, визначається комунікативно-когнітивним простором тексту / дискурсу. Концептуальний простір тексту формується на основі зближення загальних ознак концептів, які репрезентуються на поверхневому рівні тексту словами і реченнями однієї семантичної області, що зумовлює певну цілісність концептосфери тексту [10, с. 87]. Концептуальний аналіз художнього тексту

передбачає: виявлення набору ключових слів тексту; визначення базового концепту (концептів) цього простору; опис позначуваного ними концептуального простору [10, с. 87].

Знакова природа ключових концептів детективного дискурсу передбачає їхню закріпленість за певними вербальними засобами реалізації, сукупність яких складає план вираження відповідного лексико-семантичного поля, що будується навколо домінанти (ядра), представленої іменем концепту [41, с. 99-100]. Семантичний простір ключових концептів у детективному дискурсі визначається особливостями слововживання і синонімічних заміन, характерних для текстів, якими репрезентований дискурс [199, с. 44].

Детективний дискурс, маніфестований текстами класичного детективу, належить до типів дискурсу, що будуються за певним шаблоном [99, с. 178]. В основі цього дискурсу лежить схема необхідних і достатніх комунікативних дій, які є визначальними компонентами такої структури [там само].

Детектив є «замкнутою структурою», сюжет його не допускає смислових коливань [3, с. 273] і є процесом розгадки основної сюжетної таємниці – таємниці злочину (як правило, вбивства), і зіткненням на цьому ґрунті героя-детектива (сищика-професіонала або аматора) і злочинця [367, с. 55].

У самий жанр закладена настільки чітка програма подій, що ми заздалегідь знаємо деякі основні епізоди твору. Детектив – це зумовлена композиція [43]. Класична композиція: в зав'язці – результат злочину (найчастіше – труп) і ікси замість злочинця, в кульмінації – помилка слідчого, що довірився переконливим, на перший погляд, доказам, в розв'язці – розгадка, лиходій упізнаний, викритий, схоплений за руку [44]. Кількість епізодів в детективі лімітована, і усі події можуть розвиватися виключно в просторі, обмеженому таємницею [107, с. 160].

Таємниця формує функцію героїв [44]. Героєм детектива може стати персонаж, мета якого – розкриття таємниці, слідство, реконструкція передуючих злочину подій [141, с. 31]. Чітко визначені не лише порядок того, що відбувається, але і дії і пересування головного героя – детектива, а також ланцюг дій злочинця [107, с. 160]. Фігура злочинця, у свою чергу, являється, опорою усієї

ідейно-художньої побудови [43], проте героєм є той, хто переслідує злочинця [238].

Таким чином, особливий тип побудови сюжету в текстах класичного детектива зумовлює появу і актуалізацію певних концептів в кожному епізоді композиції – ТАЄМНИЦЯ на етапі зав'язки, пов'язана з розслідуванням ЗЛОЧИНУ, яке успішно проводить СИЩИК (представник поліції або приватний), і яке закінчується викриттям і покаранням ЗЛОЧИНЦЯ. Наявність цих концептів в тексті є обов'язковою умовою віднесення тексту до детективного дискурсу, а на основі їх взаємозалежності формується цілісність детективного дискурсу.

1.4. Передконцептуальні основи ключових концептів детективного дискурсу

Поява класичного детективу в кінці XIX століття [107; 194] була зумовлена низкою змін наукової думки, розвитком філософських ідей логічного позитивізму, домінуванням у науці «детермінованого» мислення [67; 185], а також змінами в житті суспільства, виникненням регулярної поліції у відповідь на зростання злочинності в буржуазних містах і застосуванням наукового аналітичного методу в розкритті злочинів. Історія з таємницею і подальшою розгадкою виокремилася в самостійний тип літератури – детектив [107, с. 39-40]. Ключові концепти класичного детективу (ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ) складають змістовно-тематичне ядро детективного дискурсу, в якому відбиваються цінності стабільного суспільства, непорушність соціальної системи, неминучість покарання зловмисника.

1.4.1. Онтологічні характеристики поняття *таємниця*

Процеси здобування та застосування знання відбуваються в соціокультурному, антропологічному контексті; ці процеси багато в чому визначаються «позанауковими» передумовами й орієнтирами, «екзистенціальними» настановами та нормами. Пізнавальний акт у буквальному

розумінні слова є досягнення іншого, «неподібного», а тому первісно «таємного» (або «таємничого») [1, с. 8]. Поняття *таємниці* містить у собі парадокс як об'єкт пізнавального інтересу, оскільки для того, щоб виявляти зацікавленість, слід мати уявлення про об'єкт інтересу [221].

Феномен таємниці розуміється як рухома межа пізнання, яку можна подолати по мірі дослідження існування пізнавальним розумом [там само]. Вирішення цього парадоксу в людській культурі відбувається завдяки тому, що таємниця пов'язується з чим-небудь відомим як його передумова або пояснення. Найбільш ранні цінності таємниці визначаються уявленням про світ у світлі архаїчного універсалізму загадки як не про даності, а заданості, із залишком неявного, незборимого емпіричним знанням. Загадковість світу незнищенна, це умова його вічної новизни, непередбачуваності і джерело гносеологічної інтриги. Світ є цікава таємниця, привабливість якої в тому, що вона піддається частковій розгадці [77].

Усі акти пізнання зумовлюються таємницею як «дійсним, онтологічно впливовим полем» [114]. Енциклопедичне визначення таємниці містить такі значення: 1. щось нерозгадане, ще не пізнане; 2. щось, що приховується від інших, відоме не всім, секрет; 3. прихована причина чого-небудь [336].

У результаті багатовікових роздумів людини про причини існування і ступеня доступності таємничого сформовано три основні підходи до розуміння таємниці [221]:

1) як ще непізнаного, тобто того, що є предметом можливих майбутніх досліджень для прогресивної науки, яка розвивається, далекої перспективи пізнання;

2) як непізнаваного, тобто того, що принципово знаходиться за межами можливостей людського пізнання, як переважаючого потенціал людського розуму через надмірну складність, принципову абсурдність або відокремленість непереборними перешкодами;

3) як прихованого, тобто в принципі (комусь) відомого, але свідомо замаскованого, засекреченого, зашифрованого.

Прикладом уявлень про принципово непізнаване є середньовічні християнські уявлення про непізнаваність Бога, наслідком яких стали філософський і містичний ірраціоналізм, апофатичне богослів'я (як обхідний шлях до пізнання непізнаваного), концепція «ученого незнання» Миколи Кузанського тощо [221]:

(13) *Can you fathom the mysteries of God? Can you probe the limits of the Almighty?* /The Holy Bible, Job 11:7 NIV/

Процес пізнання реальності є процесом розширення знання; це розширення відбувається як співвіднесення нового (невідомого) з відомим, тобто як упізнавання, анамнезис. Однак у культурному досвіді при цьому зберігається і те, що відомо, як невідоме, і навіть як невідоме в принципі; воно теж може бути пізнаваним, але саме як таке (як невідоме), як «незбагненне» [1, с. 8].

Непізнаване і незбагненне може бути наявним у досвіді як таке і не мотивувати собою жодного когнітивного процесу, тобто не вимагати пізнання і переведення в пізнаване. Більше того, непізнаване (як непізнаване в принципі) може виступати як актуальне і священне водночас [там само].

Проблематика «прихованого» історично пов'язана з уявленнями про езотеризм, тобто про знання, що спеціально приховуються обраною меншістю від вульгаризації або неналежного використання профанною більшістю:

(14) *If I have the gift of prophecy and can fathom all mysteries and all knowledge, and if I have absolute faith so as to move mountains, but have not love, I am nothing* /The Holy Bible, 1 Corinthians 13:2/

Підсумком ранньої сакралізації таємниці стало те, що будь-яке позапобутове знання було визнано елітарним, небезпечним для профанів, а спосіб його нарощування (наука) став прерогативою діяльності, прихованої від непосвячених, якою опікуються верховні хранителі останньої таємниці – боги [77].

У сучасному суспільстві аналогічна проблематика «прихованого» існує, перш за все, у формі юридичних секретів, що охороняються, – державної, військової, комерційної таємниці тощо. У соціально-побутовому сенсі таємниця є основою приватного життя, сім'ї та більшості форм діалогічного спілкування.

У цьому випадку таємниця полягає не у факті володіння унікальною інформацією, а в умовах обміну між довіреними особами (конфідентами) [77].

У філософській літературі слово *таємниця* вживається в кількох значеннях. Найбільш часто цим словом позначається те, що ще не пізнане, але принципово цілком пізнаване. Теорія М. Хайдеггера про істину як «потаємність», що за допомогою феноменологічного дослідження виводиться в «несокритість», одночасно містить у собі елементи уявлень про таємниче і як про «ще непізнане», і як про «приховане» [221].

Таємниця розуміється як таке значущє, що, зберігаючи свою незаперечну значущість, при цьому не є відомим (пізнаним) або навіть ніколи не може стати повністю відомим (пізнаним) [1, с. 8]. На думку М.К. Мамардашвілі, «у філософії немає проблем, а є лише таємниця» [139], те, що незрозуміло і що недоступно людському розуму, зокрема, поновлюваний акт буття, який утаємничений у тому сенсі, що в ньому бере участь сама людина [там само].

Розуміння таємниці, сформульоване в концепції Р. Марселя, протистоїть раціоналістичному поняттю проблеми [142]. Відмінність між проблемою і таємницею полягає в тому, що проблема означає об'єктивну незрозумілість, яку можна проаналізувати й подолати, а таємниця – незрозумілість, що має «усеосязний» характер і є незрозумілою, тобто проблему визначають, а таємницю передчувають. Це протистояння з того ж ряду, що і протистояння непоясненого і незрозумілого [360, с. 440]. Таємниця (таїнство) і проблема розрізняються і способами пізнання. Таємниця не тотожна повному мороку, вона внутрішньо безмежна (на відміну від проблем як обмежених завдань для розуму) [357]. Спосіб осягнення проблеми – «аналітичний», у той час як спосіб осягнення таїнства – «інтуїтивно-цілісний» [203, с. 222-223].

Є ще одне значення слова *таємниця* щодо людини. Воно пов'язане із поняттям індивідуального і конкретного. Індивідуальне сприймається як таємниця, оскільки не визначається «загальними оречевленими формами пізнання» і становить дійсну таємницю для пізнавальних форм [116, с. 193].

Протиставлення «таємного» і «явного» відбиває двоєдність непізнаного і пізнаного, невідомого і відомого і визначається поняттями «світ», «космос», «усесвіт», і те, що перевершує будь-яку визначеність і позначається поняттям «таємниця», супроводжує все свідоме життя людини [114].

Сама людина, будучи для себе і «таємницею», і «світом», і «словом», що поєднує їх, служить для себе, для свого самоздійснення триєдиною світоглядною основою – точкою, в яку сфокусований увесь пізнаваний світ і в якій незбагненим чином зосереджена таємниця буття [там само]. «Єдність», «двоєдність», «триєдність» – максимально абстрактні характеристики людського буття, з яких розгортається все різноманіття обчислювального світу. Єдине – те, що не пізнається, двоєдність – початок пізнання, триєдність – поєднання пізнаваного і непізнаваного. Цими характеристиками визначаються принципово різні сфери таємничого, які можна розмежувати й визначити як *таємниця*, *загадка* і *секрет* [там само].

За визначенням О.О. Корабльова, *таємниця* – це форма позамежного (трансцендентного) незнання, що невідомо і залишається невідомим, якщо докладати тільки інтелектуальні зусилля. *Загадка* – це форма суміжного (іманентного, тобто того, що залишається всередині меж можливого досвіду) незнання. Суміжне незнання, на відміну від позамежного, існує у формах, які дозволяють відчувати та усвідомлювати його співприсутність: це незнання вже втілено, але залишається непізнаним. Загадковість виявляється в тому, що деяке ціле, яке необхідно «розгадати», подано частинами, фрагментарно, у вигляді розрізнених ознак. *Секрет* – це форма граничного (певного, визначеного) незнання. Граничне незнання – це те, що невідоме, але може стати відомим за певних інтелектуальних зусиль, що можна виявити раціонально, словами та поняттями, і, завдяки цьому, можна передати та засвоїти [там само].

Структура таємничого (таємниця – загадка – секрет) знаходить своє вираження в традиційному слововживанні близьких за значенням слів: *таємниця*, *загадка*, *секрет* тощо разом із позначенням феномена, поясненням якого повинна

служити розгадка таємниці («Таємниця матерії», «Таємниця Буття», «Таємниця смерті Олександра І» та ін.) [221].

Характеристики феномена таємниці в межах детективного дискурсу визначаються необхідною умовою для побудови детективу – обов’язковим розкриттям (осягненням) таємниці, що дозволяє проаналізувати різні втілення цього феномена, включаючи розуміння таємниці як проблеми, секрету і загадки.

1.4.2. Онтологічні характеристики поняття злочин

Історія розвитку та становлення детективу як літературного жанру пов’язана з питанням про те, як у різні періоди суспільного й культурного розвитку людства визначалося поняття злочину і як воно взаємодіяло з іншими поняттями духовної культури. І поки злочин існує як суспільне явище, він становить не тільки соціальну, але й етичну та естетичну проблеми [182, с. 23].

Аж до XVIII століття злочин належав в основному до релігійно-моральної концепції світу. Порушення закону розцінювалося як святотатство, як злочин проти самого Господа Бога і тягло за собою страшне покарання [67, с. 69], злочином уважалися не тільки дії, але й почуття, наміри, думки людини [37; 264].

Незважаючи на те, що поняття злочину знаходило своє визначення на різних етапах існування суспільства, з урахуванням історичної епохи, «соціальний аспект цієї проблеми залишається настільки ж історично незмінним, як і невичерпним в гносеологічному плані» [198].

Під час вивчення проблеми сутності злочину сучасні дослідники звертаються до біблійних джерел. У Старому і Новому Завітах сутність злочину визначається через апеляцію до більш загального поняття гріха. Розуміння гріха передбачає теологічний контекст, теологічну інтерпретацію, на відміну від розуміння злочину, який можна описати за допомогою суто антропологічних або соціальних категорій [17].

У свідомості християн гріх і злочин синкретичні [36, с. 80; 373, с. 96]. Цей синкретизм сягає євангельських текстів, де під гріхом розуміється сума всіх

неправильних учинків людини, що робить її злочинцем, який підлягає суду Бога й потребує спасіння», а «будь-яка несправедливість стосовно людини – гріх проти Бога, оскільки Бог виявляє свою участь у житті кожної людини» [373, с. 96]. Первинність гріха щодо злочину зумовлена впливом принципів християнського вчення [36, с. 113; 352, с. 14].

«Злочин <...> становить складну, багатоаспектну реалію, чия семантика, аксіологія та екзистенціалогія спираються на базові константи теологічного характеру, пов'язані з первородним гріхом» [17].

Під час історичного розвитку Англії, через соціально-економічні зміни, появу нових релігійних ідей (пуританізм), підсумків Реформації, поняття *grіx* і *злочин* обростали багатьма значеннями [180, с. 4]. На думку О.С. Пташкіна, ментальні одиниці «гріх» і «злочин» лежать в основі морально-етичної складової «категорії девіації». Секулярний (світський) підхід до дослідження цього явища трактує девіацію як акт, спрямований проти іншої людини, проти її гідності і блага. Для релігійної свідомості характерна відсутність поділу понять *grіx*, *злочин* або *проступок*, оскільки для релігійної людини існує тільки гріх [там само, с. 8].

Основою для протиставлення концептів ГРІХ і ЗЛОЧИН є ступінь формальної визначеності порушеної норми і характер відповідного покарання. На відміну від концепту ГРІХ, що належить до категорій природного закону і де на перший план виходить релігійно-етична норма і неінституціональні міри покарання (позбавлення Божої благодаті, муки сумління, громадський осуд тощо), для концепту ЗЛОЧИН визначальним чинником стає правова норма й інституціональні санкції [36, с. 114]. Такі санкції застосовуються у разі порушення прийнятих постанов і полягають «в обмеженні можливостей та зниженні соціального статусу (позбавлення прав, майна, свободи) винного в цьому» [373, с. 299]. Правова норма є більш ефективною за норми релігійно-етичні через загальнообов'язковість правового закону [там само, с. 381].

Зміни в галузі права, пов'язані з формуванням буржуазного суспільства, відобразили зміни в розумінні і визначенні злочину. Поняття «злочин» з'явилося лише в законодавстві Нового часу. У французьких кримінальних кодексах кінця

XVIII початку XIX сторіччя, ідеї яких пізніше були поширені і у інших європейських кодексах, вже можна виокремити ознаки дії, що визнавалася злочинною: злочином визнавалася дія заборонена карним кодексом під загрозою покарання [72, с. 54].

На відміну від рабовласницьких і феодальних законів, у яких не було встановлено загальне поняття злочину, у буржуазному законодавстві таке поняття знайшло визначення. Починаючи з Кримінального кодексу у Франції, злочином стали вважати злочинне діяння, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання. Історично першим законодавчим актом, що встановлював поняття «злочин», вважається Декларація прав людини і громадянина 1789 року у Франції, де в статті 5 схарактеризовано властивості будь-якого правопорушення, тобто його небезпечність для суспільства, і проголошено, що закон може забороняти лише дії, шкідливі для суспільства [37]. У сучасному світі змістовною основою злочинної поведінки також вважається антисоціальна діяльність, що визнається такою через властиву їй небезпеку для об'єктів, які мають ціннісний характер і перебувають під охороною кримінального закону [198].

На відміну від розуміння будь-якого порушення закону злочином проти Бога, що існувало аж до XVIII ст., у буржуазних кримінальних кодексах узагалі та в англійській правовій системі зокрема, поняття злочин набуло формального визначення як діяння, що карається законом, який діє під час його вчинення. Незважаючи на розгалужену класифікацію і традиційний для Англії поділ злочинів на *фелонії* (тяжкі злочини, у тому числі й державну зраду) і *місдимінори* (менш тяжкі злочини), для визначення поняття злочину вживалося слово *crime*, що застосовувалося до різних груп правопорушень [310, с. 84]:

(15) *The law won't allow you to profit as the result of a crime*

/A. Christie, The Unexpected Guest/

Сукупність моральних, етичних принципів, релігійні настанови, що існували в суспільстві, знаходили своє втілення і в літературі. До XIX століття в царині християнської моралі формувалася література «попередження проти тих гріхопадінь і спокус, що чекали на людину на кожному кроці» [67, с. 69]. Сили

зла обирали слабого для здійснення своїх диявольських планів, а людині залишалося тільки розкаяння в скоєному і прийняття мук і страждань згідно з традиціями християнства [67, с. 69]. Це був період, коли багато хто вважав цілком природним, що смертна кара має настигати кожен злочин і навіть найменший [67, с. 69; 256, с. 54]. Злочинець уважався грішником, і в літературі його гріх розглядався як повчальний приклад [67, с. 69].

Сюжети, засновані на злочині, можна простежити в літературі з глибокої давнини. Так, ще в Біблії прослідковуються елементи детективної інтриги: злочин і спроба приховати його є в історії Каїна й Авеля [107, с. 37]. Однак виникнення класичного детективу пов'язане зі змінами кримінальної літератури в XIX столітті, викликаними появою нового естетичного підходу до проблеми злочину, що приходить на зміну релігійно-моральним настановам [67, с. 69; 256, с. 176]. Цей новий підхід знайшов своє втілення у книзі Томаса де Квінсі «Убивство як одне з витончених мистецтв» (1827 р.) ще до появи класичного детективу. Передбачалося, що зрозуміти справжні причини злочину можна, виходячи не із морально-релігійних настанов, а вивчаючи соціально-психологічні умови життя [67, с. 69]. У класичному детективі знайшло своє відображення таке нове трактування розуміння злочину як явища, в основі якого лежить насамперед порушення соціальних норм, що завдає шкоди суспільству в цілому:

(16) When the inspector and a constable entered the house, Arthur, who had stood sullenly with his arms folded, asked me whether it was my intention to charge him with theft. I answered that it had ceased to be a private matter, but had become a public one, since the ruined coronet was national property. I was determined that the law should have its way in everything

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Інтерес читача тепер викликали «не приклади гріхопадіння, справедливого покарання й несподіваного каяття, а власне форма злочину і, найбільше, безпосередньо процес розкриття, розв'язання того чи іншого хитросплетеного завдання» [67, с. 69]. Складний і заплутаний злочин стає життєвим матеріалом для детективу [2, с. 13]. Поява англійського класичного детективу сягає корінням

традицій англійського роману жахів, є продовженням готичного роману, у той же час без похмурих і жахливих злочинів, скоєних романтичними героями-лиходіями, які протиставлені жертвам «пекельних сил» [141, с. 36].

Правила Ван Дайна, якими згодом стали керуватися автори класичного детективу, чітко окреслювали можливе порушення закону, що можна було використовувати як тему: «Усі злочини в детективних романах мають відбуватися з особистих мотивів. Міжнародні змови і військова політика є надбанням зовсім іншого літературного жанру <...>. А детективний роман <...> повинен залишатися, як би це висловитися, у затишних, «домашніх» рамках» [348]. Як правило, такий злочин – злочин проти людини, а не проти власності. Вбивство або замах на вбивство задовольняють умовам детективної гри найкраще, оскільки це найбільш ефективний спосіб зацікавити читача. Бо будь-які таємниці природи, науки, кар'єри, навіть любовні, тьмяніють перед таємницею несподіваного, незрозумілого, зловісного вбивства [2, с. 18; 290; 323].

На відміну від драми, де злочин є приводом для соціальних або психологічних роздумів, у детективі саме злочин і його розкриття становлять самоціль [238]. Злочин сприймається як якась винятковість, випадковість, як порушення суспільної рівноваги, загальної гармонії у стабільному світі, яке не є результатом впливу зовнішнього середовища, а також не впливає на навколишній світ [67, с. 72; 141]. Злочин у детективі – це трагічна подія, що вириває людей з природного контексту стосунків, перетворюючи їх на єдину «команду», скріплену (і ту, що роздирається) однією печаллю [43]. У творах детективного жанру злочин завжди розкривається, винні несуть покарання, а невинуваті, якщо страждають, то недовго і за свої страждання отримують винагороду [75].

Класичний детектив задовольняв «соціальне замовлення» своєї епохи, коли злочин становив момент життя обмеженого кола осіб, а не соціальне явище – злочинність, що стане характерним для літератури, починаючи з 20-30-х років XX століття [35, с. 21].

Вирішення філософсько-етичної проблеми – «злочин і покарання» в англійському класичному детективі досягається двома способами. Відповідно

до вимог жанру, головний герой – сищик розкриває злочин і знаходить злочинця, тим самим відновлює тільки тимчасово порушений правопорядок і справедливість, зміцнює зневажені досконалим злочином моральні цінності. Або формою відплати, наведеною в романі А. Крісті «Десять негреньт», оскільки будь-який злочин, як відхилення від норми, є тим, що самокарається [67, с. 77].

1.4.3. Онтологічні характеристики поняття *сищик*

Для того щоб простежити історію виникнення такого виду діяльності, як розшук (приватний розшук), і схарактеризувати поняття «сищик», необхідно звернутися до етимології лексеми *detective*, що є скороченням від *detective police*. Зауважимо, що вперше ця лексема в значенні «той, хто розслідує злочин» була вжита 1849 року, а виникненню такого роду професійної діяльності передувала ціла історична епоха.

Розшук і звинувачення злочинців протягом століть в Англії вважалося приватною справою. Спочатку цим займався сам постраждалий, але в XVI–XVII століттях з'явилися згадки про перших професійних сищиків – «ловців злодіїв», серед яких більш відомим наприкінці XVII століття був Джонатан Уайлд [226; 342], а з 1692 року стало відомо про отримання сищиками як винагороди «кривавих грошей» за упіймання розбійників або комісійних за повернення власності. До середини XVIII століття сищики, які діють у змові зі злодіями, стали звичним явищем англійської дійсності. У відповідь на зростання злочинності і беззаконня, під керівництвом лондонського світового судді Генрі Філдінга вдалося створити сили поліції «боу-стрітських приставів», які були не приватними детективами, а представниками судової влади, і до яких міг звернутися кожен громадянин, якому потрібна була охорона або який хотів розслідувати злочин. Однак так само, як і «ловців злодіїв», «боу-стрітських приставів» звинувачували у корупції і змовах зі злочинцями, а в 1829 році, після створення нової Столичної поліції, пристави не були включені до її складу, і 1839 року зовсім розформовані [226]. Силами Столичної поліції Лондона, першої поліції сучасного типу, досягалася непорушність правопорядку в суспільстві.

Власне запобігання злочинам та підтримання громадського спокою було основним завданням поліції Лондона, створеної міністром внутрішніх справ Робертом Пілем у кінці 20-х років XIX століття.

У той же час «боу-стрітські пристави», утративши офіційні повноваження, продовжували існувати як приватна розшукова контора аж до 1856 року і стали, мабуть, першим розшуковим агентством у Британії [226]. Проте у цьому статусі вони почали працювати лише шість років потому, як Франсуа Відок організував у 1833 році у Парижі перше в світі приватне розшукове агентство «Бюро універсальних відомостей для комерції та промисловості» [там само]. Його мемуари використовував Е.А. По (засновник детективу), що стало початком створення класичного детективу [67, с. 69-70].

Із часом у Лондоні з'явилася ще низка розшукових агентств: агентство Томаса Форрестера і Томаса Джоллі Дейта (1850), Вільяма Берджеза (1851). Особливою популярністю користувалося приватне розшукове бюро Чарльза Філдома, колишнього голови детективного відділу Столичної поліції, який заклав традицію залучати до розшуку тих поліцейських, які виходили у відставку чи на пенсію [226].

Найбільшим попитом користувалися послуги приватних детективів під час розшуку зниклих людей, у фінансовому шпигунстві, стеженні за діями конкурентів у передвиборчій боротьбі, у справах про наклеп, розслідуванні комерційних злочинів, особливо фальсифікацій [там само]. Поштовхом до бурхливого зростання приватних розшукових контор та появи індивідуальних детективів став «Закон про розлучення і шлюбні процеси» 1857 р., згідно з яким справи про розірвання шлюбу переходили від церковного апеляційного суду до цивільного зі спадкових, шлюбнорозлучних і шлюбних процесів [там само]. Виникнення детективу, як відомо, було пов'язане зі змінами в житті суспільства. Роже Кайуа, автор есе «Детективна повість», стверджував, що детектив виник завдяки новим життєвим обставинам, які стали панівними на початку XIX століття [141, с. 36]. У цей час поряд із поліцією набувала популярності таємна поліція, таємні агенти. 1842 року було створено підрозділ у Скотланд-Ярді з інспекторів та сержантів, які «зняли

мундири» і стали діяти приховано [352, с. 65]. «До цього часу представника влади видавав мундир. Поліцейський кидався в погоню за злочинцем і намагався його схопити. Таємний агент замінив погоню розслідуванням, швидкість – інтелігентністю, насильство – прихованістю» [141, с. 36].

У другій половині XIX століття в Скотланд-Ярді з'явилися і перші детективи-легенди. Але навіть після гучних успіхів авторитет сищиків зі Скотланд-Ярду був невисокий. 1869 року новий голова поліції Едмунд Гендерсон радикально розширив штат детективів Скотланд-Ярду до 207 осіб, але нарікав, що багато англійців дивляться на поліцію з недовірою [344, с. 35].

Це пояснює затребуваність приватних сищиків. Прозаїчні функції детективів романтизувалися, їхнім діям надавався містицизм, що дозволяв відгадувати найзаплутаніші таємниці, вони наділялися даром «внутрішнього голосу» і майже божественною інтуїцією, за допомогою якої сягали глибин прихованого [141, с. 36].

Словами свого персонажа Шерлока Холмса А. Конан Дойл дав точну характеристику діяльності, якою займався романтизований сищик:

(17) *“Well, I have a trade of my own. I suppose I am the only one in the world. I’m a consulting detective, if you can understand what that is. Here in London we have lots of Government detectives and lots of private ones. When these fellows are at fault they come to me, and I manage to put them on the right scent. They lay all the evidence before me, and I am generally able, by the help of my knowledge of the history of crime, to set them straight. There is a strong family resemblance about misdeeds, and if you have all the details of a thousand at your finger ends, it is odd if you can’t unravel the thousand and first. Lestrade is a well-known detective. He got himself into a fog recently over a forgery case, and that was what brought him here”*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Становлення класичного детективу й виникнення нового виду діяльності – роботи сищика – нерозривно пов’язані. Детектив – герой літературного твору не тільки «перестав служити в поліції, пішов із державної служби і відкрив приватну контору, але й став в опозицію до офіційного правосуддя, перетворився на

антагоніста державного поліцейського» [141, с. 37].

У сучасному розумінні сищик – це фахівець із розслідування кримінальних злочинів (зазвичай в англomовних країнах); агент розшукової поліції [355; 362], у чиї обов’язки входить збір доказів і передача їх судовим органам:

(18) *A fresh piece of evidence discovered by the detectives since the police court proceedings was a long, almost new piece of blotting paper*

/A. Christie, The Mysterious Affair at Styles/

Таким чином, поява класичного детективу стала результатом певного етапу розвитку суспільства. Онтологічні характеристики ключового концепту детективного дискурсу СИЩИК відображають цінності та реалії відповідної епохи.

1.4.4. Онтологічні характеристики поняття злочинець

Розуміння злочину як порушення соціальних норм, а також різноманітна класифікація правопорушень передбачала з’ясування сукупності обставин, однаково важливих для визнання діяння злочинним, серед яких: привід, особистість, наслідки. У період становлення класичного детективу особа злочинця (або суб’єкт злочину) ідентифікувалась як людська особистість, чого не було раніше, коли вважалося, що могли бути навіть злочини, скоєні тваринами, і тільки боги не могли чинити злочинів [163]. Із позицій християнської моралі, суб’єктом злочину міг бути визнаний диявол, який діє через чиєсь посередництво. Оскільки аж до XVIII століття злочин належав до релігійно-моральної концепції світу, злочинець розцінювався як грішник, а гріх його – як повчальний приклад для інших [67, с. 69]. Незалежно від передбачуваного джерела протиправних дій, злочинець мав понести покарання в інтересах загального попередження. Так, в англійській літературі використовується висловлювання судді XVIII ст. під час винесення ним смертного вироку: «Ти будеш повішений не тому, що вкрав вівцю, але для того, щоб інші не могли красти овець» [209, с. 32]. Таким чином, покарання переслідує суто утилітарні цілі: покарати одного, щоб іншим не кортіло це робити. У самому визначенні

поняття злочину покарання є визначальним. Відома думка, висловлена лордом Еткіним 1931 року про те, що «якість, властива кримінальному діянню, не може бути зрозуміла інтуїтивно або розкрита за допомогою яких-небудь стандартів за винятком одного, який вимагає, щоб діяння було заборонено під страхом покарання» [353, с. 159].

У XIX столітті, хоча й сталася «романтизація злочинця» [67, с. 69], у детективній прозі читачам пропонувалася оптимістична модель світу, в якій не було «духів потойбічного світу» або «злочинця в четвертому вимірі» [348], де той, хто зазіхав на встановлений лад речей, також неминуче виводився на чисту воду і підлягав покаранню [194]:

(19) *Uncle and nephew have been murdered – the one frightened to death by the very sight of a beast which he thought to be supernatural, the other driven to his end in his wild flight to escape from it. But now we have to prove the connection between the man and the beast* /A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

Винуватцем того, що сталося протиправне діяння, могла бути тільки людина. З одного боку, людина – це істота розумна і вільна, у той же час і істота підзаконна. Реальності, у яких живе людина і з яких позицій розглядаються її дії, підлягають законам деонтологічного, етичного плану та емпірично-онтологічного, причинового планів [219, с. 218]. «Навіть у такій специфічній сфері, як злочин, людина діє як суспільна істота» [134, с. 3]. І головними регуляторами людської поведінки є критерії сенсу і свобода [204]. Стосунки між людьми перебувають у сфері деонтологічного світу, тобто світу права і моральності. При цьому повинні виконуватися певні умови: визнання свободи волі та визнання критерію добра і зла, справедливості і несправедливості, що наказують чинити так, а не інакше й відповідно до цього оцінюють людські вчинки як добрі чи злі, справедливі чи несправедливі [219, с. 217]. «Людині потрібна система координат, якась мапа її природного та соціального світу, без якої вона може заблукати» [220, с. 302].

Інтерес до причин протиправних дій і до проблеми особистості злочинця існує з давніх часів і належить до числа найбільш складних проблем філософії,

кримінології та інших наук. Так, античні філософи Платон і Арістотель підкреслювали недосконалість людської природи, яку необхідно враховувати під час укладання законів. На їхню думку, в основі як законослухняної, так і незаконослухняної поведінки людини лежить не її спадковість, а виховання [122, с. 7-8]. Таких поглядів дотримувався і Демокріт, який уважав, «що причиною злочинів є моральні та розумові вади, що неправильна поведінка людини є наслідком відсутності у неї знань про більш правильне, що для попередження злочинів необхідно перш за все виховання, оскільки покарання не утримує від спокуси робити непристойні вчинки таємно» [123, с. 15]. Хоча Арістотель і вважав, що визначальна роль у скоєнні злочину належить вільному волевиявленню людини, її вибір між поганими і благородними вчинками визначається передусім страхом перед покаранням [122, с. 8].

У період Відродження, коли філософи знову звернулися до проблем права і злочинності, Томасом Мором і Джоном Локком були висловлені ідеї соціальної зумовленості скоєння злочинів [123, с. 17]. Соціальна природа злочинності підкреслювалася і Шарлем Монтеск'є вже в період Просвітництва, коли почали закладатися основи класичної кримінально-правової теорії. Такі ідеї надалі були розвинені Жан Жаком Руссо, який знаходив коріння соціальних відхилень, зокрема злочинів, у самій природі приватновласницького суспільства. Проте в цілому для більшості мислителів епохи Просвітництва основною причиною злочинів виступало невігластво людей, на яке необхідно впливати просвітницькими заходами [122, с. 12-13; 123, с. 18]. Якими б не були причини виникнення злочинів, узаємодія людей у суспільстві ґрунтується на основі права. Право в широкому розумінні усвідомлюється як «моменти повинності», що обмежують свавілля буття однієї людини при спільному існуванні з іншою [219, с. 216].

Більш детальне з'ясування поняття злочину в юриспруденції визначило й наслідки для злочинця його протиправної діяльності, які знайшли відображення в кодифікованих документах: «Злочином або кримінальним правопорушенням є шкода, <...> головним наслідком якої буде те, що злочинець, якщо він знайдений і

підлягає кримінальній відповідальності, переслідується в кримінальному порядку від імені держави і, якщо буде визнаний винним, карається» [212, с. 17].

Хоча поняття особистості злочинця певною мірою є умовним і формальним, тому що тільки законодавець вирішує, чи можна віднести певні дії людини до протиправних [134, с. 7], однак такі злочини, як убивства, тілесні ушкодження, зґвалтування, крадіжки, що становлять ядро злочинності, неминуче підлягають покаранню.

Поява детективу в XIX столітті стала можливою лише на ґрунті такого розвитку законослухняності в суспільстві, коли «громадські симпатії цілком і повністю виявляються на стороні закону і порядку» [188, с. 45]:

(20) *I am sure you all wish to co-operate in bringing the perpetrator of that foul crime to justice* /A. Christie, Problem at Sea/

Головна увага приділялася фактично скоєному і ставленню злочинця до цього скоєного, а також тому, чи був злочинець суспільно небезпечним узагалі [163].

(21) *Your memoirs will draw to an end, Watson, upon the day that I crown my career by the capture or extinction of the most dangerous and capable criminal in Europe* /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Особлива увага приділялася і визначенню поняття «особистість злочинця» як системи соціально-психологічних властивостей (якісних характеристик), що також знайшло відображення в описі злочинця в класичному детективі:

(22) *She was an accomplished criminal by the time she was fifteen. When I met her things were getting a bit too hot for her. The American police were on her trail* /A. Christie, Why didn't they ask Evans/

На думку англійської письменниці Д. Сайерс, «детектив процвітає передусім в англомовних країнах. <...> Британські закони з їхньою давньою традицією об'єктивності та «чесної гри» щодо правопорушника особливо сприяють розвитку детективної прози, бо надають звинуваченому можливість боротися за свою свободу, що, в свою чергу, надає багатий матеріал для напружених детективних фабул» [188, с. 45].

Таким чином, появі концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ, який у детективному дискурсі є ключовим, наділеним особливими характеристиками, передував процес формування в суспільній свідомості відтворення цього феномена, детермінованого культурою і рівнем розвитку британського суспільства.

Висновки до розділу 1

1. Дискурс є складним феноменом, що передбачає різні трактування. Із позиції когнітивно-комунікативного розуміння дискурсу, він розглядається як інтегральний феномен, комунікативна подія, що становить сукупність процесу та результату й об'єктивується за допомогою тексту, який виконує функцію ресурсу для наступних дискурсів. Дискурс, маніфестований текстами певного тематичного поля, характеризується особливостями побудови, стилістичними особливостями, вибором особливих лексичних засобів.

2. Детективний дискурс репрезентований текстами літературних творів, об'єднаними однією тематичною лінією, якими зафіксований цей дискурс. Особливості побудови детективу як літературного твору (його стереотипність, формульність) дозволяють віднести цей тип дискурсу до інституційного, характерним для якого є, з одного боку, наявність певних ознак (типові учасники, хронотоп, цілі, цінності тощо), а з іншого боку, статусно-рольове спілкування в термінах «агент інституту – клієнт інституту». Означена характеристика відображена в детективному дискурсі за допомогою стосунків між учасниками дискурсу (персонажів).

3. Детективний дискурс становить концептуальний простір, що містить специфічні, характерні для певного виду дискурсу концепти. Такі ментальні утворення регулярно відтворюються у дискурсі, визначають його смисл та норми та історично сформувались в межах цього дискурсу.

У детективному дискурсі, маніфестованому текстами класичного детективу, які відрізняються жорсткою побудовою сюжету, до ключових концептів зараховуємо концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ, поява і

актуалізація яких обумовлені етапами розвитку сюжету, і наявність яких є підґрунтям віднесення тексту до детективного дискурсу.

4. У детективному дискурсі знайшли відображення зміни, що відбулися в онтологічних характеристиках понять *таємниця*, *злочин*, *сищик* і *злочинець*, які утворили передконцептуальні основи до ключових концептів детективного дискурсу.

4.1. У період виникнення класичного детективу суспільна свідомість чітко визначала межі й можливості досягнення таємниці, як в принципі незбагненого, або таємниці в раціоналістичному розумінні як проблеми, що підлягає вирішенню і подоланню. Власне можливість розуміння феномену таємниці, наведеного в детективі як загадкова ситуація з подальшим вирішенням, є невід'ємною умовою детективу.

4.2. Секулярне трактування порушення існуючих у суспільстві норм, на відміну від порушення Божественного закону, поставило на чільне місце неминучість покарання у правовому сенсі. Злочин як порушення норм права розумівся як результат діяльності людини (злочинця), а не потойбічних сил, і підлягав покаранню в результаті дій правоохоронних органів (сищиків).

4.3. Верховенство закону та законослухняність як орієнтири традицій британського суспільства визначили сформоване до XIX століття розуміння злочинця як людини, яка порушує норми права, у результаті чого може бути завдано шкоди суспільству.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях: [84; 86; 90; 91; 94; 95].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА, МАТЕРІАЛ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛІЗУ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ

2.1. Британський класичний детектив

Надійність і вірогідність результатів роботи забезпечується матеріалом дослідження – дискурсивними фрагментами, отриманими в результаті суцільної вибірки з творів А. Конан Дойла і А. Крісті – представників британського напрямку класичного детективу.

Детективна проза призначена для дослідження таємниць природи злочинів, а оскільки злочин сам по собі вже є загадкою, то вона захоплює людей як жодна інша проза [129]. У той же час, як зауважує М.М. Вольський, наявність злочину не є обов'язковою ознакою детективу, порівняно з динамічним сюжетом й атмосферою таємничості і страху. Як характерну особливість детективного жанру науковець виділяє наявність загадки [39]. Популярність детективу пояснюється зручністю мотивування таємниці, коли злочин подається як загадка [239]. На думку У. Еко, люди люблять детектив, оскільки «його сюжет – це завжди історія припущення» [242], а сюжетна схема передбачає послідовне розташування певних елементів – «від злочину до його розкриття через ланцюг дедуктивних умовиводів» [278, с. 118].

Поява класичного детективу, яку відносять до дев'яностих років ХІХ століття [107; 194], була зумовлена низкою змін у житті суспільства та наукової думки. Філософські ідеї одного з провідних філософських напрямків першої половини ХХ століття – логічного позитивізму, домінування в науці «детермінованого» мислення, з постулатом, ніби все в світі існує і діє відповідно до суворого закону логічного взаємозв'язку причини і наслідку, знайшли своє відображення у всіх сферах духовного життя [67, с. 90; 185] і, зокрема, в літературі. Зміна в цей період «кримінальної літератури» стала відображенням і

нового естетичного підходу до проблеми злочину, що приходить на зміну релігійно-моральним настановам [256, с. 54].

Хоча перші детективні оповідання були створені в США у 1840-х роках Е.А. По [188, с. 43; 371], «саме Англія вікторіанської епохи стала місцем народження і місцем дії класичного детектива» [109], саме особливостями національного характеру британців, які відстоюють цінності стабільного суспільства і пояснюють їх «передові позиції» в розвитку детектива [29].

Класичний детектив як різновид детектива, в якому пропонувалися «ідеальні рішення таємниць, які слід було розгадати» [107, с. 68], «бездоганно побудована інтрига» [371], а злочинець заздалегідь не відомий, склався під впливом Е.А. По і А. Конан Дойла, «чиї традиції пізніше продовжила Агата Крісті» [44]. Якнайповніше традиція класичного детектива («the classic detective fiction») в період «Золотого віку» детектива в 20-ті роки XX століття була розвинена А. Крісті під впливом творчості А. Конан Дойла [247, с. 19-21; 257, с. 6; 311, с. 79-80; 331, с. 2; 336, с. 26].

Успіх персонажів, створених А. Конан Дойлом і А. Крісті («the worldwide success of Arthur Conan Doyle's Sherlock Holmes and Agatha Christie's Poirot» [306]), пояснюється популярністю типу «великого сищика», розробленого А. Конан Дойлом [331, с. 4; 371]. «Досить стандартний стереотип приватного детектива» в класичному детективі [238], «Шерлокхолмсівська стильова мода Конан Дойла» [67; 107, с. 62], була успішно розвинена А. Крісті [107, с. 62] при створенні персонажів її творів (Пуаро, Марпл) [67; 185; 295].

Отже, класичний детектив представлений в творчості А. Конан Дойла і А. Крісті [67; 137; 244], на імена яких «спирається» детективна «класика» [11, с. 202], і яких вважають «майстрами класичного детектива» [217].

Знайомство читачів з жанром надає їм змогу утворювати ймовірні передбачення щодо подій. Залучення знань інших текстів в межах того самого жанру допомагає читачам відрізнити в окремому тексті характерну для цього типу наративу інформацію від нехарактерної [259].

Детектив як жанр, що утворився в класичній формі у Великобританії, орієнтується на традицію англійського роману XIX століття, з його настановою на описовість устоїв [370, с. 142]. В англосакському правопорядку ознакою очищення вважається визнання обвинуваченим своєї провини у злочині, таке правило і виконується злочинцем у класичному детективі [107, с. 134]. Усталений порядок відновлюється, «але не примусом, а розумом і здоровим глуздом» [29].

У детективній прозі читачам пропонувалася оптимістична модель світу, де той, хто зазіхав на встановлений порядок речей, неминуче виводився на чисту воду і підлягав покаранню [194; 311, с. 82]. В основі класичного англійського детективу лежали цінності стабільного суспільства, що складалося із законослухняних осіб. Цей жанр стверджував непорушність соціальної системи, а також неминучість, з якою карався зловмисник [194]. Оскільки світ детективу відрізняється гіпердетермінованістю (понадупорядкованістю) [39], у читача з'являвся особливий мотив для читання – «переживання відновлення нормативного порядку і, як наслідок, стабілізація власного становища (у тому числі соціального статусу)» [73].

Англійський класичний детектив, який називають аналітичним [31; 185], об'єктивує картину світу рубежу XIX–XX століть, у якій знаходять утілення ідеї логічного позитивізму. Саме під впливом цих ідей з'являється аналітичний (дедуктивний) метод (method of deduction) персонажів детективу – сищиків-аналітиків [31]. У дедуктивному методі розслідування «виявляється не фізична сила, а інтелектуальна міць» [67, с. 73-74].

У класичному англійському детективі аналітичне мислення стає формотворчою, ціннісною першоосновою [208]. На чільне місце в розкритті злочину ставляться «аналітичні здібності нашого розуму» (the mental features discoursed of as analytical) [цит. за: 6], у тому числі й з боку читача, якому в такому «аналітичному» детективі повідомляється вся інформація, якою володіє сищик, і пропонується розгадати загадку раніше за головного героя [364]. Однак, автор може забажати зробити протилежне: не мотивувати увагу читача до злочинця [267, с. 139].

Класичний детектив будується за чіткою та суворою формулою: життєвим матеріалом для такого твору є таємниця якогось небезпечного і запутаного злочину і всі події розвиваються в напрямку її розгадки [2, с. 12]. У такому детективі основні події, як правило, відбуваються в першому розділі, а потім сищик просувається від доказу до доказу, доки не розгадає загадку [188, с. 52]. У класичному детективі загадка розгадується в кінці, таємниця розплутується на останній сторінці [181, с. 193]. Таємниця не може залишитися нерозгаданою в класичному детективі. Детектив – це напівтаємниця, секрет Полішинеля, що обов'язково розкривається [166; 275, с. 10].

У такому типі детективу таємниця має бути розкрита дійовими особами аналітичним методом [131], за допомогою «розумової гімнастики» [107, с. 62]. Кількість діючих осіб у класичному детективі, зазвичай, доволі обмежена. У цьому вузькому оточенні і з'являється великий сищик, який за допомогою своїх неабияких інтелектуальних здібностей приречений на успіх [67, с. 71]. Уся дія уміщена в дуже обмежений простір, часто це кабінет сищика-аналітика, а сама дія взагалі може бути «редукована <...> до аналітичного міркування щодо методів розкриття злочину» [185].

Детектив обов'язково будується навколо таємниці, оскільки сходиться до «простих форм» – загадки, міфу [166]. Загадка – найдавніший предок детективу, «літературне одноклітинне, що містить у собі ядро жанру – таємницю» [107, с. 37]. Таємниця як провідна категорія романтичного світовідчуття переходить у жанр детективу і стає його конститутивною ознакою [6], «генетичним кодом» [107, с. 160]. Мотив таємниці, загадки є для детективу обов'язковим, однак, на відміну від містики, у детективі заздалегідь передбачається, що таємниця має не абсолютний, а відносний характер, і становить результат поєднання об'єктивних обставин і якогось злого наміру, а відгадка таємниці можлива й посилює для людини [364]. Крім того, таємниця – неодмінний відправний пункт сюжету, без чого не може бути й розслідування злочину [107, с. 136]. Центральне завдання детективу – розгадування загадки за

гіпотетично-дедуктивним методом, а літературне розгадування та детективне розслідування соціально рівноправні [166].

Тематичним і структурним фокусом тексту в класичному детективі є загадка злочину (як правило, убивство) [109], який в основному обмежується рамками сім'ї і не представляє загрози для цілої системи [309, с. 49]. Розкриття таємниці або злочину – це основний, іноді єдиний, сюжетний мотив, який був запозичений авторами детективів із логічних оповідань основоположника жанру Е. По [111, с. 208]. На думку А.Р. Адамова, усі події сюжету детективу розвиваються в напрямку розгадки таємниці злочину [2, с. 12]. Кульмінацією оповідання, якій підпорядковані всі лінії сюжету, стає розгадка «обману» (замкнена кімната, репліки, що збивають з пантелику, фальшиві сліди, балістика тощо) [194]. Сюжет описує процес знаходження злочинця [109], відновлення картини минулого за допомогою суворой логіки [67, с. 67]. Специфікою детективу як жанру є інспірування у читача інтересу до розслідування, тобто до спроби власної інтелектуальної реконструкції картин злочину [151, с. 137].

Отже, центром оповідання в класичному детективі є не стільки сама трагедія злочину, скільки інтелектуальний процес пошуку істини, здійснений головним героєм [67, с. 70]. За вимогами жанру детективу виділяються такі компоненти його сюжету: 1) постановка проблеми; 2) поява відомостей, необхідних для її вирішення (доказів); 3) виявлення істини, тобто завершення розслідування детективом й оприлюднення свого висновку; 4) пояснення, яким шляхом сищик дійшов такого висновку, його логічне обґрунтування [290].

Наявність у детективі загадки, інтелектуального пазла, що залучає читача до «гри» з розслідування таємничої події, є характеристикою класичного детективу [223]. Цікавість, спрямована від наслідків до їхніх імовірних причин, захоплює читача [207].

Класичний детектив розв'язує завдання з трьома невідомими, це пошук відповіді на такі питання: хто вчинив злочин? як він був скоєний? і навіщо, з якою метою його вчинили? [67, с. 67; 338, с. 152]. Однак у центрі оповідання класичного детективу лежить не трагедія злочину, а дії головного героя-сищика,

інтелектуальний процес пошуку істини. Головний герой – детектив-аналітик, покликаний вирішити задачу, зокрема, побудувати ідеальний метод, за допомогою якого можна виявити істину [185]. Розкриття таємниці, тобто пошук істини, проводиться за допомогою дедуктивних аналітичних процедур, і головним тут є власне механізм, що дозволяє розкрити злочин [131; 185]. Наприклад, Холмс «читає» знаки, інтерпретує їх шляхом логічних умовиводів (дедукції) та гнучкості розуму [334, с. 469]. Саме через це класичний детектив також називають аналітичним [185]. У класичному детективі сищик розглядає свою роботу як вирішення складної шахової задачі, він, швидше, дилетант-аматор, який розслідує злочин і викриває злочинців за допомогою майже містичної сили логіки мислення [67, с. 82]. У цьому виявляється і неправдоподібність класичного англійського детективу з його камерністю, витонченістю, підкресленим відходом від сцен насильства й акцентом на інтелектуальний аспект розслідування [12, с. 51; 260, с. 287].

Таким чином, детектив як літературний твір вирізняється особливим типом побудови сюжету, що зображує розкриття складної, заплутаної таємниці, пов'язаної із розслідуванням злочину, яке успішно проводить сищик (представник поліції або приватний) і яке закінчується викриттям і покаранням злочинця. Така структура дозволяє визначити основні компоненти тексту детективу, що, у свою чергу, є підставою для виділення ключових концептів детективного дискурсу – ТАЄМНИЦІ, ЗЛОЧИНУ, СИЩИКА, ЗЛОЧИНЦЯ.

2.2. Методика аналізу ключових концептів детективного дискурсу

Вивчення ключових концептів детективного дискурсу у роботі проводиться в межах когнітивно-дискурсивної парадигми, положення якої ґрунтуються на поєднанні когнітивно та комунікативно (дискурсивно) орієнтованого аналізу. Методологічним принципом вивчення ключових концептів англійського детективного дискурсу є когнітивно-дискурсивний підхід, який передбачає обов'язковий розгляд «кожного мовного явища, кожної мовної форми, по її участі

у виконанні мовою двох найважливіших функцій – когнітивної та комунікативної» [127, с. 519]. «Кожне мовне явище може вважатися адекватно описаним і розтлумаченим тільки тоді, якщо воно розглянуто на перехресті когніції та комунікації» [126, с. 11-12] (див. також [266; 289, с. 1179; 292]). У той же час, межа між когніцією та комунікацією умовна.

Так, когнітивний підхід до мовного явища, як зазначають С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Ленекер, підкреслює зв'язок цього явища з ментальною діяльністю людської свідомості та спрямований на виявлення особливостей його репрезентації у свідомості [62; 127, с. 520; 314; 318], при цьому комунікативний підхід орієнтований на виявлення того, як досліджуване явище використовується у процесі спілкування [19; 127, с. 519; 153; 169; 234; 235; 328]. Таким чином, дослідження, виконане у межах когнітивно-дискурсивної парадигми наукового знання, дозволяє максимально повно і всебічно описати досліджуваний об'єкт, інтегруючи «як когнітивні, так і комунікативні особливості його буття в системі мови» [127, с. 520].

Концепт як одиниця знання, сукупність уявлень про певний фрагмент дійсності, має певну структуру, що виділяється залежно від напрямку дослідження, у той же час, концепт є «одиницею, покликаною поєднати наукові дослідження в галузі культури, свідомості й мови, тому що він належить свідомості, детермінується культурою й опредмечується в мові» [195, с. 9].

Максимально узагальнені підходи до розуміння концепту, що існують у лінгвістиці, зводяться до лінгвокогнітивного та лінгвокультурного осмислення цього явища [40]. Відповідно, концепти поділяються на «когнітивні» та «культурні» (лінгвокультурні, культурологічні) [127, с. 318-319]. Відмінності у названих підходах до концепту «досить умовні і пов'язані не стільки із загальними завданнями цих дисциплін – типологією і моделюванням репрезентації знань у мові – скільки з технікою виділення об'єкта дослідження та методикою його опису» [40].

Лінгвокогнітивний підхід, що застосовується в цій роботі, використовує вектор аналізу від смислу (концепту) до мови (засобів її вербалізації) [40; 171].

У лінгвокогнітивному трактуванні концепт – це «одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка втілює знання й досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, що відбивається в людській психіці» [361, с. 90]. У мові когнітивні концепти: схеми, фрейми, інсайти, сценарії, розумові картинки, гешталти, калейдоскопічні концепти тощо [11; 24; 171 та ін.] репрезентуються «готовими лексемами і фразеологізмами зі складу лексико-фразеологічної системи мови; вільними словосполученнями; структурними і позиційними схемами речень, що несуть типові пропозиції (синтаксичні концепти); текстами і сукупностями текстів» [171].

Отже, найважливішою частиною дослідження концепту є когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних одиниць, якими вербалізований досліджуваний концепт [304]. «Семантичний аналіз, будучи першою і необхідною стадією дослідження, постачає «дані», той «матеріал», який має бути впорядкований за допомогою концептуального аналізу» [66]. Результати семантичного аналізу припускають уявне узагальнення отриманих даних на більш високому рівні абстракції з метою підсумкового моделювання змісту концепту й становлять виявлення когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю [172]. Таким чином побудова семантичного простору ключових концептів на підставі виявлення сем, що входять у значення мовних одиниць, – номінантів ключових концептів, які відбивають когнітивні ознаки досліджуваного концепту, приводить до розгляду концептів на іншому, більш високому рівні абстракції.

Згідно з положеннями когнітивної лінгвістики, «концепти, що зберігаються в мисленні, не є ізольованими, атомарними одиницями» [65, с. 4], пояснення концепту можливе на тлі більш широкої галузі знання, яку називають доменом [261, с. 2; 312, с. 247; 316, с. 47] і визначають як «комплекс знань, тематично відмежований від інших комплексів знань» [316, с. 288], «сукупність знань», «зв'язну сферу концептуалізації» [там само, с. 488]. Домени становлять суто

когнітивні сутності, ментальний досвід, репрезентаційний простір або концептуальні комплекси [316, с. 147].

Згідно з теорією Р. Ленекера, домени можуть бути базовими і небазовими [316, с. 148-150]. До базових доменів належать такі, що є мінімальними, нескоротними і нез'ясовними в інших термінах (час, простір, сенсорні відчуття, емоції тощо) [65, с. 4]. Відмінність небазового домену від базового, що може бути представлений як концептом «незалежно від його природи і ступеня складності» [136, с. 16], так і концептуальним комплексом, який виступає репрезентаційним полем (доменом) для іншого концепту, полягає в тому, що у будь-якого небазового домену є свій «фон», своя «база» як контекст для визначення поняттєвої специфіки самого цього домену» [65, с. 5]. Наприклад, «когнітивна одиниця *detective* служить доменом для одиниці *whodunnit*, яка, у свою чергу, є доменом для *deduction* тощо» [21, с. 89].

У більшості випадків фоном значення стають не базові домени, а поняття більш високого рівня, складність яких нарастає в напрямку від мінімальних концептів до більш розроблених сутностей і до цілісних систем знань [65, с. 5].

Із погляду когнітивної семантики, домени – це «контексти для характеристики семантичної (когнітивної) одиниці» [316, с. 147]. Використовуючи протиставлення фігура :: фон, можна стверджувати, що концепт грає роль фігури (або профілю), тоді як домен функціонує як фон або база [347, с. 192]. У роботі детективний дискурс визначаємо як зв'язну сферу концептуалізації, на тлі якої розглядаємо ключові концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ.

Застосування принципів теорії виділеності Р. Ленекера дозволяє також зрозуміти, як мовне вираження виокремлює якийсь елемент – профіль (profile) у рамках викликаної у свідомості певної частини концептуального змісту – бази (base). Профіль мовного вираження становить свого роду фокус уваги, те, що позначається в межах концептуальної бази [136, с. 18]. Оскільки під значенням мовного вираження розуміється концепт, який воно позначає [64, с. 254], говорять про можливість профілювання концепту як щодо кількох доменів [266, с. 25-26;

304], так і щодо однієї концептуальної бази. У межах однієї і тієї ж концептуальної бази можуть профілюватися різні сутності. На фоні концептуальної бази «око» профілюються різні елементи концептуального змісту бази: «райдужна оболонка ока» і «зіниця» [136, с. 19]. Крім того, узаємодія між «сутностями», що профілюються, може бути опосередкована, зокрема, за допомогою дієслів. Так, наприклад, дієслово *admire* (обожнювати) позначає відношення між сутностями, профілює стосунки, у яких у того, хто сприймає, виникає позитивне ставлення до сприйнятої суті, до того, що концептуалізується. Іменник *admirer* (обожнювач) профілює людину, яка концептуалізує [там само].

У просторі детективного дискурсу так профілюються ключові концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ (актуалізація одного концепту викликає у свідомості (профілює) інший – наприклад, лексема *detective* (детектив) профілює людину, яка пов'язана з якоюсь іншою сутністю за допомогою дієслова *detect* (розслідувати), який «профілює» стосунки між сутностями, у цьому випадку – концептом СИЩИК (людина, яка розслідує) та концептом ЗЛОЧИН (те, що розслідується).

У методологічному плані когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу вербалізованих концептів зумовлює інтегрування лексико-семантичних і дискурсивних даних, тобто комплексне вивчення когнітивного змісту концептів та їх дискурсивної реалізації в їхній єдності та взаємозв'язку. Когнітивний підхід до дискурсу припускає наявність тісного взаємозв'язку дискурсу та когніції [26; 138; 270].

Свідомість пов'язує когніцію людини і мову, визначаючи при цьому характеристики «продуктів когніції», що об'єктивуються в дискурсі [26, с. 26]. Зв'язок між когніцією та комунікацією здійснюється за допомогою слів, значення яких «закорінене у практичних знаннях людини» [291, с. 5], та відкриває доступ до ментальної діяльності людини, і знаходить реалізацію в дискурсі, а також становить середовище для конструювання смислів [229; 231; 255; 351].

Об'єктом когніції свідомості є якась умовна реальність, свій «світ», однак у різних сферах свідомості (напр., міфологія, релігія, наука, мистецтво) існують

особливі засоби сприйняття світу людиною [26, с. 27]. Знання учасників дискурсу, релевантні до «світу дискурсу», можуть бути обумовлені текстом, який надає лінгвістичну або логічно обумовлену інформацію, яка визначає певний «домен» знань [339, с. 137]. Текст слугує основою для активації знань, які дозволяють читачам конструювати повну модель стану подій, описаних в тексті [332, с. 175].

Опосередкована реалізація рівня свідомості, тобто тієї або іншої системи концептів (концептуальної картини світу), здійснюється у вигляді дискурсивних практик певного типу [26, с. 27]. Детективний дискурс також має здатність конструювати особливий світ або його образ, що зумовлено притаманною для дискурсу функцією [127, с. 525].

Дискурс визначається як «інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативна діяльність, що протікає в широкому соціокультурному контексті; він є сукупністю процесу і результату, характеризується континуальністю та діалогічністю» [233, с. 28]. Оскільки текст як якась формальна конструкція є результатом дискурсу як комунікативного і ментального процесу [228, с. 144], і наявність тексту як продукту діяльності людської свідомості становить основну умову для виникнення дискурсу [144, с. 75], визначає функціонування спеціальних дискурсів в окремих сферах людського пізнання і комунікації [227, с. 12], визначаємо детективний дискурс як сукупність текстів, що функціонують у межах однієї й тієї ж комунікативної сфери.

В основі формування структури дискурсу лежать концепти – когнітивні феномени, що виступають структурами подання знань [270], які також є засобами зберігання та впорядкування інформації і на які спирається людина під час сприйняття дійсності, зовнішнього світу [26, с. 28; 308, с. 53-54].

Певний набір ключових концептів характерний для окремо взятого дискурсу, при цьому такі концепти виступають координатами дискурсивного простору [26, с. 29]. Концепти, специфічні для певного дискурсу, стали предметом досліджень у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми знання, орієнтованої на когерентне вивчення когнітивних і комунікативних аспектів діяльності [21; 155; 161; 177; 232; 237 та ін.].

Оскільки дискурс, на думку О.С. Кубрякової, «є завжди дитя свого часу, тобто <...> усі його особливості визначаються передусім станом суспільства <...>, до характеристики дискурсу входить історична складова з її реальним часом і – що особливо важливо – складова, яка вказує на той тип соціальної активності, у рамках якої описується дискурс» [127, с. 525-526].

Дискурс не може бути описаний без вказівки на «середовище» прояву, соціальний контекст [там само, с. 526], при цьому «дискурсоутворюючі» концепти виступають системоутворюючими елементами дискурсу, структурують дискурс і відображають домінуючі в суспільстві цінності, мають визначальну роль для комунікативних параметрів дискурсу [48; 232]. До таких ментальних утворень, що регулярно реалізуються в детективному дискурсі, структурують його, формують контекст, визначають розгортання смислів і норм зараховуємо ключові концепти детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ.

Опис взаємозв'язку ключових концептів у межах дискурсу, де вони отримують середовище об'єктивації, дозволяє визначити їхню природу, онтологію, складові [26, с. 29], тобто описати лінгвокогнітивні характеристики. Взаємозв'язок концептів у рамках дискурсу можна розглядати з різних позицій. Його можна описати в термінах М.В. Нікітіна як імплікаційний, що відбиває зв'язок реальних фактів (наприклад, причинно-наслідковий зв'язок), і конвенціональний, що має знаковий характер, може бути довільним, умовним [156, с. 92], а також для вербалізованих концептів як взаємозв'язок на основі дистрибутивних характеристик слів-репрезентантів концептів.

Як методологічна база для аналізу взаємозв'язку ключових концептів детективного дискурсу використана теорія валентності, в основі якої лежить твердження про те, що «визнання системності мови в усьому обсязі її функціонування передбачає і системність зв'язків між її елементами» [200, с. 12]. Результати наукових досліджень у галузі вивчення валентності знайшли своє відображення як у працях, присвячених окремим аспектам теорії валентності в плані вивчення сполучних можливостей частин мови, створенню класифікацій

частин мови, універсальної теорії стану, дослідженням валентності різних частин мови (у першу чергу дієслова), так і в фундаментальних теоретичних роботах з лінгвістики [7; 8; 46; 47; 105; 106; 148; 156; 157; 177; 197; 200; 202; 205; 206; 283; 296; 297; 298; 299; 332; 343]. Найбільшу увагу зосереджено на класифікаціях валентності (напр., морфологічна, лексична, синтаксична, семантична), в основі яких лежать чинники, що визначають потенційну можливість мовних одиниць поєднуватися одна з одною (граматична – лексична [47]; логічна – семантична – синтаксична [200]; лексична – лексико-граматична – граматична [42] тощо).

Аналіз функціонування лексем-репрезентантів ключових концептів у дискурсі класичного детективу також свідчить про наявність як обов'язкової, так і факультативної валентності [7; 42; 74; 200; 297; 298], представленої, зокрема, факультативною атрибутивною валентністю іменників, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, яка проявляється у сполучних властивостях слова та реалізується лише в окремих випадках (пор.: *solved mystery* і *unsolved mystery*, *private detective* і *official detective*, *clever criminal* і *stupid criminal*). У той же час визначена й обов'язкова валентність, що реалізується як сполучуваність лексем-репрезентантів ключових концептів при наявності спільних семантичних ознак, що виділяються в предикатах і лексичних засобах, які заповнюють їх валентності. Наприклад, наявність у лексичному значенні лексеми *detective*, що вербалізує концепт СИЩИК, семи 'той, хто розслідує злочини' (*who investigates crimes*) дозволяє цій лексемі заповнити облігаторну суб'єктну валентність предиката *investigate*, при цьому об'єктна валентність того ж предиката буде заповнена лексичними засобами, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН.

Із позиції теорії валентності пояснення проблеми взаємозв'язку мови і мислення стає можливим на основі співвідношення мовної семантики і мисленнєвих структур. У концепції Ю.Д. Апресяна, акцент зроблено на семантичній валентності лексичного значення слова, при цьому зміст лексичних одиниць подібний до «ролей» у термінології Ч. Філлмора (суб'єкт, об'єкт, інструмент, засіб, місце тощо) [7]. Так, у прикладі (23) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, яка заповнює об'єктну валентність предиката

explain (пояснити що), і виступає в ролі об'єкта-пацієнса. Сполучуваність цих лексем можлива, оскільки значення дієслова *explain* (to make something plain or understandable) не суперечить значенню лексеми *mystery* (something not understood or beyond understanding):

(23) *What was it that was found on the floor beside the dead body? The gruesome thing that explained the whole mystery?* /A. Christie, Mr Eastwood's Adventures/

Більш широке поняття валентності, запропоноване С.Д. Кацнельсоном, який уважав валентність не тільки загальною сполучальною здатністю слів (по відношенню до різних частин мови), але й одиниць інших рівнів, на відміну від західноєвропейського мовознавства, у якому термін *валентність* уживався на позначення сполучуваності дієслів і визначав кількість актантів, які дієслово може приєднувати до себе [205; 258], дає можливість використовувати принципи теорії валентності і до вивчення концептів, зокрема їх взаємозв'язку.

Застосування положень теорії валентності можливе для вивчення концептосистеми певного дискурсу на основі «сумісної зустрічаності певних концептів» [177, с. 206], що пояснюється їх «когнітивно-семантичною вибірковістю щодо можливостей своєї актуалізації в тій чи іншій дискурсивній формації» [там само, с. 239]. Така властивість концепту взаємодіяти з одними концептуальними утвореннями і не вступати у відносини з іншими називається «концептуальною валентністю» [118, с. 72]. На основі вибіркової концептів по відношенню один до одного в певному дискурсі утворюється концептуальна (когнітивна) карта дискурсу, в якій концепти пов'язані переважно стосунками конгломерації, при яких актуалізація одного концепту неминуче викликає актуалізацію іншого (наприклад, концепти АМЕРИКА, ВЛАДА, ПРЕЗИДЕНТ, НАРОД в електоральному дискурсі США) [177, с. 209]. Такий підхід є релевантним і для дослідження ключових концептів детективного дискурсу.

Складна когнітивна структура, представлена системою концептів, пов'язує у свідомості людей явища дійсності та їх мовне втілення. Така система концептів «конструє у вигляді структурованого знання глобальний динамічний образ світу

та результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини і може бути реалізована у вербальних формах» [26, с. 27].

Для найбільш повного вивчення ключових концептів детективного дискурсу використовуємо семасіологічний (від мовного знака до значення) і ономасіологічний (від значення до слова) підходи і звертаємося до даних суміжних наук.

2.3. Алгоритм аналізу ключових концептів детективного дискурсу

Алгоритм аналізу ключових концептів детективного дискурсу містить кілька етапів.

Перший етап передбачає визначення ключових концептів у детективному дискурсі. Детективний дискурс належить до інституційного типу і будується згідно із жорстким каноном, який визначений стандартною побудовою композиції – таємнича подія (злочин), описана в зав'язці, потім розслідується і закінчується затриманням і покаранням злочинця. Таким чином, детективний дискурс містить стереотипні подієві елементи та стереотипний набір учасників. Ментальними утвореннями, що відбивають зазначені обов'язкові елементи, є концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК і ЗЛОЧИНЕЦЬ, які притаманні цьому дискурсу, формують його структуру й актуалізуються в ключових мовних знаках.

Другий етап полягає у визначенні поняттєвої складової досліджуваних концептів. Для виявлення змісту понять *таємниця*, *злочин*, *сищик* та *злочинець* використовуються енциклопедичні відомості, що дозволяє визначити сукупність ознак, які входять до поняттєвого ядра концептів.

Використовуючи дані філософії, етики, теології, культорології та інших наук, було здійснено аналіз передконцептуальних характеристик понять *таємниця*, *злочин*, *сищик* і *злочинець*, що дозволив простежити їх появу і смисловий розвиток у ході історичних змін соціокультурного й антропологічного контекстів.

Третій етап містить виявлення засобів вербалізації ключових концептів

детективного дискурсу, визначення лексем-імен концептів і вивчення їхньої етимології. Згідно з даними словників [374; 375; 378; 379; 380; 381; 385 та ін.], ключові концепти детективного дискурсу об'єктивуються різними лексичними засобами, утворюють синонімічні ряди, в яких виділяються домінанти – лексеми *mystery*, *crime*, *detective*, *criminal*, що є, відповідно, іменами концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ. Ім'я кожного концепту визначається на основі таких критеріїв: найбільша кількість сем у складі ключової лексеми порівняно з іншими лексемами, що входять до синонімічного ряду, найбільш уживане найменування, яке називає концепт в більш повному обсязі, частотність уживання і здатність лексеми називати цілісний образ концепту, який уміщує всю сукупність виділених у ньому ознак.

Етимологічний аналіз лексем-імен ключових концептів дозволив виділити їх етимони, тобто вихідну форму кожної лексеми, яка, незважаючи на зміни в значенні (розширення і звуження), зумовлює і мотивує сучасну мовну одиницю.

На четвертому етапі в результаті застосування семного аналізу досліджується значення лексем *mystery*, *crime*, *detective*, *criminal* – імен ключових концептів – та їх синонімів і визначаються лексико-семантичні варіанти (ЛСВ). Зауважується, що в детективному дискурсі актуалізовані не всі значення лексем – назв ключових концептів, оскільки не всі вони є релевантними для цього дискурсу. Так, концепт ТАЄМНИЦЯ в детективному дискурсі профілюється на фоні доменів – ТАЄМНИЦЯ і МИСТЕЦТВО (значення ‘детектив – літературний твір’), але не актуалізований у доменах РЕМЕСЛА і РЕЛІГІЯ. Значення лексеми *crime* – імені концепту ЗЛОЧИН – профільовані в доменах ПРАВО / ПРАВОСУДДЯ і МОРАЛЬ, але не актуалізовані в домені РЕЛІГІЯ. Профілювання концепту СИЩИК відбувається на фоні доменів ПРИВАТНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ і ОФІЦІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, а профілювання значень лексеми *criminal* – імені концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ – відбувається на фоні доменів ПРАВОПОРУШЕННЯ і ПРАВОСУДДЯ.

П'ятий етап полягає в моделюванні семантичного простору номінативних полів, утворених лексемами – репрезентантами ключових концептів детективного дискурсу на основі виявлення інтегральної семи в значеннях імен ключових

концептів та їх синонімів. Інтегральна сема як «та, що властива всім одиницям певного класу і відображає їх спільні категоріальні властивості та ознаки» [363] виділяється на основі даних, зафіксованих у словниках [374; 375; 376; 379; 383; 384; 390 та ін.] методом аналізу дефініцій. Так само виявляються диференційні семи у значеннях лексем, що вербалізують ключові концепти, і на їх основі моделюються мікрополя та їх розширення. На основі групування лексичних засобів, «об'єднаних спільним (інваріантним) значенням», виділяємо ті, які маніфестують у «мові певну поняттєву сферу» [5, с. 239]. У результаті узагальнення сем, виділених у значеннях лексем, що утворюють лексико-семантичні поля ключових концептів, визначаємо когнітивні ознаки, що відбивають поняттєві компоненти досліджуваних концептів. Мета виявлення сем у значеннях лексем, що вербалізують ключові концепти, полягає у їх подальшій когнітивній інтерпретації та визначенні когнітивних ознак, що утворюють зміст досліджуваних концептів.

Шостий етап – це аналіз валентних зв'язків лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, тобто вивчення їхньої здатності поєднуватися або не поєднуватися з іншими мовними одиницями в процесі своєї «комунікативної реалізації» [177, с. 206].

В основі такого підходу лежить твердження про потенційну властивість лінгвістичних елементів до сполучуваності. Така сполучуваність можлива за наявності певної семантичної ознаки в значеннях слів. Так, наявність семантичної ознаки 'протиправна дія' в лексичному значенні лексеми *criminal*, яка вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, пояснює можливість зв'язку цієї лексеми з лексемою *crime*, значення якої також містить семантичну ознаку 'протиправна дія'. Визначаємо взаємовідношення репрезентантів концептів у термінах валентних відношень і семантичних ролей. Взаємозв'язок лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, можливий за допомогою сполучуваності з дієсловом-предикатом, у валентній структурі якого виділяються змінні (валентності), що заповнюються репрезентантами ключових концептів, які функціонують у різних семантичних ролях (об'єкт, пацієнс, бенефактив), при

цьому лексичне значення дієслова не повинно суперечити значенням лексичних засобів, що вербалізують ключові концепти. На цьому етапі використовувався метод компонентного, валентнісного і контекстуального аналізів, а також виявлялася наявність облігаторних і факультативних валентностей.

Із цією метою проводиться аналіз текстових фрагментів, що містять лексичні засоби вербалізації ключових концептів для виявлення реалізації оточення цих лексем, зокрема виділення в оточенні засобів вербалізації окремого концепту лексем-репрезентантів інших ключових концептів детективного дискурсу.

Сьомий етап передбачає розгляд узаємодії ключових концептів у дискурсі, що можливий на основі виділених у роботі двох взаємодоповнювальних підходів. Виходячи із визначення М.В. Нікітіна про різні зв'язки, існуючі між концептами, що є «основною для побудови безлічі ментальних світів свідомості» [158, с. 53-54], виділяємо й описуємо імплікаційні та конвенціональні зв'язки концептів, в основі яких лежать причинно-наслідкові, просторово-часові та інші зв'язки сутностей реального чи відбиваного світу (імплікаційні), або конвенціональні залежності концептів, при яких зв'язок між концептами може бути довільний, умовний, такий, що не відбиває реальний взаємозв'язок фактів, подій, явищ, проте обґрунтований тим, що інформація, яка передається, призначена для передачі її іншій свідомості. Конвенціональні зв'язки позначені вимогами, на підставі яких літературний твір може належати до детективу (необхідний набір епізодів, дійових осіб й елементи побудови композиції), що відображені ключовими концептами детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ.

Другий підхід передбачає розгляд взаємодії ключових концептів на основі взаємовідношення між їх поняттєвими компонентами, які містять характерні ознаки концептів, що розуміються представниками мовної спільноти. Проте поняттєва валентність концепту розглядається у взаємозв'язку із компонентною моделлю значення слова, яке вербалізує концепт. У синтаксичних структурах логічна взаємодія вивляється в семантичних стосунках, що підтверджується мимовільною сполучуваністю актантів із предикатами. Розглядаючи ключові

концепти як актанти, що заповнюють відповідні змінні певних предикатів, виявляємо набір таких предикатів, які застосовані в детективному дискурсі і схематично показуємо взаємодію ключових концептів.

Отже, залучення зазначених методів дозволяє здійснити аналіз ключових концептів детективного дискурсу в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми, тобто з урахуванням відображення описуваних ментальних утворень у свідомості та їх реалізації в дискурсі.

Висновки до розділу 2

1. Матеріалом дослідження слугують дискурсивні фрагменти, отримані за допомогою суцільної вибірки з творів А. Конан Дойла і А. Крісті – представників британського класичного детективу. Класичний детектив характеризується особливим типом побудови сюжету, тематичним і структурним фокусом якого є таємниця злочину, а усі події сюжету розвиваються у напрямі розгадки цієї таємниці. Така структура дозволяє визначити основні компоненти тексту детектива, яким відповідають ключові концепти детективного дискурсу – ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ.

2. На основі лінгвокогнітивного підходу, застосованого в цій роботі і спрямованого від аналізу змісту концепту до засобів його вербалізації, із залученням семасіологічного й ономасіологічного аналізів, на основі виділення поняттєвої складової концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ визначено їх статус як ключових у дискурсі.

3. Обраний у роботі інтегративний когнітивно-дискурсивний підхід дозволив достатньою мірою дослідити засоби вербалізації ключових концептів детективного дискурсу:

3.1. Лінгвокогнітивний підхід, застосований в роботі, дозволив інтерпретувати значення мовних одиниць, якими вербалізовані концепти, що вивчаються, з точки зору їх когнітивних ознак.

3.2. На підставі теорії про профілізацію концептів в певні області досвіду,

виявлені домени, на тлі яких профілюються ключові концепти детективного дискурсу, а застосування теорії виділеності дозволяє визначити, який ключовий концепт актуалізується на тому або іншому етапі розвитку сюжету.

3.3. З позиції теорії валентності пояснюється взаємодія ключових концептів детективного дискурсу на двох рівнях – сполучуваності мовних одиниць, що репрезентують ці концепти (семантична валентність) і відношень між їх поняттєвими компонентами (поняттєва, або концептуальна, валентність).

4. Алгоритм аналізу ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ складається із послідовності етапів: (1) визначення ключових концептів у детективному дискурсі; (2) виділення поняттєвої складової досліджуваних концептів для визначення їх у дискурсі як ключових; (3) семний аналіз значення лексем – імен ключових концептів *mystery*, *crime*, *detective*, *criminal* і їх синонімів, виявлення лексико-семантичних варіантів; (4) моделювання семантичного простору номінативного поля ключових концептів; (5) аналіз валентних зв'язків лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу; (6) аналіз узаємодії ключових концептів у детективному дискурсі.

5. Отримані результати компонентного і валентнісного аналізів дозволяють виявити лінгвокогнітивні характеристики взаємодії ключових концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях: [82; 83; 92; 93; 95; 96].

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ

Вивчення мови з позиції її участі у пізнавальній діяльності людини передбачає вивчення способів ментальної обробки інформації, вивчення систем, що забезпечують когнітивні акти, побудову ментальних моделей світу.

Опис семантичного простору концепту полягає у наведенні значень лексем, що входять до нього і передають інформацію про певний фрагмент дійсності, структурований у вигляді концептуальної та мовної «картин світу». Їх співвідношення забезпечується можливістю відтворення відповідних поняттєвих фрагментів концептуальної «картини світу» за допомогою польового структурування лексичних одиниць [5, с. 231-238].

3.1. Засоби вербалізації ключових концептів детективного дискурсу

Концепт може бути вербалізований різними способами: лексичними, фразеологічними, синтаксичними [173], найбільш поширеним і продуктивним з яких є лексичний, тому що передбачає присвоєння імені концепту [99; 128; 174].

Лексема, що володіє найбільшим обсягом семантичних компонентів, які відбивають зміст концепту [201, с. 85], має певні межі або аспекти, репрезентовані набором сем й актуалізовані в різних контекстах уживання слова [119, с. 20], є іменем концепту.

Іменем концепту може бути передусім слово або у випадку багатозначності один із його лексико-семантичних варіантів [41, с. 99-100]. Таке слово має бути домінантою (ядром) лексико-семантичного поля й отримує статус імені концепту як мовний знак, що найбільш повно й адекватно передає зміст концепту [там само, с. 29]. Тобто ключове слово, що називає концепт, має збігатися з домінантою відповідного синонімічного ряду [177, с. 18], містити ядерні ознаки концепту у своїй лексичній структурі [171, с. 97], володіти найбільшим обсягом

семантичних ознак [201, с. 85], характеризуватися високою частотністю в мові (залежно від типу дискурсу, місця спілкування і учасників спілкування) [171, с. 99].

Названі критерії застосовуємо для виділення імен концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК і ЗЛОЧИНЕЦЬ, використовуючи дані частотного і семного аналізів.

3.1.1. Засоби вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ

Синонімічний ряд лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ в детективному дискурсі, становлять лексеми *mystery, secret, enigma, riddle, puzzle*, об'єднані спільною (інтегральною) семою 'щось / хтось, що складно зрозуміти або пояснити' (*something or somebody difficult to understand or explain*). Лексему *mystery* вважаємо домінантою цього синонімічного ряду за критерієм частотності (див. табл. 1 додат. А). Ця лексема полісемічна (багатозначна), тобто може використовуватися на позначення різних предметів і явищ дійсності. Оскільки між значеннями багатозначного слова існує певний зв'язок, їх можна вважати значеннями одного слова [363].

Аналіз семантичної еволюції лексеми *mystery* дозволяє виділити основні концептуальні ознаки та виявити актуальний і діахронічний шари концепту, а також визначити найбільш значущі його компоненти. Етимологічний аналіз дає можливість виявити найбільш ранню з відомих («вихідну») форму та семантику одиниці мови (кореня, слова), яка називається етимомом [365, с. 12]. У процесі розвитку етимон, як правило, виходить із ужитку, але зумовлює внутрішню форму слова, що мотивує сучасну мову. Внутрішня форма слова є центром етимологічного образу [4, с. 138], ознакою, яка превалює над іншими [175, с. 130]. У той же час внутрішня форма слова, крім фактичної єдності образу, дає знання цієї єдності; вона не є образом предмета, але образом образу, тобто уявленням [там само, с. 131], і становить «відношення змісту думки до свідомості <...>, показує, як уявляється людині її власна думка» [там само, с. 98]. Тобто внутрішня форма – це пошуковий образ мовної одиниці, але не образ предмета, який

визначається цією мовною одиницею. Тому відношення між внутрішньою формою та «мотивуючим поняттям» стає більш віддаленим [55].

Під впливом як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних чинників, значення слів, що є репрезентантами концепту, у процесі розвитку мови можуть бути змінені (відбувається розширення, що приводить до полісемії, звуження або перенесення назви).

Значущість певного компонента значення з часом зазнає змін, що зумовлює перехід його з актуального до пасивного шару концепту. З іншого боку, актуальний шар концепту поповнюється новими компонентами через зміни у світогляді людей, ускладнення їхньої практичної діяльності, збільшення знань про навколишній світ тощо.

Використовуючи дані етимологічних словників [386; 389; 390; 393], можна з'ясувати найбільш ранню форму лексеми *mystery*. Це грецьке слово *mysterion* (*μυστήριον*) 'secret rite or doctrine' (таємний ритуал або вчення), що є поєднанням грецької лексеми *mustikos*, похідної від *mýs(tēs)(μύστης)* 'one who has been initiated' (посвячений у таємницю) та суфікса іменника *-tērion*. Походження пов'язане з грецьким дієсловом *myein*, що означає 'to close, shut'; perhaps referring to the lips (in secrecy) or to the eyes (only initiates were allowed to see the sacred rites)' (посвячувати у священні ритуали, закрити рот, заплющити очі), вірогідно, для збереження таємниці, оскільки посвяченим не дозволялося розголошувати, а непосвяченим бачити священні ритуали) (пор. із *mukah* 'німий' у санскриті). Далі через латину (L. *mysterium* 'secret rite, secret worship; a secret thing'), давньофранцузьку (OF *mistere* 'secret, mystery, hidden meaning') і англо-французьку (Anglo-French **misterie*) вона увійшла в англійську мову як лексема *mystery*.

Отже, внутрішня форма лексеми *mystery* походить від грецького дієслова *myein* зі значенням «посвячувати у священні ритуали, закрити рот, заплющити очі)», що є етимомом.

У письмових джерелах лексема *mystery* вперше зареєстрована в XIII столітті зі значеннями «таємний обряд, шанування, культ, учення, щось приховане»

(*secret rite, secret worship; a secret thing*), «той, хто посвячений у таємницю» (*one who has been initiated*) і «посвячувати в таємницю» (*to initiate*). У XIV столітті зафіксовані значення «релігійна істина через Божественне одкровення, містична істина» (*religious truth via divine revelation, mystical truth*) у теологічному розумінні і «щось приховане або таємне» (*a hidden or secret thing*) у світському розумінні. У XV столітті з'явилося значення «незрозуміла або незбагненна причина; приховане або містичне значення» (*obscure or mysterious reason; hidden or mystic meaning*), у XVI – «релігійний обряд» (*religious rite*), у XVII – «політична або дипломатична таємниця, державна таємниця» (*a political or secret diplomatic; a secret of state*), а в XX – значення «детективне оповідання» (*detective story*).

Отримані дані про етимон лексеми *mystery* «посвячувати у священні ритуали, закрити рот, заплющити очі» і його розвиток дозволяють дійти висновку, що в ході історії із розширенням контекстів уживання значення лексеми *mystery* також зазнало розширення.

Результатом впливу запозичень на становлення лексичного складу англійської мови стало існування значення лексеми *mystery* 'handicraft, trade, art' (ремесло, професія, мистецтво), зареєстроване в XIV столітті, що в сучасних словниках позначено як застаріле.

У цьому випадку лексема *mystery* є результатом збігу за формою з лексемою *mysterium* «таємниця» в середньовічній латині. Словники надають такі відомості про походження лексеми *mystery*: від Medieval Latin *misterium*, як змінена форма латинського слова *ministerium* 'service, occupation, office, ministry, mastery'.

Протягом історичного розвитку лексема *mystery* у значенні «ремесло» набувала нових значень: у XV столітті значення «trade, guild or company» (гільдія, компанія), у XVIII столітті значення «mystery play» ('містерія' – середньовічна вистава, яку ставили члени ремісничих цехів).

Таким чином, значення *mystery*, що походить від етимона «досвідчений, обізнаний», зазнало розширення, але з часом вийшло з ужитку і є архаїзмом, за винятком значення «містерія», що функціонує в сучасній мові.

Аналіз дефініцій лексеми *mystery*, зафіксованих у словниках сучасної англійської мови [374; 375; 376; 377; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 385; 387; 391 та ін.], дозволив виділити 12 лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), які можна об'єднати в групи, що формують домени. Домен як «семантична структура, що функціонує як основа (фонового знання, «що підтримує» концепт і без якого він не може бути зрозумілий)» [266, с. 15], виступає «фоном» або контекстом профілювання концепту, тобто «формування значення знака на тлі всього обсягу інформації, активованої цим знаком» [319, с. 10-16].

ЛСВ 1 – «щось незрозуміле, невідоме» (*something unexplained, unknown*) і ЛСВ 2 – «дивна, незрозуміла якість» (*a quality that makes someone or something seem strange and difficult to explain*) належать домену ТАЄМНИЦЯ.

ЛСВ 3 – «детектив» (*a novel, short story, play, or film whose plot involves a crime*) і ЛСВ 4 – «містерія» (*a medieval religious drama based on a biblical theme*) утворюють домен МИСТЕЦТВО.

На фоні домену РЕМЕСЛА профілюються такі значення:

ЛСВ 5 – «таємниці майстерності, відомі посвяченим» (*the skills, lore, or practices that are peculiar to a particular activity or group and are regarded as the special province of initiates*);

ЛСВ 6 – «ремесло» (*archaic a trade or craft*);

ЛСВ 7 – «гільдія» (*archaic a body of people engaged in a particular trade, business or profession, a guild*);

ЛСВ 8 – «трюк» (*a trick*).

На фоні домену РЕЛІГІЯ профілюються значення ЛСВ 9–12.

ЛСВ 9 – «релігійні культи / обряди» (*(pl.) secret (religious) cults in the ancient world, which generally included mystic ideas and involved initiation rites*);

ЛСВ 10 – «релігійний догмат» (*theol. a religious truth that one can know only by revelation and cannot fully understand*);

ЛСВ 11 – «таїнство» (*Christianity a sacrament; esp. the Eucharist*);

ЛСВ 12 – «тема богослужіння / молитви» (*any of fifteen events in the lives of Jesus and Mary serving as a subject for meditation during the saying of the rosary*).

Реалізація того чи іншого значення слова здійснюється залежно від лексичного оточення, контексту або ситуації, загальної тематики мовлення [363]. Поняттєвий компонент концепту ТАЄМНИЦЯ в детективному дискурсі складають не всі значення лексеми *mystery*, а тільки значення «щось незрозуміле, невідоме» та «дивна, незрозуміла якість» (ЛСВ 1 і ЛСВ 2 відповідно). Наприклад:

ЛСВ 1 «щось незрозуміле, невідоме»:

(24) *“It is indeed a great mystery,” said Sir Charles. “We’re all in despair about it. In fact, we wondered if you could possibly throw any light upon the matter”*

/A. Christie, Three Act Tragedy/

(25) *But I much fear the mystery of my nephew’s death will never be cleared up. The whole thing seems utterly mysterious* /A. Christie, The Affair at the Victory Ball/

ЛСВ 2 «дивна, незрозуміла якість»:

(26) *The curtain has been rung down for ever on the mystery of Felicie Bault*

/A. Christie, The Fourth Man/

(27) *There had been some mystery about her*

/A. Christie, The Red Signal/

У детективному дискурсі також реалізується і ЛСВ 3 «детектив (твір мистецтва)», наприклад:

(28) *I should never have suspected Miss Russell of a fondness for detective stories. It pleases me very much to think of her stepping out of the housekeeper’s room to rebuke a delinquent housemaid, and then returning to a comfortable perusal of The Mystery of the Seventh Death, or something of the kind*

/A. Christie, The Murder of Roger Ackroyd/

Отже, поняття *таємниця* в детективному дискурсі актуалізоване на фоні двох доменів – ТАЄМНИЦЯ і МИСТЕЦТВО, у той час як актуалізація і розуміння значень 5–12 відбувається на тлі інших доменів, при цьому ЛСВ 4 «містерія», хоча і належить домену МИСТЕЦТВО, не актуалізоване в детективному дискурсі.

Домени, що об’єднують усі значення лексеми *mystery*, схематично наведені на Рис. 3.1:

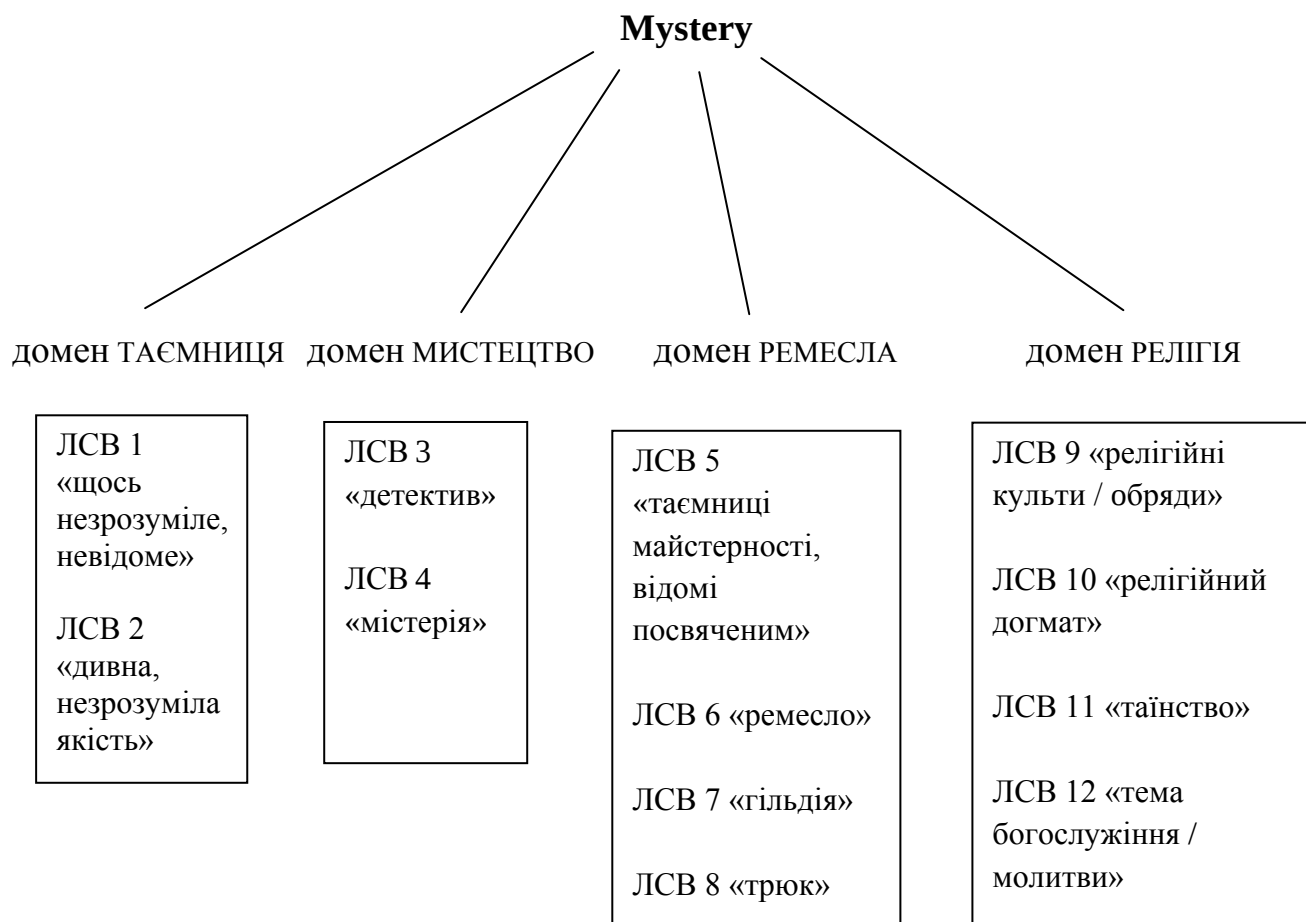

Рис. 3.1. Домени профілювання значень лексеми *mystery*

Аналіз значень лексем – номінантів концепту – дозволяє визначити кількість сем, що входять до їх складу. Одним із критеріїв визнання за лексемою статусу імені концепту є найбільша кількість сем у складі значень цієї лексеми, що відбивають когнітивні ознаки змісту концепту [201, с. 85].

У результаті семного аналізу лексем–номінантів концепту ТАЄМНИЦЯ з’ясовано, що найбільшу кількість сем, когнітивних ознак цього концепту, у складі свого значення має лексема *mystery* (пор. лексеми *secret*, *riddle* і *puzzle* мають три семи, а лексема *enigma* – дві).

Результати семного аналізу наведені в Таблиці 3.1:

Таблиця 3.1

Семний склад лексем-репрезентантів концепту ТАЄМНИЦЯ

	те, що незрозуміле / нез'ясовне	щось невідоме	те, що приховане	той, кого складно зрозуміти	те, що викликає інтерес	те, що зроблено складним для розуміння	те, що відоме обмеженій кількості осіб
mystery	+	+	+	+	+	+	+
secret	+		+				+
enigma	+			+			
riddle	+			+		+	
puzzle	+			+		+	

Отже, із п'ятих лексем, що називають концепт ТАЄМНИЦЯ й об'єднані інтегральною семою 'те, що незрозуміле, нез'ясовне', лексема *mystery* містить ядерні ознаки досліджуваного концепту, складає його зміст, називає це поняття, що охоплює всю сукупність виділених поняттєвих ознак і, отже, є його іменем.

3.1.2. Засоби вербалізації концепту ЗЛОЧИН

Синонімічний ряд лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН у детективному дискурсі, становлять лексеми *crime*, *offence*, *breach*, *misdeed*, *trespass*, *felony*, *outrage*, *wrong*, об'єднані спільною (інтегральною) семою 'порушення закону' (*violation of law*). У цьому синонімічному ряду виділяється домінанта – лексема *crime*, що є найбільш частотною (див. табл. 2 додат. А), передає зміст концепту ЗЛОЧИН найбільш повно і, таким чином, є іменем означеного концепту.

В етимологічних словниках [386; 389; 390; 393] виявлені такі історичні зв'язки лексеми *crime*. Ця лексема увійшла в англійську мову з давньофранцузької (OF *crimne* 'wickedness, sin, sinfulness, accusation') і мала значення «поганий учинок, гріх, гріховність, звинувачення». Назва походить від латинського слова *crimen* 'charge, indictment, accusation; crime, fault, offense,

verdict', яке, в свою чергу, походить від латинського дієслова *cernere* 'to decide, to judge', спорідненого з грецьким дієсловом *krinein* 'to decide', що утворені від індоєвропейського кореня *krei-* (відокремлювати, різати, просіювати) шляхом додавання суфікса *-men-*.

Етимологічні коментарі лексикографічних праць і джерела фактичного матеріалу дають можливість простежити хронологію виникнення значень лексеми *crime*.

Лексема *crime*, що в письмових джерелах уперше зафіксована в XIII столітті, мала значення «поганий учинок, гріховність» (*sinfulness, wickedness*). У кінці XIV століття фіксуються значення «звинувачення» (*an accusation*), «злочин, протиправна дія» (*an illegal act, a crime*), «проступок, який підлягає покаранню» (*offense punishable by law*) та «гріх» (*a sin*), що збереглися дотепер.

Отримані дані про етимон *crime* «відокремлювати, різати, просіювати», що є мотивуючою ознакою розвитку внутрішньої форми, і історичний розвиток лексеми дозволяють визначити її внутрішню форму «те, що відрізняється, засуджується, заслуговує покарання», яка «просвічується» в усіх значеннях лексеми.

Наведений список значень фіксують і сучасні словники, за винятком значення «звинувачення», що свідчить про часткову десемантизацію, проте зазначена сема наявна в значенні дієслова *to crime*, що має значення «звинувачувати в порушенні статуту, виносити вирок».

Аналіз дефініцій лексеми *crime*, зафіксованих у словниках [374; 375; 376; 377; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 385; 387; 391 та ін.], дозволив виділити п'ять лексико-семантичних варіантів, які об'єднуються в групи, що утворюють домени. Подамо їх схематично на Рис. 3.2:

Рис. 3.2. Домени профілювання значень лексеми *crime*

У детективному дискурсі, репрезентованому текстами класичного детективу, актуалізовані такі значення лексеми *crime*: ЛСВ 1 «порушення норми закону (права)» та ЛСВ 2 «злочинність» у домені ПРАВО/ПРАВОСУДДЯ, і ЛСВ 3 у домені МОРАЛЬ. Наприклад:

ЛСВ 1 «порушення норми закону (права)»:

(29) *Ladies and gentlemen, you all know of the tragedy which took place yesterday. I am sure you all wish to co-operate in bringing the perpetrator of that foul crime to justice*

/A. Christie, Problem at Sea/

(30) *The public has already learned those particulars of the crime which came out in the police investigation; but a good deal was suppressed upon that occasion, since the case for the prosecution was so overwhelmingly strong that it was not necessary to bring forward all the facts*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

ЛСВ 2 «злочинність»:

(31) *They lay all the evidence before me, and I am generally able, by the help of my knowledge of the history of crime, to set them straight. There is a strong family resemblance about misdeeds, and if you have all the details of a thousand at your finger ends, it is odd if you can't unravel the thousand and first*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

(32) *I therefore cabled to my friend, Wilson Hargreave, of the New York Police Bureau, who has more than once made use of my knowledge of London crime*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

ЛСВ 3 «порушення норми моралі»:

(33) *It is a sacrilege, a crime, a villainy to hold that such a marriage is binding. I say that these monstrous laws of yours will bring a curse upon the land – Heaven will not let such wickedness endure* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

(34) *Pilar had not been brought up to believe that it was a crime to talk to strange men in trains. She could take care of herself as well as any girl, but she had no rigid taboos* /A. Christie, Hercule Poirot's Christmas/

(35) *I must take the view, your Grace, that when a man embarks upon a crime he is morally guilty of any other crime which may spring from it*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Семний аналіз лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН у детективному дискурсі, дозволив визначити кількість семантичних ознак, що входять у їх значення. У результаті з'ясовано, що найбільшу кількість сем має лексема *crime* (пор. лексема *wrong* має три семи, *offence*, *misdeed*, *trespass*, *outrage* мають дві семи, а лексеми *felony* та *breach* – одну), що відображено в Таблиці 3.2:

Таблиця 3.2

Семний склад лексем-репрезентантів концепту ЗЛОЧИН

	порушення закону	протиправна діяльність	порушення моралі	гріх	помилка
crime	+	+	+	+	+
wrong	+		+		+
offence	+		+		
misdeed	+		+		
trespass	+			+	
outrage	+		+		
felony	+				
breach	+				

Таким чином, лексема *crime* містить ядерні ознаки досліджуваного концепту, складає його зміст, є найбільш частотною, стилістично нейтральною, називає це поняття й, отже, є його іменем.

3.1.3. Засоби вербалізації концепту СИЩИК

Синонімічний ряд лексем, що вербалізують концепт СИЩИК у детективному дискурсі, становлять лексеми *detective*, *investigator*, *inquiry agent*, *sleuth (informal)* *sleuth-hound (informal)*, об'єднані спільною (інтегральною) семою 'той, хто розслідує злочин' (*a person who investigates crimes*). У цьому синонімічному ряду виділяється домінанта – лексема *detective*, яка є найбільш частотною і найповніше передає зміст концепту СИЩИК (див. табл. 3 додат. А).

Іменем концепту СИЩИК вважаємо лексему *detective*, яка була утворена шляхом трансформації прикметника *detective* (adj.) у категорію іменника *detective* (n.). Ця лексема увійшла в середньо-англійську як лексема *detectus* – дієприкметник доконаного виду від латинського дієслова *detegere* 'uncover, expose' ('виявляти, знаходити, відкривати, розкивати') [386; 389; 390; 393]. Це дієслово утворене від протоіндоєвропейського кореня **(s)teg-* 'to cover' (покривати, приховувати) за допомогою заперечного латинського префікса *de-* (*un-*, *off*) і словотвірного елемента *-ive*, що використовувався для утворення прикметників від дієслів зі значенням 'pertaining to, tending to; doing, serving to do' (по відношенню, схильний, такий, який служить), і походить від латинського суфікса *-ivus*.

Отже, етимомом лексеми *detective* є протоіндоєвропейський корінь **(s)teg-*, що простежується у внутрішній формі, значення якої зазнало змін.

У середині XIX століття (1843) уперше зафіксовано значення лексеми *detective* «агент розшукової поліції, детектив», що є скороченою формою від *detective policeman* і має значення 'serving to detect' (такий, який служить розкриттю / виявленню).

У сучасних словниках зафіксовано такі значення лексеми *detective*: «агент розшукової поліції, детектив (сищик)» і «детективний роман чи оповідання», що свідчить про розширення значення цієї лексеми.

Аналіз дефініцій лексеми *detective*, зафіксованих у словниках [374; 375; 376; 377; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 385; 387; 391 та ін.], дозволив виділити три лексико-семантичні варіанти, між якими простежується певний зв'язок, зокрема, поняттєвий компонент «особа, яка розслідує злочин», схематично наведені на Рис. 3.3:

Рис. 3.3. Домени профілювання значень лексеми *detective*

Доменами, на фоні яких актуалізовані значення лексеми *detective*, є домен ОФІЦІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ і домен ПРИВАТНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ. ЛСВ 1 профілюється на фоні домену ОФІЦІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, а ЛСВ 3 на фоні домену ПРИВАТНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ. ЛСВ 2 входить в обидва домени, тому що і поліцейські, і приватні сищики шукають та отримують докази, необхідні для розслідування злочину. Наприклад:

ЛСВ 1 «поліцейський, який розслідує злочин»:

(36) *The alarm had reached Scotland Yard by this time, and Mr. Forbes, the detective, came round at once and took up the case with a great deal of energy*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

(37) *The official detective* was attired in a pea-jacket and cravat, which gave him a decidedly nautical appearance, and he carried a black canvas bag in his hand

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

ЛСВ 2 «той, хто отримує докази або інформацію»:

(38) *A detective* in the house *looking for clues*, and Uncle Richard poisoned, and Aunt Cora killed with a hatchet, and Miss Gilchrist given poisoned wedding cake, and now Aunt Helen struck down with a blunt instrument /A. Christie, After the Funeral/

ЛСВ 3 «приватний сищик»:

(39) *I fear you are making a mistake, madame. I am not holding an inquiry into the conditions of domestic service. I am a private detective*

/A. Christie, The Adventure of the Clapham Cook/

(40) *Say, even, that he employed a private detective to find out a certain fact*

/A. Christie, Three Act Tragedy/

Семний аналіз лексем, що вербалізує концепт СИЩИК у детективному дискурсі, дозволив визначити кількість семантичних ознак, що входять у їх значення. У результаті з'ясовано, що найбільшу кількість сем має лексема *detective* (пор. лексеми *investigator* і *inquiry agent* мають три семи, а лексема *sleuth* – дві), що наведено в Таблиці 3.3:

Таблиця 3.3

Семний склад лексем-репрезентантів концепту СИЩИК

	приватна особа, найнята для пошуку інформації	офіцер поліції	той, хто розслідує злочини	той, хто отримує докази або інформацію
detective	+	+	+	+
investigator		+	+	+
inquiry agent	+		+	+
sleuth/sleuth- hound			+	+

Лексема *detective* містить ядерні ознаки досліджуваного концепту, складає його зміст, є найбільш частотною, стилістично нейтральною, називає це поняття і, отже, є його іменем.

3.1.4. Засоби вербалізації концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ

Синонімічний ряд лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі, становлять лексеми *criminal*, *malefactor*, *culprit*, *offender*, *perpetrator*, *wrongdoer*, *villain* (*Brit. informal*), *crook* (*informal*), об'єднані спільною (інтегральною) семою 'той, хто порушує закон / скоює злочин' (*someone who breaks the law / one who has committed a crime*). У цьому синонімічному ряду виділяється домінанта – лексема *criminal*, що є найбільш частотною і найповніше передає зміст концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ (див. табл. 4 додат. А).

Лексема *criminal* увійшла в середньо-англійську із середньо-французької як прикметник *criminel* (MF *criminel* (11c) from L. *criminalis* ('pertaining to crime' «такий, що пов'язаний зі злочином»), який, в свою чергу, походить від слова *crimen* 'charge, indictment, accusation; crime, fault, offense' (від лат. дієслова *cernere* 'to decide, to sift') шляхом додавання суфікса *-al* (властивий) [386; 389; 390; 393].

Уперше вживання цієї лексеми як прикметника було зафіксоване 1350–1400 р. У ході історичного розвитку вона набула значення і категорії іменника, зокрема: «особа, винна чи звинувачена в злочині» (*a person guilty or convicted of a crime*).

Сучасні словники фіксують такі значення лексеми *criminal*: «злочинець – особа, винна у скоєнні злочину» і «злочинець – особа, засуджена за скоєння злочину» [376; 396 та ін.].

Аналіз дефініцій лексеми *criminal*, зафіксованих у словниках [374; 375; 376; 377; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 385; 387; 391 та ін.], дозволив виділити два лексико-семантичні варіанти, що складають поняттєвий компонент концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ і реалізуються на тлі двох доменів, схематично наведених на Рис. 3.4:

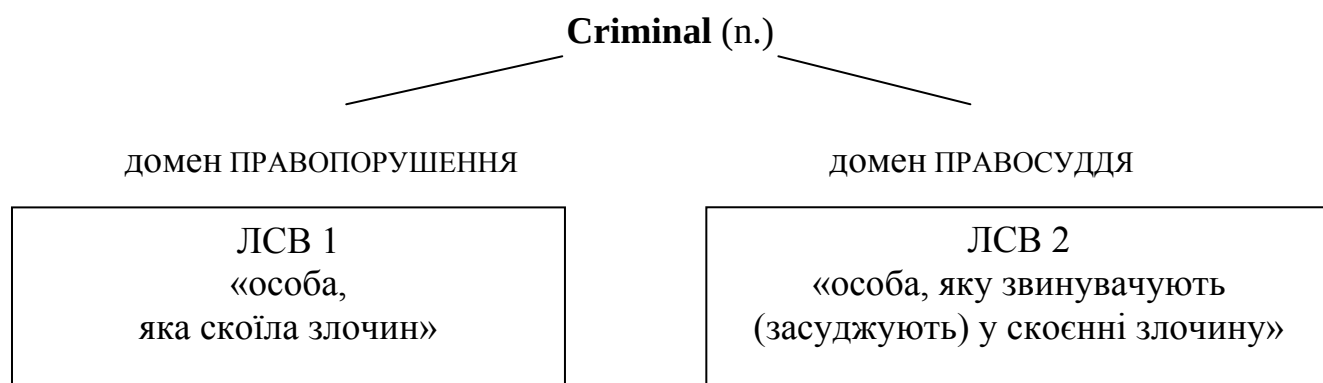

Рис. 3.4. Домени профілювання значень лексеми *criminal*

ЛСВ 1 «особа, яка скоїла злочин»:

(41) *It had been smashed to atoms where it stood. In neither case were there any signs which could give us a clue as to the criminal or lunatic who had done the mischief. Now, Mr. Holmes, you have got the facts*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

ЛСВ 2 «особа, яку звинувачують (засуджують) за скоєння злочину»:

(42) *A desperate attempt at robbery, culminating in the death of one man and the capture of the criminal, occurred this afternoon in the City*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

(43) *When I was a boy I heard a famous murder trial. I was deeply impressed by the power and eloquence of the counsel for the defence. For the first time I entertained the idea of taking my talents to that particular market.... Then I studied the criminal in the dock. The man was a fool – he had been incredibly, unbelievably stupid*

/A. Christie, The Secret Adversary/

(44) *“You would not, I am sure,” said Poirot. “I refer to a very notable criminal and jewel robber. He has just been arrested for the murder of the English lady, Madame Kettering”*

/A. Christie, The Mystery of the Blue Train/

Семний аналіз лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі, дозволив визначити кількість семантичних ознак, що входять у їх значення. У результаті з’ясовано, що найбільшу кількість сем має лексема *criminal*, у той час як лексеми *malefactor*, *culprit*, *villain*, *offender*, *perpetrator*, *wrongdoer*, *crook* мають одну сему, що наведено в Таблиці 3.4:

Таблиця 3.4

Семний склад лексем-репрезентантів концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ

	той, хто скоїв злочин	той, хто регулярно здійснює злочин (рецидивіст)	той, кого засудили за злочин
criminal	+	+	+
malefactor	+		
culprit	+		
offender	+		
villain	+		
perpetrator	+		
wrongdoer	+		
crook	+		

Таким чином, лексема *criminal* містить ядерні ознаки досліджуваного концепту, складає його зміст, є найбільш частотною, називає це поняття і, отже, є його іменем.

3.2. Польова організація семантичного простору концептів

Опора концепту на лексичну множинність відсилає до сформульованого Й. Тріром твердження про те, що на кожне поняттєве поле «накладаються» слова, що членують його до останку і тим самим утворюють словесне поле [346], у зв'язку з чим лексика розглядається як сукупність приватних систем / підсистем, що називаються семантичними (лексико-семантичними) полями, у середині яких слова пов'язані взаємним протиставленням [110, с. 89]. Поле є головною структурою, що організовує тезаурус мови і відтворює поняттєву картину цієї мовної спільноти [102].

Численні дослідження підтверджують ефективність теорії поля як форми структурування значень у системі мови і як методики вивчення функціонування мовних одиниць у текстах різних жанрів [102; 215; 241]. Метод поля знаходить ефективне застосування в дослідженні емпіричного матеріалу, представленого

літературними творами, в інтерпретації художнього тексту. При цьому вивчення поля передбачає не тільки дослідження значної кількості слів, але і їх семантичний опис, що здійснюється за особливою схемою [124, с. 131], оскільки поле як певний щабель у системі мови має свої властивості і принципи організації.

Виникнення польової теорії в ідейно-теоретичному плані пов'язане з ученням Ф. де Соссюра про «значущості мовних сутностей», що мають місце лише всередині замкнутих систем, і з відродженням у XX столітті вчення В. фон Гумбольдта про «внутрішню форму мови», що розуміється як «постійний і гомогенний елемент в діяльності розуму, який піднімає артикульований звук до вираження думки» [301, с. 43] і зумовлює закон лексичного членування мови [230, с. 10]. Дискусія в мовознавстві щодо підходів її основоположників до побудови теорії поля була зумовлена концепцією Тріра-Вайсгербера. Й. Трір виходить із соссюрівського поняття значущості, вважаючи, що «все набуває сенсу тільки з цілого» і що «слово має сенс лише тому, що його мають також інші, суміжні з ним слова» [345, с. 417]. На думку науковця, «поза полем слово взагалі не може мати значення» [346, с. 5]. Й. Трір розрізняє два види полів – Begriffsfelder «поняттєві поля» і Wortfelder «лексичні поля», стверджуючи, що одиниці лексичного поля, тобто слова, повністю покривають одиниці поняттєвого поля, тобто поняття [32, с. 106; 230, с. 11].

Особливий внесок у теорію поля зробив німецький лінгвіст Л. Вайсгербер. Відмінність підходу Л. Вайсгербера від трірівського полягає передусім у способі виділення мовного (семантичного поля): у Тріра – це ономасіологічний спосіб (в основі виділення поля лежить поняття, а не слово), у Вайсгербера – семасіологічний, хоча кінцевий результат однаковий – мовне поле, що утворює як би проміжний світ (Zwischenwelt) між зовнішнім світом і свідомістю людини певної мовної спільноти [230, с. 13]. Обидва підходи втілюють онтологічну і функціональну сторони мови. Семасіологічний підхід пов'язаний із дослідженням онтології мови (виявлення принципів організації його елементів безвідносно до індивідуумів, які говорять цією мовою). Ономасіологічний пов'язаний із

функціонуванням мовної системи, із мовленнєвою практикою індивідуумів [230, с. 19; 241, с. 110]. Головною метою ономасіологічного аналізу є виявлення в групі слів, що пов'язані концептуально, структур, які називають лексичними полями. Лексичне поле – це сукупність слів, що називають об'єкти в певному концептуальному домені. Концептуальний домен, в свою чергу, можна визначити як зв'язну царину концептуалізації [274, с. 36].

В емпіричних дослідженнях поєднуються обидва підходи. Семасіологічний опис мовних значень неминуче впливає за ономасіологічним виділенням об'єкта опису [230, с. 19].

На основі твердження про те, що в слові реалізується єдність форми та змісту, О. Духачек проводить розмежування мовних і поняттєвих полів. Мовне (словесне) поле визначається як «множинність слів, що пов'язані певними зв'язками й утворюють ієрархічно організоване структурне ціле» [276, с. 32]. Поняттєве поле розуміється як будь-яка лексична множинність, що організована на основі єдиної семантичної значущості і містить усі слова, які підпадають під певне поняття [там само, с. 34].

У поняттєвому лінгвістичному полі слова пов'язані або одним спільним поняттям у своїй семантиці (елементарні поля), або кількома близькими поняттями (комплексні поля) [241, с. 36]. Ядром словесного лінгвістичного поля є слово. У межах поняттєвого поля можуть бути групи слів, які втратили зв'язок з поняттєвою сферою, але їх семантична близькість пов'язана зі спеціалізацією вживання в сучасній мові або певним спільним уявленням, що втілює суттєву частину їх смислової структури [там само, с. 38].

Усі мовні (словесні) поля О. Духачек поділяє на морфологічні, синтагматичні (синтаксичні) та асоціативні. У морфологічному полі похідні і пароніми групуються навколо стрижневого слова, у синтаксичному полі слова групуються навколо центрального члена на основі формально-семантичної подібності, а в асоціативному полі – на основі суб'єктивних психологічних асоціацій у плані вираження і в плані змісту. «Лінгвістичне поле – це сукупність

слів, що, будучи пов'язані один з одним певними взаємовідношеннями, утворюють ієрархічну структурну єдність» [276, с. 32].

У концепції Е. Косеріу, яка розвиває польову теорію в структурному напрямку, також розмежовуються лексичне і поняттєве поля. Під поняттєвим полем розуміється будь-яка лексична множинність, що організована на основі єдиної семантичної значущості і містить усі слова, які підпадають під певне поняття. Кожне лексичне поле – це поняттєве поле, але не кожне поняттєве поле утворює лексичне поле, належачи, наприклад, до термінологічної галузі, оскільки кожна лексема виражає поняття, тоді як не кожне поняття виражається однією лексемою [263, с. 59]. Одиницями лексичного рівня визнаються лексема і архілексема, тобто одиниця, що покриває весь смисловий зміст поля, хоча ця одиниця може бути і відсутньою. Смыслорозрізнявальними ознаками під час аналізу лексем виступають семи [там само, с. 58]. Лексичне поле становить лексематичну систему, структура якої визначається семантичними відмінностями її одиниць [230, с. 17].

Для багатьох дослідників поняття «лексичне поле» тотожне поняттю «семантичне поле», оскільки лексеми поєднуються за семантичною ознакою, однак структурні відношення в семантичному полі створюються не самими словами, а їх змістовними ознаками [там само].

Поняття «семантичне поле» набуло найбільшого значення після виходу роботи Р. Іпсена, в якій воно визначалося як «сукупність слів, що наділені спільним значенням» [цит. за: 230, с. 10]. Термін «семантичне поле» відбивав ідею спільності семантичної ознаки при виокремленні сукупності слів із загального лексикону і міг бути застосований до групи лексем [241, с. 23-24].

У сучасному мовознавстві під семантичним полем розуміється сукупність мовних одиниць, що об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну або функційну подібність позначуваних явищ [110, с. 87; 124, с. 158]. Як лексико-семантичні утворення семантичні поля відображають структури конкретної мови з урахуванням її національної та культурної своєрідності [214, с. 138].

Семантичне поле є парадигматичним полем, що може бути репрезентоване низкою словоформ і словосполучень у функції лексичних номінацій (лексем), низкою лексичних і граматичних форм, які виражають певні граматичні категорії, одиницями лексичного, у тому числі фразеологічного рівня, тобто простими і складними лексемами [322, с. 51]. При цьому під лексемою може розумітися будь-яка ідіоматична (словникова) одиниця, що може складатися як з одного, так і з кількох слів (пор., наприклад, *сьома вода на киселі*) [372]. Класичне семантичне поле об'єднує лексеми або лексико-семантичні варіанти з урахуванням семантичних зв'язків між ними [124, с. 158] і поєднані у поле за наявності спільних значень у лексем, які до нього входять, що й вважається характеристикою семантичного поля [241, с. 28].

Термін «семантичне поле» може вживатися у двох значеннях: широкому і вузькому. У широкому значенні семантичне поле – це будь-яке мовне поле, зокрема надлексичне, експоненти якого виражаються як лексичними, так і граматичними засобами мови, що репрезентують як парадигматичні, так і синтагматичні, а також змішані структури. Семантичне поле в широкому значенні може відповідати в плані вираження функціонально-семантичному або лексичному полю [230, с. 22]. На лексичному рівні елементи об'єднуються як за спільністю однорідної семантичної ознаки, так і функцій [241, с. 109]. Оскільки для елементів таких груп властива не тільки наявність спільної ознаки, але й наявність комунікативної або структурної функції як поля в лексиці виступають певні функціонально-інваріантні групи, наприклад, *червоний* – *почервоніння* – *червоніти* – *червоно* [там само, с. 102-103].

У вузькому значенні семантичне поле є парадигматичним полем, експоненти якого виражаються тільки одиницями лексичного, у тому числі фразеологічного, рівня, тобто у вузькому значенні експонентом семантичного поля може бути тільки лексичне поле (семантичний клас слів) [230, с. 22]. У такому розумінні семантичні поля – «це лексичні поля парадигматичного типу, що становлять більш-менш складні утворення, члени яких пов'язані спільним змістом (інваріантним значенням-ідентифікатором)» [34, с. 126], та входить у

ієрархічну структуру, яка складається з семантичного поля – нижчого щабелю та вищого – концептуального домену [252, с. 75].

Традиційні підходи до вивчення лексичного значення полягають в методі компонентного аналізу, тобто розкладання значення на мінімальні семантичні складові – семи [326; 322]. Ключовими в описі семантичного поля вважаються поняття інтегральної і диференціальної ознак. При виділенні таких ознак необхідно визначити їх сутність, щоб уникнути розуміння «поля» як «будь-якої сукупності елементів безвідносно до їх природи» [241, с. 107]. Такими розрізнявальними ознаками є семи – «граничні смислові одиниці, що становлять у нашій свідомості відмінні властивості й ознаки позначуваних реалій» [5, с. 201].

Семи розрізняють залежно від їхньої ролі в структурі значення слова, в якій вони ієрархічно упорядковані [320]. Дискусійними залишаються питання про функції та властивості сем. Так, Д.М. Шмельов виділяє два види сем: «семантичну тему» – спільний елемент значення слів та «диференційну семантичну ознаку» [240, с. 107-108].

М.П. Кочерган описує шість видів сем: класему (категоріальну сему), архісему, диференційну сему, інтегральну сему, потенційну сему і градуальну сему [117, с. 387-388].

Визначаючи основні функції сем, М.Ф. Алефіренко пропонує більш детальну їх класифікацію. Із погляду ієрархічної залежності виділяються *архісема* (спільна для певної групи слів сема родового спілкування), *диференційна сема* (та, що розрізняє смислові ознаки), що становлять інтенціонал, або ядро значення, *потенційні* (близькоядерна зона значення) і *приховані* (периферійна зона значення) семи – імплікаціонал. Із позиції співвіднесеності / неспіввіднесеності з елементами плану вираження розмежовуються *експліцитні* та *імпліцитні* семи, *релевантні* (основні, обов'язкові) та *нерелевантні* (неосновні) семи. На основі парадигматичних і синтагматичних властивостей розрізняють семи *описові*, що відбивають власні властивості реалій (розміри, облаштування, форму, зовнішній вигляд тощо), і *відносні*, що характеризують різні відношення, реляції (просторові, часові, функціональні тощо). За характером переданої

інформації та прагматичним статусом розрізняють семи, що мають *денотативне*, тобто предметно-логічне, значення слова, і *конотативне*, реалізують прагматику акту комунікації, пов'язані з оцінкою, яку мовець надає предмету мовлення, із його емоційним станом, бажанням впливати на співрозмовника, із обстановкою акту спілкування, що визначає його функціонально-стилістичне забарвлення. Крім того, конотативні семи можуть бути *оціннісними*, *емотивними* (виражають захоплення, симпатію, презирство) і *стилістичними* [4, с. 200-202; 5, с. 201-202].

Незважаючи на відмінності в класифікації, сема як елементарний компонент значення і найменша розрізнявальна ознака [369, с. 632] лежить в основі виділення конституйованого поля змісту, тобто змісту, спільного для всіх слів цього поля, який і називається інтегральною семантичною ознакою. Таку ознаку «можна вважати конституйованою, тому що, власне, саме ця ознака визначає семантичне поле» [124, с. 159].

Отже, семантичним полем називається множинність слів, об'єднаних спільністю змісту, тобто тих, що мають спільну нетривіальну частину у тлумаченні [там само, с. 158]. До складу цього семантичного поля в принципі слід зараховувати всі слова, що мають такий зміст, тобто уміщують його в своє тлумачення. На практиці дослідник може вдаватися до різних обмежень або, наприклад, утворювати поле шляхом списку слів, що до нього входять [там само, с. 159]. Під диференційними ознаками розуміються ті смисли, які притаманні лише частині слів і за допомогою яких значення слів цього семантичного поля можуть бути розрізнені [там само].

Установлення меж семантичного поля прямо пов'язано з методом його побудови. Так, можна виділити чотири методи створення поля [230, с. 23]: 1) логіко-поняттєвий, пов'язаний із ідентифікацією певної концептуальної або денотативної сфери і співвіднесенням цієї сфери із засобами її вираження в мові; 2) структурно-компонентний, пов'язаний із методом комбінаторної семантики; 3) інтуїтивний; 4) дефініційний, тобто формальний варіант інтуїтивного методу, який ґрунтується на виявленні спільних елементів дефініцій у тлумачному

словнику: «для фіксації зв'язку двох вхідних слів достатньо констатувати наявність на виході в їхніх дефініціях хоча б одного спільного слова» [103, с. 6].

Сутність семантичного поля, або сукупності мовних одиниць, об'єднаних спільністю значення, розкривається за допомогою його основних характеристик [241, с. 65-66; 110, с. 89-103; 170, с. 6]:

- поле становить інвентар структурно пов'язаних елементів;
- елементи поля характеризуються семантичною спільністю;
- у структурі поля можуть виділятися мікрополя;
- поле складається з ядерних і периферійних конститuentів: ядро консолідується навколо домінанти поля, де зосереджені специфічні ознаки цього значення;
- ядерні конституенти є обов'язковими для поля, вони найбільш спеціалізовані для виконання його функцій і характеризуються високою частотністю;
- між ядром і периферією відбувається розподіл виконуваних полем функцій;
- межа між ядром і периферією, а також між окремими зонами периферії є нечіткою, розмитою, аморфною;
- конституенти поля можуть одночасно належати ядру одного поля і периферії іншого, і навпаки;
- у межах поля діють синонімічні зв'язки, однак поле ширше ніж синонімічний ряд, оскільки воно може охоплювати різноманітні значення аж до полярних;
- різні поля частково накладаються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів, що визначає взаємозв'язок семантичних полів у межах усієї лексичної системи;
- слова, що утворюють поле, пов'язані семантичними відношеннями (кореляціями).

Як принцип побудови семантичного поля аксіоматичним визнається взаємодія центру і периферії. Центр поля утворений одиницями з меншою

кількістю диференційних семантичних ознак, до периферії належать одиниці з великою кількістю диференційних семантичних ознак [113, с. 24]. У більшості полів виділяється домінанта, тобто систематично використовуваний, найбільш спеціалізований для вираження цього значення конститuent поля, який передає значення найбільш однозначно. Можуть існувати поля з домінантою всередині кожного мікрополя і поля без домінанти [241, с. 65].

Ядро поля може бути представлене як найбільш уживаним словом (архілексемою у Е. Косеріу) [230, с. 16], так і конститuentами, найбільш пов'язаними з домінантою і «тими, що групуються» навколо неї [241, с. 65-66]. Конститuentи, віддалені від ядра, формують периферію і проміжну область, яка тяжіє або до ядра, або до периферії [230, с. 16; 241, с. 65-66].

Центр і периферія семантичного поля задані інтегральними і диференційними семами, де інтегральна сема визначається як певний зміст, що конституює це поле, спільний для всіх його слів, а під диференційними семами розуміються притаманні лише частині слів цього поля смисли [124, с. 159].

Взаємодія центру поля і периферії регулюється доцентровими силами, що поновлюють центр за рахунок периферії, і відцентровими силами, які поповнюють периферію [113, с. 24]. Багатозначність конститuentів створює можливість для участі одного конститuenta в кількох полях як домінанти одного поля (мікрополя) і периферійного засобу для іншого, а також надає передумови для зв'язку мікрополів у межах одного поля і різних полів між собою [241, с. 65-66].

Зв'язок між значеннями слів у семантичному полі розрізняється за ступенем спільності. Виділяють синонімічні кореляції, гіпонімічні й антонімічні [110, с. 88]. Група синонімічних кореляцій містить відношення, засновані на повному або частковому збігові словесних позначуваних (багатозначні слова розглядаються при цьому в якомусь одному з їх узуальних значень). Слова, пов'язані синонімічною кореляцією, називаються синонімами. Гіпонімічні кореляції, які називають також гіпогіперонімічними, або родовидовими, пов'язують слово, що позначає спільне родове поняття зі словами,

що вказують на часткові підрозділи цього поняття [110, с. 100].

Типологія мовних полів усе ще викликає дискусію в сучасній лінгвістиці, існують різні підходи до визначення типу ідентифікатора (імені поля), розуміння характеру зв'язків між членами мовного поля як з лінгвістичних, так і з екстралінгвістичних позицій. Термін «поле» часто вживається недиференційовано поряд із термінами «група» (лексико-семантична група, тематична група), «парадигма» (лексико-семантична, синтаксична парадигма) тощо [363].

Такі критерії визначення семантичного поля як значення слова і логічний фактор (поняття, що є спільним для всіх слів виокремленої групи) також є критеріями виділення лексико-семантичного поля, яке розуміється як «ієрархічно організована система лексичних одиниць, що об'єднані спільним (інваріантним) значенням і презентують у мові певну поняттєву сферу» [5, с. 239].

На відміну від семантичного поля – поля значень (семем), ідентифікованих спільною семою, що має двовимірний, площинний вимір, лексико-семантичне поле має тривимірний, об'ємний вимір, оскільки може бути утворено семантичною структурою полісемантів [230, с. 22]. Поняття «лексико-семантичне поле» дозволяє інтегрувати в таксономію полів лексико-семантичні групи (ЛСГ) – класи слів, об'єднані як мінімум однією семантичною ознакою – лексико-семантичною групою [5, с. 232], що складаються із полісемантів, об'єднаних за основним значенням [230, с. 22]. «Незаперечне твердження про те, що поле ширше, ніж поняття ЛСГ» [5, с. 238], дає можливість уважати лексико-семантичну групу частиною лексико-семантичного поля. У свою чергу, застосування принципу фракталів, при якому частини на будь-якому рівні за формою нагадують ціле [63, с. 6], дозволяє виділити в цілому (ЛСП) парадигматичні властивості слів, характерні для частини (ЛСГ). Отже, принципи виділення лексико-семантичної групи можуть бути використані і для виділення лексико-семантичного поля.

Лексико-семантична група може бути утворена шляхом встановлення вільних міжслівних і внутрішньослівних зв'язків між лексичними значеннями багатозначних слів [216, с. 137]. ЛСГ – це поєднання значень слів однієї частини

мови, що містять конкретні поняття, які різняться ступенем вияву ознаки, якості, дії або їх протиставленням [5, с. 233]. Значення таких слів характеризуються спільною категорійно-лексичною семою, а диференційні семи уточнюють категорійно-лексичну сему і є однотипними, такими, що повторюються [5, с. 234].

Так само, як і в семантичному полі, між ядром і периферією ЛСГ існує такий тісний взаємозв'язок: слова, що їх репрезентують, перебувають у привативній опозиції (гіпероніми – гіпоніми) [5, с. 235].

Поряд із ЛСП і ЛСГ, що співвідносяться за родо-видовими зв'язками [5, с. 231], із позиції поля можна також розглядати «тематичні групи» – поєднання слів конкретної лексики, пов'язані спільною семантичною темою, зокрема, за типом назв меблів, кухонного посуду, одягу тощо, у яких також може простежуватися системність мовних зв'язків [230, с. 17]. Тематичні групи становлять сукупність слів, що позначають певну предметну сферу [5, с. 231]. На відміну від семантичного поля сигніфікативного типу (лексико-семантичної групи), таку групу вважають семантичним полем денотативного типу (тематична група). У межах такого поля зв'язки одиниць характеризуються за такими ознаками: 1) відсутність, як правило, синонімії (пор.: театр, меблі, пошта), 2) специфічний вияв антонімії (пор.: місто – село, театр – кіно, голова – ноги), 3) специфіка гіпо-гіперонімічних зв'язків, що виявляється у перерахуванні складових частин імені ситуативного характеру як суперординати [102, с. 134]. Члени тематичних груп поєднані за принципом включення або перетинання, тобто «рід – вид», «частина – ціле» [5, с. 231].

При розмежуванні семантичних полів сигніфікативного і денотативного типів можна використовувати критерій виділення поля з корпусу словника: мовний (семасіологічний) для сигніфікативного поля і позамовний (ономасіологічний) для денотативного поля [230, с. 18]. Такий підхід дозволяє зараховувати до категорії тематичних груп не тільки іменники-денотативи, але й інші частини мови [5, с. 231; 321]. Виходячи із твердження, що кожне слово, знак, поєднання знаків, вислів, власне ім'я має значення і сенс, то такі «вислови», що позначають один і той же об'єкт, виходячи з принципу взаємозамінності

(заміщення), є взаємозамінними. Наприклад, імена «Ранкова зірка» і «Вечірня зірка» виявляються взаємозамінними при позначенні планети Венера [358].

Незважаючи на екстралінгвістичну зумовленість тематичної групи, її також розглядають як лексичну мікросистему, оскільки вона містить лексико-семантичні групи, об'єднані як мінімум однією семантичною ознакою [5, с. 232].

Семантичне (лексико-семантичне) поле існує не тільки в мові завдяки існуванню семантичних взаємозв'язків між одиницями мови, але і як когнітивна одиниця мислення [230, с. 20]. Мовна реальність семантичного поля психологічно обґрунтована його когнітивним аналогом (фреймом) і класичними моделями категоризуючого мислення, а також – у семіотичному плані – наявністю структурних зв'язків між мовними значеннями [230, с. 24; 324]. Оскільки одиниця одного утворення (семема) за своїм об'єктивним змістом збігається, точніше, прагне злитися з одиницею іншого утворення, тобто з формальним поняттям [105, с. 84], не існує принципової відмінності між семантичним і поняттєвим полями. Відмінність між поняттєвим і семантичним полем слід шукати не в критерії емпіричної об'єктивації поля, а в різній побудові концептуальної та мовної моделі світу [230, с. 19].

Таким чином, у лінгвістиці існують різні підходи до виділення лексичних утворень, ієрархічних систем лексичних одиниць, що відображені свідомістю як когнітивні одиниці мислення. Загальновизнаним є твердження про те, що концепт спирається на лексичну множину, яка розглядається з позиції теорії поля. Незважаючи на різні підходи (лінгвістичні й екстралінгвістичні) до визначення таких утворень слів, їх меж, а також підходів до моделювання, аксіоматичним визнається взаємодія центру і периферії як принципу організації поля. Теорія поля знаходить широке застосування в структуруванні значень лексичних засобів у системі мови, а також може викорисовуватися для вивчення функціонування мовних одиниць у текстах різних жанрів.

3.3. Лексико-семантичне поле номінацій ключових концептів детективного дискурсу

Опис семантичного простору концепту полягає в репрезентації значень лексем, що входять до його складу і передають інформацію про певний фрагмент дійсності, структурований у вигляді когнітивної та мовної «картин світу» [5, с. 231-232]. Значення слова або речення не є ізольованим та незалежним, але повинно бути ментальним образом, що зберігається в розумі людини, та пов'язаним з довгостроковою пам'яттю [325, с. 79]. Співвідношення когнітивної та мовної «картин світу» на рівні тексту забезпечується щільним зв'язком між лексичною семантикою та семантикою тексту, точніше кажучи, процесом розуміння тексту [284, с. 122] та можливістю відтворення відповідних поняттєвих фрагментів концептуальної «картини світу» за допомогою польового структурування лексичних утворень [5, с. 231-232], тому що концепти в концептуальному полі вербалізовані та формують семантичне поле [250, с. 63].

Із погляду теорії поля значення лексем *mystery*, *crime*, *detective* і *criminal* – імен ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ – визначаються не як самостійні одиниці, а як сукупність відношень зі значеннями інших слів у складі заданих ними лексико-семантичних полів. Такі відношення проявляються в тому, що одне й те ж слово в одному й тому ж значенні може бути семантичною домінантою різних гіпонімічних груп. Багатоступеневий характер гіпонімічних зв'язків свідчить про їх загальний характер (ці зв'язки пронизують усю лексику), а також указує на їх системну організацію [5, с. 233].

Отже, оскільки значна кількість лексичних одиниць, що номінують ключові концепти детективного дискурсу, може бути об'єднана навколо лексем-імен відповідних ключових концептів на основі спільного значення – інтегральної семи – і становити ієрархічну структуру, можна говорити про лексико-семантичні поля номінацій ключових концептів.

Крім інтегральної ознаки, базового значення концепту, відповідно до кількості основних словникових значень лексем, що вербалізують концепт, можливо виділення розширень [71, с. 119]. Це пояснюється тим фактом, що лексична одиниця, яка репрезентує онтологічну категорію, має не одне значення, а набір пов'язаних смислів із варіативним ступенем закріплення (*entrenchment*). Такі смисли об'єднані категоризаційними зв'язками і виникають як розширення від інших, більш центральних значень [317, с. 4].

Утворення розширень «від одного фокуса можливе в різні боки (під впливом різних умов і в результаті вибору для видозміни категорії однієї з її конструювальних ознак), тобто на різних підставах» [127, с. 104].

Перетинання і накладання розширень мікрополів підтверджує наявність доцентрових сил, які об'єднують компоненти у межах лексико-семантичного поля концепту, що свідчить про взаємопроникнення компонентів мікрополів у лексико-семантичному полі окремого концепту [210, с. 108], а також між концептами.

3.3.1. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ

Лексико-семантичне поле номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ структуруємо навколо лексеми *mystery*, що визначає обсяг модельованого поля на основі виділеного поняття (за М.Ф. Алефіренко), є ядром ЛСП ТАЄМНИЦЯ й об'єднує синоніми на основі інтегральної семи 'те, що незрозуміле / нез'ясовне' (*something hard to understand or explain*).

Зазначена семантична ознака виділяється у складі значень лексем *secret*, *enigma*, *riddle*, *puzzle*. Ці лексеми є поняттєвими (ідеографічними) синонімами за цим значенням. Крім інтегральної семи 'те, що незрозуміле / нез'ясовне', названі лексеми мають у складі свого значення уточнювальні родові поняття диференційні семи 'те, що приховане' (*something kept hidden*), 'те, що збиває з пантелику' (*something that perplexes, baffles or confuses*) і 'проблема, яку необхідно вирішити' (*a problem to be solved or guessed*), на підставі яких виділяємо мікрополя СЕКРЕТ, ЗАГАДКА, ПРОБЛЕМА, схематично наведені на Рис. 3.5:

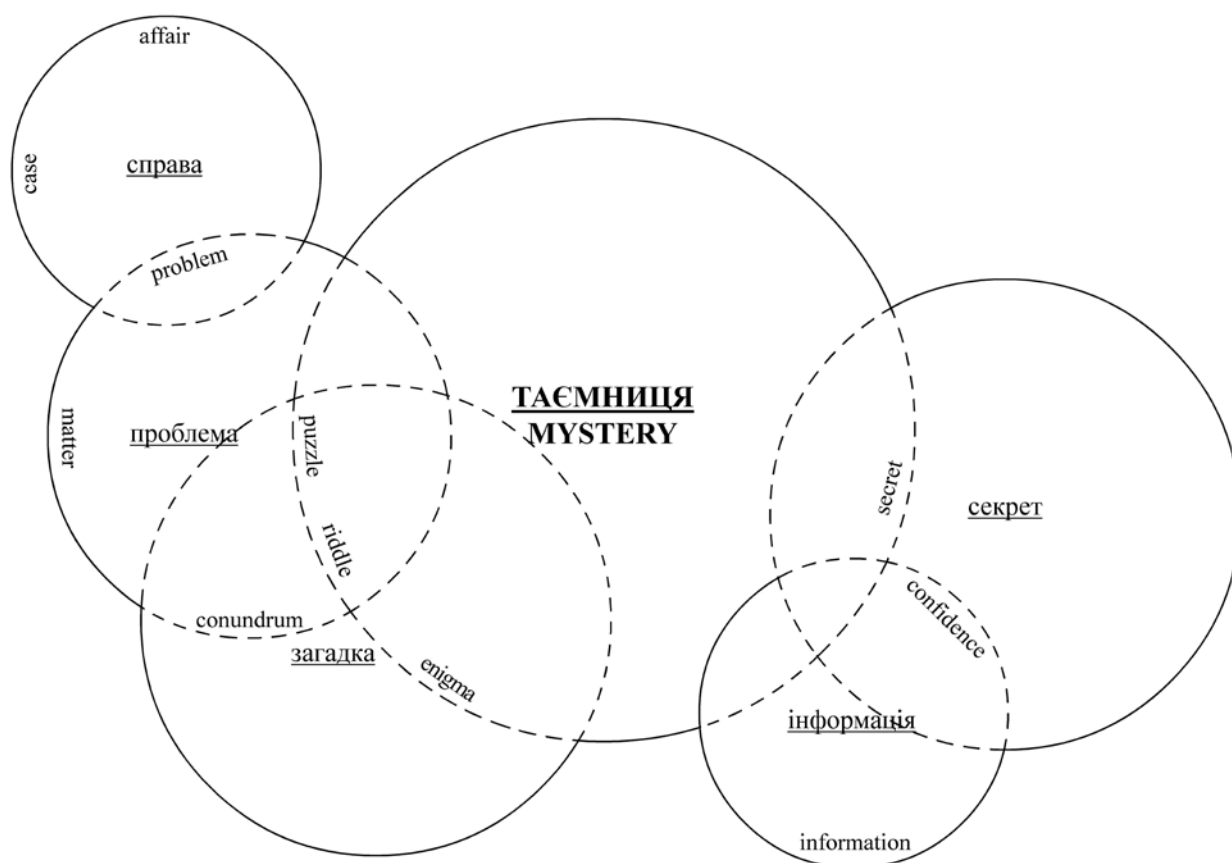

Рис. 3.5. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ / MYSTERY

Наявність у складі лексико-семантичного поля номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ кількох мікрополів свідчить про те, що зміст, який передається концептом, «репрезентується з різними нюансами, активує різні позначувані образи під час номінації. Тим самим кожен мовний знак накладає свій відбиток на зображення, які ним активуються, і є результатом когнітивної обробки інформації або досвіду» [315, с. 12].

Лексема *secret*, яка входить у ядро лексико-семантичного поля номінацій концепту ТАЄМНИЦЯ на підставі інтегральної семи 'те, що незрозуміле / нез'ясовне', що об'єднує її з лексемами *mystery*, *enigma*, *riddle*, *puzzle*, має в складі свого значення диференційну сему 'те, що приховане' (*something kept hidden*) і разом із синонімом *confidence*, що також має у складі свого значення цю сему, утворюють мікрополе СЕКРЕТ:

(45) *He could not explain the true state of affairs without betraying one who certainly deserved little enough consideration at his hands. He took the more chivalrous view, however, and preserved her secret*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

(46) *You think I'm betraying a confidence – but that isn't so. I've changed all the names. You never know who they really are* /A. Christie, The Herb of Death/

Мікрополе СЕКРЕТ має розширення ІНФОРМАЦІЯ, що виділяється на основі критерію «що саме приховано», яке містить лексеми *secret*, *confidence* і *information*, що мають у складі значень сему 'інформація' (*information*):

(47) *By skilled questioning he elicited further confidences. He heard of Mr. Roberts' employment in a well-known firm and of his slow but steady rise. He heard of his marriage; of the struggle to present a decent appearance, to educate the children and have them "lookins nice"; of the plotting and planning and skimping and saving to put aside a few pounds each year. He heard, in fact, the saga of a life of ceaseless effort to survive* /A. Christie, The Case of the City Clerk/

(48) *When we met again next evening Lestrade was furnished with much information concerning our prisoner*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Лексеми *enigma*, *riddle*, *puzzle* крім інтегральної семи 'те, що незрозуміле / нез'ясовне', яка об'єднує їх з лексемами *mystery* та *secret*, мають у складі свого значення спільну диференційну сему 'те, що збиває з пантелику' (*something that perplexes, baffles or confuses*), що дає підстави сформувати мікрополе ЗАГАДКА, наприклад:

(49) *His anger died down. He stared once more straight ahead of him like a man trying to read the answer to a riddle that perplexes him, yet which exists only in his own brain* /A. Christie, The Murder at the Vicarage/

(50) *It seemed to him that wherever he got in the case he was always coming up against the enigma of Percival Fortescue, a man of whom everybody knew the outer aspects, but whose inner personality was much harder to gauge*

/A. Christie, A Pocket Full of Rye/

У свою чергу, лексеми *riddle* і *puzzle*, крім інтегральної семи ‘те, що незрозуміле / нез’ясовне’, яка об’єднує їх з лексемами *mystery*, *secret* і *enigma*, мають диференційну сему ‘проблема, яку необхідно вирішити’ (*a problem to be solved or guessed*), що дає підстави сформувати мікрополе ПРОБЛЕМА, до складу якого також входять лексеми *riddle*, *puzzle*, *problem*, *conundrum*, *matter*, наприклад:

(51) *I left Holmes seated in front of the smouldering fire, and long into the watches of the night I heard the low, melancholy wailings of his violin, and knew that he was still pondering over the strange problem which he had set himself to unravel*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

(52) *“I don’t fear them, or their warrant,” Hope said, earnestly. “You must know something of this matter, Cowper. I conjure you by everything you hold dear to answer a few questions. We have always been friends. For God’s sake, don’t refuse to answer me*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

(53) *“At first sight it would appear to be some childish prank. Why should you attribute any importance to so grotesque an object?” ~ “I never should, Mr. Holmes. But my wife does. It is frightening her to death. She says nothing, but I can see terror in her eyes. That’s why I want to sift the matter to the bottom”*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У свою чергу, лексема *problem*, окрім спільної з лексемами *riddle* і *puzzle* семи ‘проблема, яку необхідно вирішити’, має у складі свого значення сему ‘те, що вимагає розслідування / дії’ (*something requiring investigation or action*), яка також виявляється у складі значень лексем *case* і *affair*, що дає підстави сформувати розширення СПРАВА в складі мікрополя ПРОБЛЕМА:

(54) *The case has now been so entirely cleared up that I am not aware that there is anything which has remained a secret to us*

/A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

(55) *“The case has been an interesting one”, remarked Holmes when our visitors had left us, “because it serves to show very clearly how simple the explanation may be of an affair which at first sight seems to be almost inexplicable. Nothing could be more*

natural than the sequence of events as narrated by this lady, and nothing stranger than the result when viewed, for instance by Mr. Lestrade, of Scotland Yard”

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Отже, лексико-семантичне поле концепту ТАЄМНИЦЯ, ядром якого є лексема *mystery*, містить три мікрополя – СЕКРЕТ, ЗАГАДКА, ПРОБЛЕМА, виділені на основі диференційних сем. Подальша диференціація відтінків значення, вербалізованих різними мовними формами, дозволяє виділити у складі мікрополів розширення ІНФОРМАЦІЯ і СПРАВА.

3.3.2. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ЗЛОЧИН

Лексико-семантичне поле номінацій концепту ЗЛОЧИН структуруємо навколо лексеми *crime*, яка є ядром ЛСП ЗЛОЧИН та об'єднує синоніми (*offence, breach, misdeed, trespass, wrong, outrage, felony*) на основі інтегральної семи 'порушення закону'.

Зазначена семантична ознака 'порушення закону' також визначається в складі значень лексем *murder, robbery, poisoning, theft, kidnapping, burglary, blackmail, racket, abduction, fraud, forgery, assault і killing*, які пов'язані родовидовими кореляціями з лексемою *crime*, що позначає спільне родове поняття, і називає типи злочинів.

Крім інтегральної семи 'порушення закону', зазначені лексеми, що мають у складі свого значення уточнювальні родові поняття диференційні семи 'дія, спрямована проти людини' (*an act against a person*) і 'дія, спрямована проти власності' (*an act against property*), на підставі яких структуруємо лексико-семантичне поле ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДИНИ / CRIME AGAINST PERSON (ЛСП 1) і лексико-семантичне поле ЗЛОЧИН ПРОТИ ВЛАСНОСТІ / CRIME AGAINST PROPERTY (ЛСП 2), наведені на Рис. 3.6:

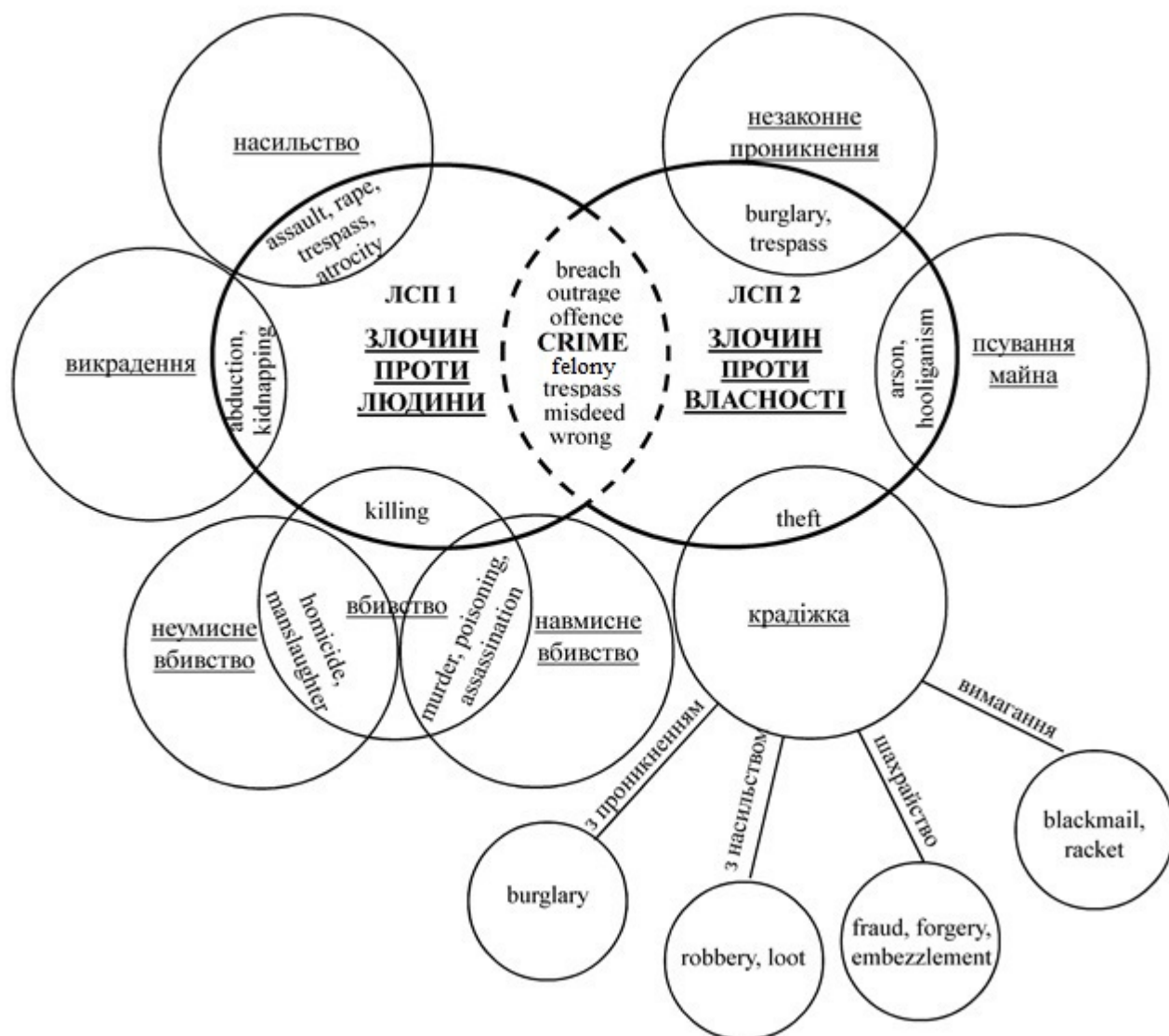

Рис. 3.6. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ЗЛОЧИН / CRIME

ЛСП 1 ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДИНИ містить ядерну лексему *crime* та її синоніми *murder*, *poisoning*, *killing*, *homicide*, *manslaughter*, *assassination*, *abduction*, *kidnapping*, *rape*, *trespass* і *atrocity*, об'єднані семою 'дія, спрямована проти людини'.

У свою чергу, лексема *killing*, маючи спільну з лексемою *crime* сему 'дія, спрямована проти людини', має диференційну сему 'позбавлення людини життя' (*taking of another person's life*), що дає підстави сформулювати мікрополе ВБИВСТВО й об'єднати цю лексему із синонімами (*murder*, *homicide*, *manslaughter*, *assassination*, *poisoning*), наприклад:

(56) *The identity of the murderer was known. Marrascaud was a member of a well-known racecourse gang. He had been suspected of many other killings but this time his guilt was proved up to the hilt* /A. Christie, The Labours of Hercules/

Мікрополе ВБИВСТВО має два розширення. Розширення НЕНАВМИСНЕ ВБИВСТВО містить лексеми *homicide* і *manslaughter*, що мають спільну з *killing* сему ‘позбавлення людини життя’ та диференційну сему ‘не навмисно’ (*without malice*):

(57) *He did not imagine no, he really did not imagine that either he or Elsie was in danger of being condemned to death for a murder they had not committed. Surely, in any case, it could be only a charge of manslaughter brought against them*

/A. Christie, The Labours of Hercules/

Розширення НАВМИСНЕ ВБИВСТВО містить лексеми *murder*, *poisoning* і *assassination*, що мають спільну з *killing* сему ‘позбавлення людини життя’ та диференційну сему ‘навмисність’ (*premeditation*), наприклад:

(58) *This murder had, on the contrary, been done most deliberately, and the perpetrator had left his tracks all over the room, showing that he had been there all the time* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Лексеми *abduction* і *kidnapping*, маючи спільну з лексемою *crime* сему ‘дія, спрямована проти людини’, містять диференційну сему ‘насильницьке захоплення людини’ (*the action of forcibly taking someone away*), що дає підстави сформулювати мікрополе ВИКРАДЕННЯ, наприклад:

(59) *For some days past the paper had been full of the sensational kidnapping of little Johnnie Waverly, the three-year-old son and heir of Marcus Waverly, Esq., of Waverly Court, Surrey, one of the oldest families in England*

/A. Christie, The Adventure of Johnnie Waverly/

(60) *Our visitor threw up his hands. “Have you heard nothing of the abduction of the only son of the Duke of Holderness?”*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У значеннях лексем *assault*, *atrocitiy*, *trespass* і *rape*, поряд із спільною з лексемою *crime* семою ‘дія, спрямована проти людини’, виділена диференційна

сема 'насильство' (*violence*), що дає підстави сформувати мікрополе НАСИЛЬСТВО, наприклад:

(61) *He was summoned once for a savage assault upon the old vicar, who had called upon him to remonstrate with him upon his conduct*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

ЛСП 2 ЗЛОЧИН ПРОТИ ВЛАСНОСТІ містить ядерну лексему *crime* та її синоніми *theft, burglary, robbery, loot, fraud, forgery, embezzlement, blackmail, racket, arson, hooliganism, trespass*, об'єднані семою 'дія, спрямована проти власності'.

У свою чергу, лексема *theft*, маючи спільну з лексемою *crime* сему 'дія, спрямована проти власності', містить диференційну сему 'незаконне привласнення' (*taking something from someone unlawfully*), що дає підстави сформувати мікрополе КРАДІЖКА, наприклад:

(62) *It was, however, in connection with the theft of some other jewelry that he was finally brought to trial and convicted and sent to prison* /A. Christie, Sanctuary/

Це мікрополе має чотири розширення на основі критерію «супровідна дія». Розширення КРАДІЖКА з ПРОНИКНЕННЯМ містить лексему *burglary*, що має спільну з *theft* сему 'незаконне привласнення' і диференційну сему 'злом' (*breaking into a house*):

(63) *Having found nothing they tried to divert suspicion by making it appear to be an ordinary burglary, to which end they carried off whatever they could lay their hands upon* /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Розширення КРАДІЖКА з НАСИЛЬСТВОМ містить лексеми *robbery* і *loot*, що мають спільну з *theft* сему 'незаконне привласнення' і диференційну сему 'насильство' (*violence*):

(64) *A desperate attempt at robbery, culminating in the death of one man and the capture of the criminal, occurred this afternoon in the City*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Розширення ШАХРАЙСТВО містить лексеми *fraud, forgery* та *embezzlement*, що мають спільну з *theft* сему 'незаконне привласнення' і диференційну сему

‘обман’ (*deception*), наприклад:

(65) *He was a man of good family and of great ability, but on incurably vicious habits, who had by an ingenious system of fraud obtained huge sums of money from the leading London merchants* /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Розширення ВИМАГАННЯ містить лексеми *blackmail* і *racket*, що мають спільну з *theft* сему ‘незаконне привласнення’ і диференційну сему ‘вимагання’ (*extortion*):

(66) *Damn it all, this thing must be a positive racket! Exactly the same thing had happened to him. Three hundred pounds they'd rooked his wife of! Well, that was a bit too much* /A. Christie, The Pearl of Price/

У значеннях лексем *arson* і *hooliganism*, поряд із спільною з лексемою *crime* семою ‘дія, спрямована проти власності’, виділена диференційна сема ‘руйнування власності’ (*destruction of the property*), що дає підстави сформувані мікрополе ПСУВАННЯ МАЙНА, наприклад:

(67) *It seemed to be one of those senseless acts of Hooliganism which occur from time to time, and it was reported to the constable on the beat as such*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Лексеми *burglary* і *trespass*, маючи спільну з лексемою *crime* сему ‘дія, спрямована проти власності’, містять диференційну сему ‘проникнення на чужу територію’ (*entry to another's property*), що дає підстави сформувані мікрополе НЕЗАКОННЕ ПРОНИКНЕННЯ, наприклад:

(68) *At others he will with his own hands tear down some other man's gate and declare that a path has existed there from time immemorial, defying the owner to prosecute him for trespass* /A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

(69) *He was accompanied by a little elderly gentleman, who was introduced to me as the Mr. Acton whose house had been the scene of the original burglary*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

При виділенні субполів на основі семантичних ознак слів, що вербалізують те чи інше поняття, можливе накладання або перетинання полів залежно від характеристики певною ознакою. Так, лексема *burglary* у складі свого значення має

сему ‘незаконне привласнення’ і за цією ознакою може належати до мікрополя КРАДІЖКА, у той же час за семою ‘проникнення на чужу територію’ відносимо її до мікрополя НЕЗАКОННЕ ПРОНИКНЕННЯ. На такій же підставі лексема *trespass* може належати до мікрополя НАСИЛЬСТВО в ЛСП1 і мікрополя НЕЗАКОННЕ ПРОНИКНЕННЯ в ЛСП2.

Отже, семантичний простір концепту ЗЛОЧИН у детективному дискурсі, ядром якого є лексема *crime*, відображено двома лексико-семантичними полями ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДИНИ і ЗЛОЧИН ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, у складі яких виділено низку мікрополів і розширень на основі диференційних сем.

3.3.3. Лексико-семантичне поле номінацій концепту СИЩИК

Семантичний простір концепту СИЩИК у детективному дискурсі будуємо як лексико-семантичне поле денотативного типу, ядром якого є лексема *detective*, а номінації *investigator*, *inquiry agent*, *sleuth*, *sleuth-hound* – її синоніми згідно з лексикографічними джерелами – формують центр поля, оскільки в значеннях цих лексем виділяється інтегральна сема ‘той, хто розслідує злочини й отримує докази або інформацію’ (*who investigates crimes and obtains evidence or information*).

На підставі виокремлення сем у значенні лексеми *detective* ‘офіцер поліції, який розслідує злочин’ (*a police officer who investigates crimes*) і ‘приватний сищик’ (*a private investigator*), будуємо мікрополя ОФІЦІЙНИЙ СИЩИК і ПРИВАТНИЙ СИЩИК, відповідно, наведені на Рис. 3.7:

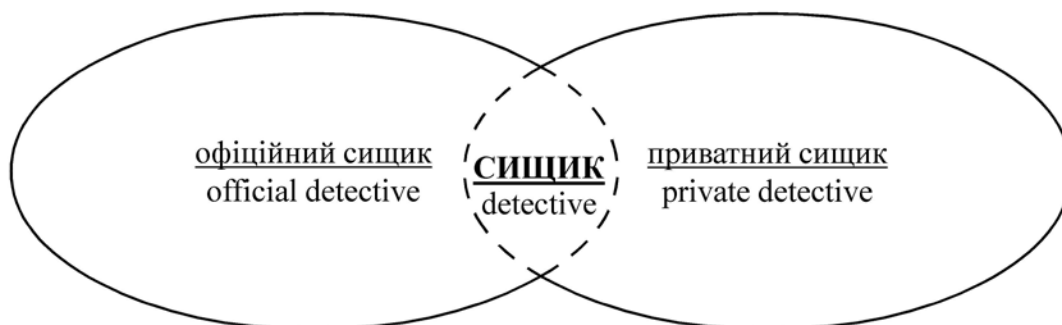

Рис. 3.7. Лексико-семантичне поле номінацій
концепту СИЩИК / DETECTIVE

Під час побудови мікрополів урахуємо те, що лексико-семантичне поле може бути виражено як словоформами, так і словосполученнями у функції лексичних номінацій [230, с. 24], вираженими різними частинами мови. Відповідно, мікрополе ОФЦІЙНИЙ СИЩИК представлено «тематичною групою», тобто такими лексемами і словосполученнями, з'єднаними спільною семантичною темою, у значеннях яких виділяється диференційна сема 'поліція' (*police*), які є гіпонімами до імені концепту лексеми *detective*, тобто виражають часткову сутність по відношенню до більш загального поняття *detective*: *official detective*, *professional detective*, *government detective*, *detective in charge*, *detective inspector*, *policeman*, *police inspector*, *police officer*, *constable*, *police-sergeant*, *superintendent*, *police circles*, *Scotland Yard*, *The Yard*, *Scotland Yard inspector*, *Scotland Yard man*, *Scotland Yard officials*, *coroner*, *police woman*, etc. Наприклад:

(70) *The conduct of the criminal investigation has been left in the experienced hands of Inspector Lestrade, of Scotland Yard, who is following up the clues with his accustomed energy and sagacity* /A. Conan Doyle, *The Return of Sherlock Holmes*/

(71) *“Do they have women detectives? I'd quite like that. I don't mean police women. I think police women are silly”* /A. Christie, *The Clocks*/

(72) *His friend, Evans, late C.I.D. Inspector, had a different philosophy of life. ‘Acting on information received –’ had been his motto in early days, and he had improved upon it to the extent of finding out his own information. Inspector Evans had been a very smart, wide-awake officer, and had justly earned the promotion which had been his...* /A. Christie, *Accident*/

(73) *They were a police inspector, a constable, and the divisional surgeon. The inspector recognized Poirot and greeted him in an almost reverential manner*

/A. Christie, *The Third-Floor Flat*/

(74) *We had a short conversation with the police inspector in charge of the case before leaving* /A. Christie, *Double Sin*/

Денотативний підхід до виділення поля дозволяє включити до складу цього мікрополя і номінації офіційного сищика, репрезентовані власними назвами:

(75) *Poirot had a good opinion of Japp's abilities, though deploring his lamentable lack of method; but I, for my part, considered that the detective's highest talent lay in the gentle art of seeking favours under the guise of conferring them!*

/A. Christie, The Affair at the Victory Ball/

(76) *"Gregson is the smartest of the Scotland Yarders," my friend remarked; "he and Lestrade are the pick of a bad lot. They are both quick and energetic, but conventional – shockingly so..."*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Мікрополе ПРИВАТНИЙ СИЩИК утворено такими лексемами і словосполученнями: *private detective, amateur detective, consulting detective, sleuth, sleuth-hound, criminal expert, criminal investigator, specialist in crime, solvers of crime, criminal agent, private inquiry agent, amateur*, etc, які у складі значень мають спільну з лексемою *detective* сему 'сищик' (*investigator*), проте не мають диференційної семи 'поліція':

(77) *The detection of types is one of the most elementary branches of knowledge to the special expert in crime, though I confess that once when I was very young I confused the Leeds Mercury with the Western Morning News*

/A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

(78) *This Mr. Quin is a friend – or I should say, an acquaintance of mine. He is a most remarkable man." "One of these amateur solvers of crime, I suppose," remarked the Inspector disparagingly*

/A. Christie, The Shadow on the Glass/

При денотативному підході до виділення поля до нього зараховуються номінації, репрезентовані власними назвами, значення яких виводяться із контексту, зокрема: *Sherlock Holmes, Hercule Poirot, Miss Marple, Tommy and Tuppence, Mr. Harley Quin*, наприклад:

(79) *"Of course not, dear," said Miss Marple. "That is what I am telling you. Of course there is only one way that poor Sir Richard could have been stabbed, but I do wish I knew what caused him to stumble in the first place"*

/A. Christie, The Idol House of Astarte/

(80) *He alluded to Tuppence and himself as “private inquiry agents” commissioned to find her, and added that they would therefore be glad of any details Mr. Herschimmer could give them* /A. Christie, The Secret Adversary/

(81) *Five faces with varying degrees of interest were turned to Miss Marple. It may be safely assumed, however, that no one would have guessed the answer to the question right. “I saw,” said Miss Marple impressively, “the window of the fishmonger’s shop. There was only one thing in it, a fresh haddock.”*

/A. Christie, The Thumb Mark of St. Peter/

(82) *“You remember my speaking of my friend Poirot? The Belgian who is here? He has been a most famous detective.”/A. Christie, The Mysterious Affair at Styles/*

Отже, семантичний простір концепту СИЩИК у детективному дискурсі, ядром якого є лексема *detective*, маніфестований двома мікрополлями ОФІЦІЙНИЙ СИЩИК і ПРИВАТНИЙ СИЩИК. Наявність значної кількості різних лексичних засобів, що вербалізують концепт СИЩИК, свідчить про особливу значущість цього концепту в дискурсі, що підтверджує його статус як ключового концепту.

3.3.4. Лексико-семантичне поле номінацій концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ

Семантичний простір концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі будуємо як лексико-семантичне поле, ядром якого є лексема *criminal*, а лексеми *malefactor*, *offender*, *villain*, *crook*, *culprit*, *perpetrator*, *wrongdoer* – її синоніми згідно з лексикографічними джерелами – формують центр поля, оскільки в їх значеннях виділяється інтегральна сема ‘той, хто скоїв злочин / незаконний учинок’ (*a person who has committed a crime / a person who has done something illegal*), яка передає зміст, що конститує це поле, спільний для всіх його слів, а їхні лексичні значення є найбільш узагальненими і широкими, наприклад:

(83) *He wanted, not to arrest a criminal red-handed, but to prevent a crime being committed, and that was a very different and a very much more difficult thing*

/A. Christie, Accident/

(84) *For years past I have continually been conscious of some power behind the malefactor, some deep organizing power which forever stands in the way of the law, and throws it shield over the wrong-doer* /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

(85) *I therefore cabled to my friend, Wilson Hargreave, of the New York Police Bureau, who has more than once made use of my knowledge of London crime. I asked him whether the name of Abe Slaney was known to him. Here is his reply: “The most dangerous crook in Chicago”* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

(86) *This murder had, on the contrary, been done most deliberately, and the perpetrator had left his tracks all over the room, showing that he had been there all the time* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

У свою чергу, лексеми *malefactor*, *offender*, *culprit*, *perpetrator*, *wrongdoer*, *villain* окрім інтегральної семи ‘той, хто скоїв злочин / незаконний учинок’, що об’єднує їх з лексемою *criminal*, мають спільну диференційну сему ‘той, хто скоює поганий учинок / злодіяння’ (*a person who does or harm evil*), що дає підстави сформуванню мікрополе ЛИХОДІЙ, яке містить лексеми *scoundrel*, *ruffian*, *rascal*, у складі значень яких виділяється сема ‘той, хто навмисно скоює поганий учинок / злодіяння’ (*someone who does evil deliberately*), наприклад:

(87) *Poirot shrugged his shoulders. “How should I know? Discreditable, without doubt. This Mr. Inglethorp, I should say, is somewhat of a scoundrel – but that does not of necessity make him a murderer”* /A. Christie, The Mysterious Affair at Styles/

(88) *This man is the villain <...> the man who ruins girls and drives them to suicide!* /A. Christie, Curtain/

(89) *I clambered out upon the sill, but I hesitated to jump until I should have heard what passed between my saviour and the ruffian who pursued me*

/ A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

(90) *The addition of a P and a D completed a message which showed me that the rascal was proceeding from persuasion to threats, and my knowledge of the crooks of Chicago prepared me to find that he might very rapidly put his words into action*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Мікрополе ЛИХОДІЙ має розширення СПІЛЬНИК, що містить лексеми *accomplice, confederate, conspirator*, які мають спільну з лексемами *malefactor, offender, culprit, perpetrator, villain, wrongdoer* сему 'той, хто скоює поганий учинок / злодіяння' й об'єднані за спільною диференційною семою 'той, хто допомагає вчинити злочин або злодіяння' (*a person who helps another person do something wrong or illegal*), наприклад:

(91) "Move your light across the window, Watson!" cried the baronet. "See, the other moves also! Now, you rascal, do you deny that it is a signal? Come, speak up! Who is your confederate out yonder, and what is this conspiracy that is going on?"

/A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

(92) To begin with there's Major Burnaby and Mr Rycroft. Well, it seems wildly unlikely that either of them should have an accomplice who was the murderer

/A. Christie, The Sittaford Mystery/

Аналіз семантичних зв'язків лексеми *criminal* як слова-ідентифікатора, що визначає обсяг поля, дозволяє дійти висновку, що склад лексико-семантичного поля ЗЛОЧИНЕЦЬ містить синоніми та гіпоніми лексеми *criminal*, які мають диференційні семи й утворюють периферію лексико-семантичного поля. Між словами, що входять до ядра та периферії лексико-семантичного поля, існує гіперо-гіпонімічний взаємозв'язок, вони перебувають у привативній опозиції, периферійні одиниці конкретизують узагальнені значення ядра [5, с. 235].

Так, лексема *murderer*, окрім інтегральної семи 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок', що об'єднує її з лексемою *criminal*, має в складі значення диференційну сему 'той, хто вбиває' (*someone who kills/ who performs the unlawful premeditated killing of another human being*), яка виділяється також у значеннях лексем *poisoner, assassin* і *cutthroat*, що дає підстави сформуувати мікрополе ВБИВЦЯ:

(93) "Do you mean that the poisoner introduced the strychnine into her tonic?"

I cried

/A. Christie, The Mysterious Affair at Styles/

(94) She died – not naturally; no, she was killed. Eh bien, I set my wits to work. I employed my little grey cells. I discovered her murderer. I found that I was not yet finished. No, indeed, my powers were stronger than ever /A. Christie, Three Act Tragedy/

(95) *Political assassins are only too glad to do their work and to fly. This murder had, on the contrary, been done most deliberately, and the perpetrator had left his tracks all over the room, showing that he had been there all the time*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Лексема *abductor*, окрім спільної з лексемою *criminal* семи 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок', має в складі свого значення диференційну сему 'той, хто незаконно захоплює й утримує жертву' (*someone who unlawfully seizes and detains a victim*), що дає підстави сформуувати мікрополе ВИКРАДАЧ:

(96) *From hour to hour yesterday I expected to hear that he had been found, and that his abductor was the murderer of John Straker.*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Лексема *thief*, крім спільної з лексемою *criminal* семи 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок', має в складі свого значення диференційну сему 'той, хто привласнює чужу власність' (*who takes property belonging to someone else*), яка виділяється в значеннях лексем *burglar*, *cat burglar*, *robber*, *pilferer*, *smuggler*, на підставі чого формуємо мікрополе КРАДІЙ, наприклад:

(97) *He used to keep a good deal of money in the house, and he had a safe put in. Made a great fuss about it – and how very secure it was. As a result of his talking so much, burglars broke in one night and actually cut a hole in the safe with a chemical device*

/A. Christie, Strange Jest/

(98) *“Thieves is a less romantic word, Miss Blundell. A thief suggests a petty pilferer. A robber suggests a larger canvas.” “Well, what I mean to say is, for instance, once a thief always a thief”*

/A. Christie, The Pearl of Price/

(99) *She was remembering having said to Bobby something about a gang of drug smugglers and his replying that one could not mix up too many crimes. It was queer that so soon in their investigations they should have come upon the traces of such a thing*

/A. Christie, Why didn't they ask Evans/

Мікрополе КРАДІЙ має розширення ЗЛОМЩИК, яке містить лексеми *burglar*, *cat burglar*, *intruder*, що мають спільну з лексемою *thief* сему 'той, хто привласнює

чужу власність' і диференційну сему 'той, хто проникає в приміщення' (*who enters a building*), наприклад:

(100) *These burglars made a considerable haul at Sydenham a fortnight ago*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

(101) *I soon saw that the intruder had left other traces of his presence besides the rumpled papers. On the table in the window were several shreds from a pencil which had been sharpened*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Лексема *crook*, маючи спільну з лексемою *criminal* сему 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок', містить у складі свого значення диференційну сему 'той, хто нечесний' (*a person who is dishonest*), що є спільною диференційною семою в значенні лексем *fraud, impostor, trickster, swindler, smasher, forger*, що дає підстави сформуванню мікрополе ШАХРАЙ, наприклад:

(102) *"Frauds, most of them. Ready enough to tell you vague things about the past, but won't commit themselves as to the future"*

/A. Christie, The Shadow on the Glass/

(103) *So far, so good, but the impostor could not afford actually to arrive here, since you were acquainted with the real Winnie*

/A. Christie, The Labors of Hercules/

(104) *He was, therefore, no common swindler; but was his object a refinement of the art? Did he propose blackmail at some future date if Eleanor Harwell should wish to marry some other man? I will admit that something of that kind seemed to me the most likely solution*

/A. Christie, At the Bell and Motley/

(105) *John Clay, the murderer, thief, smasher, and forger. He's a young man, Mr. Merryweather, but he is at the head of his profession, and I would rather have my bracelets on him than on any criminal in London*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Мікрополе ШАХРАЙ має розширення ВИМАГАЧ, що включає лексеми *blackmailer* і *racketeer*, які мають спільну з *crook, fraud, impostor, trickster, swindler, smasher, forger* сему 'той, хто нечесний' (*a person who is dishonest*) та диференційну сему 'той, хто вимагає гроші' (*a criminal who extorts money from someone*), наприклад:

(106) *I'll tell you, Watson. He is the king of all the blackmailers. Heaven help the man, and still more the woman, whose secret and reputation come into the power of Milverton. With a smiling face and a heart of marble he will squeeze and squeeze until he has drained them dry* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

(107) *Oh, that's an affair of a mere two thousand years back, and if racketeers are romantic, then I suppose the Nabataeans are, too. They were a pack of wealthy blackguards I should say, who compelled travelers to use their own caravan routes, and saw to it that all other routes were unsafe. Petra was the storehouse of their racketeering profits* /A. Christie, The Pearl of Price/

Структура лексико-семантичного поля номінацій концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ наведена схематично на Рис. 3.8:

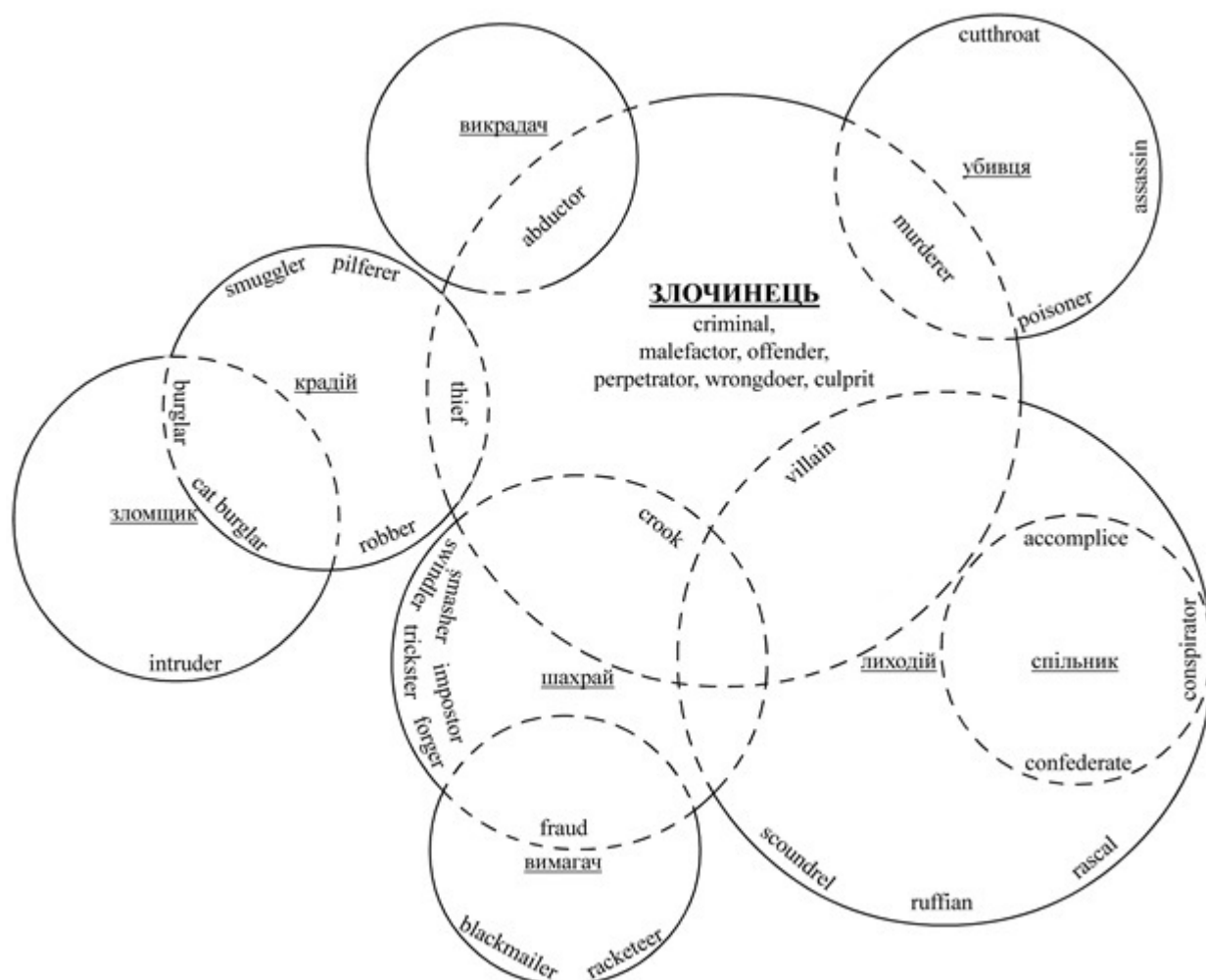

Рис. 3.8. Лексико-семантичне поле номінацій
концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ / CRIMINAL

Отже, «семантико-кореляційний каркас» (термін М.Ф. Алефіренко) лексико-семантичного поля номінацій концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ утворений денотативно близькими семантичними одиницями, що об'єднані спільним значенням і репрезентують певну поняттєву сферу. Наявність у лексеми *criminal* значної кількості синонімів і гіпонімів, на основі яких формуються мікрополя КРАДІЙ, ВБИВЦЯ, ВИКРАДАЧ, ЛИХОДІЙ, ШАХРАЙ і розширення СПІЛЬНИК, ЗЛОМЩИК, ВИМАГАЧ, є свідченням номінативної щільності концепту, тобто особливої значущості цього концепту для соціуму.

Висновки до розділу 3

1. Вивчення ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ здійснюється за допомогою опису лексичних засобів, що вербалізують концепти в дискурсі. Лексичний спосіб репрезентації концепту є найбільш продуктивним, при цьому ім'я концепту – ключове слово, що збігається з домінантою синонімічного ряду, – найбільш повно відображає зміст концепту.

1.1. Концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексичними засобами, об'єднаними інтегральною ознакою 'те, що незрозуміле / нез'ясовне', що пояснюється вимогами стандарту до написання детективу. У детективному дискурсі вербальна репрезентація концепту ТАЄМНИЦЯ здійснюється іменем досліджуваного концепту – полісемантом *mystery*. Значення цієї лексеми, що профілюються в доменах ТАЄМНИЦЯ і МИСТЕЦТВО, утворюють змістовну структуру концепту. Лексичні засоби, які вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, містять синоніми *mystery* – лексеми *secret*, *enigma*, *riddle*, *puzzle*, що мають неповний набір сем, а також лексеми, що знаходяться на периферії лексико-семантичного поля концепту ТАЄМНИЦЯ (*problem*, *case*, *affair*, *matter* тощо).

1.2. Концепт ЗЛОЧИН представлений різнорівневими засобами номінації, де іменем концепту є лексема *crime*, значення якої утворюють змістовну

структуру концепту та профілюються на фоні домену ПРАВО / ПРАВОСУДДЯ. У семантичний простір концепту ЗЛОЧИН входять синоніми імені концепту – лексеми *offence, breach, misdeed, trespass, wrong, outrage, felony*, об'єднані на основі інтегральної семи 'порушення закону'. Концепт ЗЛОЧИН також широко маніфестований лексичними засобами, які пов'язані родо-видовими кореляціями з іменем концепту лексемою *crime*, що дозволяє уточнити характеристики цього концепту.

1.3. Концепт СИЩИК репрезентований лексичними засобами, об'єднаними інтегральною ознакою 'той, хто розслідує злочини й отримує докази або інформацію'. Ці лексичні засоби містять ім'я концепту – лексему *detective*, значення якої профілюються на фоні доменів ОФІЦІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ і ПРИВАТНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, її синоніми *investigator, sleuth*, а також синонімічні словосполучення (*criminal expert, criminal investigator, specialist in crime, solvers of crime, criminal agent* тощо) і власні назви (*Sherlock Holmes, Hercule Poirot, Jane Marple* тощо), що вербалізують зазначений концепт у контексті.

1.4. Засоби номінації концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі містять лексичні засоби, об'єднані інтегральною ознакою 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок'. На підставі зазначеної ознаки виділені різнорівневі засоби, де іменем виступає лексема *criminal*, значення якої профілюються на фоні доменів ПРАВОПОРУШЕННЯ і ПРАВОСУДДЯ, а семантичний простір концепту містить її синоніми *malefactor, offender, crook, culprit, perpetrator, wrongdoer, villain*, засоби вербалізації, пов'язані родо-видовими відношеннями з іменем концепту лексемою *criminal* (*murderer, poisoner, abductor* тощо), а також імпліцитно власними назвами (*Professor Moriarty, Milverton*), які представляють цей концепт у контексті.

2. Структурування значень мовних одиниць здійснюється за допомогою формування лексико-семантичних полів. Застосування теорії поля під час вивчення мовних одиниць, що функціонують у різних дискурсах, дозволяє виявити й описати взаємовідношення лексичних одиниць, що вербалізують концепти у межах обраної концептуальної сфери і знаходять відображення у

свідомості. Одиниці, що об'єднуються лексико-семантичним полем, пов'язані спільним значенням (поняттям), семантичними кореляціями між ними та ієрархічно структуровані в полі, як центр і периферія, на основі виділення інтегральних і диференційних ознак у значеннях мовних одиниць. Наявність диференційних сем у значеннях лексичних засобів, що вербалізують концепти, дає підстави для виділення мікрополів.

3. У детективному дискурсі значення імен ключових концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ – лексем *mystery, crime, detective* і *criminal* – не визначаються як самостійні одиниці, але як сукупність відношень зі значеннями інших лексичних засобів у межах лексико-семантичних полів, які ними задані. У детективному дискурсі між лексемами, що входять в лексико-семантичні поля, які утворені іменами концептів, переважають синонімічні і гіпонімічні зв'язки.

3.1. На основі виділення диференційних сем у складі значень лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ в детективному дискурсі, визначені мікрополя СЕКРЕТ, ЗАГАДКА, ПРОБЛЕМА, які актуалізовані в детективному дискурсі, що відображає лінгвокогнітивні особливості концепту ТАЄМНИЦЯ.

3.2. Диференційні ознаки, виявлені в значеннях лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН, дозволяють структурувати семантичний простір цього концепту двома лексико-семантичними полями ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДИНИ і ЗЛОЧИН ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, у складі яких, у свою чергу, виділені мікрополя УБИВСТВО, ВИКРАДЕННЯ, КРАДІЖКА тощо. Така структура семантичного простору концепту ЗЛОЧИН відображає лінгвокогнітивні характеристики цього концепту – порушення норм закону, спрямоване проти особи або майна.

3.3. У результаті оформлення семантичного простору концепту СИЩИК у детективному дискурсі на основі інтегральної та диференційних сем, виділяємо мікрополя ОФІЦІЙНИЙ СИЩИК і ПРИВАТНИЙ СИЩИК, що дозволило визначити лінгвокогнітивні характеристики концепту СИЩИК у детективному дискурсі.

3.4. У результаті побудови семантичного простору концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі на основі інтегральної та диференційних сем визначені

мікрополя КРАДІЙ, ВБИВЦЯ, ВИКРАДАЧ, ЛИХОДІЙ, ШАХРАЙ і їх розширення СПІЛЬНИК, ЗЛОМЩИК, ВИМАГАЧ, що уточнює лінгвокогнітивні характеристики цього концепту.

4. Дослідження мовних одиниць, що вербалізують концепти в детективному дискурсі з позиції польового підходу, демонструє наявність значної кількості лексичних засобів, що номінують ключові концепти, і множинні зв'язки лексичних засобів на основі синонімічних і гіпонімічних узаємовідношень у межах лексико-семантичних полів, заданих іменами концептів.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях: [78; 79; 80; 81; 85; 89; 92; 93; 96].

РОЗДІЛ 4

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ

Дослідження концептосфери дискурсу можна проводити на основі вивчення концептів, характерних для певного дискурсу, частотності їх уживання та сумісної уживаності концептів у певних текстах, жанрах та ідіостилях. Відношення між концептами в цьому випадку можна схарактеризувати як субординативні, координативні й імплікаційні. Такі типи відношень у синтаксисі називають валентністю, тобто здатністю поєднуватися або не поєднуватися з іншими мовними одиницями в процесі своєї комунікативної реалізації [177, с. 206].

В основі такого підходу до вивчення концептів лежить ідея когнітивно-семантичної вибіркості концепту щодо своєї актуалізації у тій чи іншій дискурсивній формації [там само].

4.1. Валентнісні відношення ключових концептів

Концепти представлені найчастіше словом, тому їх взаємозв'язок у межах дискурсу доцільно розглядати на основі дистрибутивних характеристик слів-репрезентантів концептів, «що особливо важливо в мовах аналітичного складу, наприклад, в англійській, де немає чіткого морфологічного оформлення і, відповідно, значення слова визначається і за допомогою його оточення» [154]. Характер такого взаємозв'язку можна пояснити, застосовуючи теорію валентності.

У західноєвропейському мовознавстві термін «валентність» уперше застосував Л. Теньєр на позначення сполучуваності мовних одиниць. На його думку, дієслово як синтаксичний центр речення наділялося здатністю вступати в синтаксичні зв'язки з іншими мовними одиницями, а валентність визначалася як число актантів (таких як «агент» (суб'єкт, який діє), «об'єкт дії», різні обставини виконання дії («сирконстанти»: місце, час, спосіб дії тощо), які може приєднувати

дієслово [205; 285, с. 158]. Згідно з теорією Л. Теньєра, дієслову в реченні належить центральна роль, а всі інші члени, включаючи і підмет, підпорядковані йому. Однак до валентнісного складу дієслова науковець зараховував тільки підмет і додаток і називав усі ці елементи «актантами», тобто учасниками дії, тоді як усі види обставин – за його термінологією, «сирконстанти» – із валентнісного набору дієслова ним виключалися. Таке трактування валентнісних властивостей дієслова зумовлено тим, що Л.Теньєр виходив зі смислового рівня аналізу й уважав, що будь-яка дія вимагає певної кількості учасників (актантів), які на рівні речення можуть бути репрезентовані або як додаток, або як підмет [205].

Вочевидь, сучасний опис мови навряд би був можливим без поняття валентності, незалежно від термінології або системи поглядів [330, с. 2]. У вітчизняну лінгвістику поняття *валентність* було введено С. Д. Кацнельсоном. Валентність розумілася як «те, що підказується значенням слова, або те, що імпліцитно міститься в ньому як вказівка на необхідність поповнення його словами певних типів у реченні» [106, с. 21-22]. Це властивість значення, в якому містяться «порожні місця» або «рубрики», що потребують поповнення. Слово, що має валентність, передбачає можливість його «доповнення» [там само, с. 21].

На думку С.Д. Кацнельсона, «валентність можна визначити як синтаксичну потенцію, що полягає у лексичному значенні слова, тобто здатність приєднати до себе інше категоріально цілком визначене повнозначне слово і <...> в принципі кожне повнозначне слово здатне сполучатися з якимись іншими повнозначними словами» [там само, с. 20]. Природа лексичного значення самостійного слова така, що вимагає його поширення, додавання якого-небудь слова. У сучасному мовознавстві також вважається, що слово може бути валентне не тільки на інше слово, але й на словосполучення або навіть речення, пор.: *просити помилувати всіх родичів* або *просити, щоб він помилував усіх родичів страченого* [372].

Сама по собі валентність – потенційна властивість лінгвістичних елементів, узятих поза синтагматичними відношеннями, але це така властивість, що повністю проявляється лише в синтагматиці. Валентність у найбільш широкому розумінні – це лінгвістична значущість, цінність, але тільки синтагматична,

оскільки вона становить базу вживання слова, таку мовну властивість, що лежить в основі мовленнєвих реалізацій цього слова. Якщо валентність існує у слові поза і до вживання, то це все ж націленість на певне вживання, це – парадигматична значущість елемента з погляду його синтагматичної потенції (потенційна сполучуваність, потенційна дистрибуція) [61]. Потенційна сема – це і є валентність [197, с. 52].

На думку Г.Я. Солганіка, «якщо виходити із фундаментальних особливостей значення слова як значення не самодостатнього, дифузного, відкритого, то теоретично логічніше <...> уважати синтагматичну валентність загальною універсальною властивістю слова» [там само, с. 50]. Якщо в науковій літературі говорять про валентність, то мають на увазі не парадигматичну, а саме, горизонтальну, синтагматичну валентність слова, така валентність – універсальна і має не тільки теоретичне, але й практичне значення – для поєднання слів [там само].

Незважаючи на розбіжності в поглядах на валентність, спільним є те, що всі науковці розглядають її як здатність слова взаємодіяти з іншими словами. У лінгвістиці заповнення валентності розглядається як один з основних способів поєднання значень слів у більшій смисловій фрагменти [154].

Валентність у широкому значенні розуміється як вибіркова здатність мовних одиниць сполучатися з іншими мовними одиницями, у вузькому значенні вона пов'язана з обов'язковою сполучуваністю слів у реченні і забезпечує його граматичну правильність [70].

Однак валентні зв'язки не обмежені рамками речення. Якщо в межах речення валентні зв'язки не реалізуються, вони «шукають свого заповнення – спочатку всередині, а потім і за межами речення – тими семантичними вузлами, що залишилися непов'язаними, спираючись на смислову граматику і закономірності поведінки семантичних одиниць у зв'язному тексті» [132].

Валентність визначається як потенційна здатність до сполучення однорідних елементів мови, а сполучуваність – як реалізація цієї валентності [165, с. 7], валентність – це «здатність слова сполучатися з іншими словами» [368, с. 30] на відміну від «сполучуваності», що визначається як «здатність мовних

елементів поєднуватися один з одним у мові» [354, с. 445], як «конкретна реалізація цієї здатності слова, що виявляє себе в дискурсивному вживанні та може бути виявлена і досліджена на основі аналізу конкретного мовного матеріалу» [243, с. 12].

Оскільки валентність трактується не лише як «загальна сполучальна здатність слів, але й одиниць інших рівнів» [47] задля утворення більших одиниць [332 с. 166], існує кілька підходів до класифікації як типів валентності, так і типів сполучуваності. Так, з урахуванням лінгвокогнітивного аспекту опису сполучуваності лексичних одиниць, А.М. Баранов виділяє когнітивно-семантичну й онтологічну сполучуваність [13, с. 21].

Залежно від рівня потенційно поєднаних елементів мови, розрізняють логічну, семантичну, синтаксичну, граматичну, лексичну, зовнішню, внутрішню та інші типи валентності. Так, наприклад, валентність дієслова вважають категорією міжрівневого характеру, оскільки вона пов'язана з лексичним, синтаксичним і морфологічним рівнями мови [38, с. 269].

Виходячи з лінгвістичних характеристик зв'язку, виділяють морфологічну, семантичну, лексичну і синтаксичну валентності [363].

Під **морфологічною валентністю** розуміють здатність слова сполучатися зі словами певного класу або з окремим словом у певній граматичній формі. Будь-яке поєднання морфем у межах синтаксичного елемента є вираженням їхньої морфологічної валентності. Під синтаксичним елементом розуміється неподільний елемент синтаксичного рівня, який на морфологічному рівні представлений словоформою, синтетичною чи аналітичною. Таким чином, неподільними синтаксичними елементами будуть не тільки синтетичні форми *будинки, будиночок, до будинку*, але й аналітичні: *the book, more beautiful* тощо) [61].

Під **лексичною валентністю** розуміють здатність певного слова синтаксично поєднуватися зі словами з обмеженого списку, при цьому несуттєво, чи є у них спільні семантичні ознаки чи ні. Лексична валентність – це валентність конкретної словоформи, що впливає з її лексичного значення. Лексична валентність – це здатність слова сполучатися з іншими словами, які утворюють його валентнісний

набір, при цьому доцільно розглядати не слова в цілому, а їх лексико-семантичні варіанти [8, с. 44]. Лексична сполучуваність «фіксує поширеність тих чи інших сполучень і звичність асоціацій одних слів з іншими» [125]. За необхідності позначити значну кількість яких-небудь тварин, кажуть: стадо корів, табун коней, зграя птахів, рій бджіл, косяк риби (але не «зграя риби або риб», «стадо бджіл», «рій коней» тощо) [76]. «Виявлення лексичної сполучуваності слова передбачає визначення кола слів, з якими воно може сполучатися у зв'язному мовленні, та умови реалізації сполучень» [115, с. 91].

Оскільки, на думку А.М. Баранова, «лексичну сполучуваність лексем не можна пояснити на основі їх тлумачення» і така сполучуваність «узагалі не піддається поясненню» [14, с. 77], постає питання швидше щодо проблеми сполучувальних обмежень, що не вичерпується описом на синтаксичному рівні. «Правильність сполучуваності визначається змістом. Граматично правильно оформлений вислів буде правильним з погляду мовної норми тільки у разі бездоганної передачі смислу» [30, с. 28]. Так, наприклад, виділену в детективному дискурсі сполуку *murder mystery* навряд чи можна пояснити на основі тлумачення окремих лексем, однак вона не викликає сумнівів із погляду передачі смислу, релевантного для детективного дискурсу.

Синтаксична валентність – сукупність і властивості потенційно можливих при слові синтаксичних зв'язків, набір та умови реалізації синтаксичних зв'язків. Синтаксична валентність – це валентність певного синтаксичного елемента як представника граматичного класу або підкласу.

Синтаксична сполучуваність указує на загальні закономірності вживання слова, здатність слова як представника частини мови та її лексико-граматичного розряду вступати у зв'язки з іншими словами. Синтаксична сполучуваність визначається і як здатність слів мати при собі залежні слова (частіше – форми слів), або поширювачі [70]. Синтаксична сполучуваність як сукупність можливих синтаксичних поширювачів слова реалізується синтаксичними зв'язками [115, с. 121] та як конкретна реалізація заповнення валентнісних слотів дієслова [282, с. 11].

Слово, що має синтаксичні валентності, завжди співвідноситься із ситуацією, яка має певний набір обов'язкових учасників; ці учасники виявляються при слові поверхнево, заповнюючи синтаксичні валентності – тим самим синтаксичні валентності експлікують ті семантичні відношення, що пов'язують ім'я ситуації та імена її учасників. Звідси випливає, що можна говорити не тільки про синтаксичні, але і про семантичні валентності слова [47]. На думку Ю.Д. Апресяна, наявність у слова семантичних валентностей є семантичним керуванням, а можливості їх реалізації в тексті – синтаксичним. І семантичне, і синтаксичне керування може бути обов'язковим (сильним), факультативним (слабким) і нульовим [7, с. 155]. Семантичні та синтаксичні валентності перебувають у взаємооднозначній відповідності [124, с. 189], тобто синтаксичні відношення слова визначаються і його семантикою.

Під *семантичною валентністю* розуміють здатність певного слова сполучатися синтаксично з будь-яким словом, у значення якого входить певна семантична ознака [61]. Деякі семантичні валентності можуть морфологічно взагалі не виражатися. Так, у віддієслівних іменників зі значенням типового суб'єкта дії (об'єкта, місця, інструмента, засобу тощо) суб'єктна (об'єктна, місцева, інструментальна, медіальна) валентність принципово є невиражальною: пор.: слова лікар, пацієнт, ліки [7, с. 139]. Склад семантичних валентностей слова визначається аналізом позначеної ним ситуації [там само, с. 134]. Семантичні валентності слова задаються його моделлю керування, яка дозволяє застосувати відповідно до кожного визначення лексичного значення слова певну глибинно-синтаксичну структуру [там само, с. 119].

Закономірність семантичного узгодження слів зумовлена певними правилами семантичної комбінаторики [157, с. 43] і формулюється як «закон семантичного сполучення слів» [46, с. 23]. Іншими словами, під семантичними валентностями розуміють взаємозв'язок семем у складі синтагм [34, с. 99]. Суть закономірності сполучення слів зводиться до того, що для актуалізації змісту необхідне певне семантичне узгодження поєднуваних слів; при цьому слід

дотримуватися певних умов – слова, що сполучаються, повинні мати хоча б одну спільну сему і не мати несумісних сем [46, с. 23].

У словосполученні «застуджена жінка» обидва слова мають сему 'істота'. Сполучення ж «застуджений стілець» не є правильним, оскільки у другому слові відсутня ця сема [45, с. 375]. Слова поєднуються тому, що їх семими містять однакові і/або схожі за змістом семи. Саме завдяки співвідносності потенційних сем можливий зв'язок слів [197, с. 53].

Семантична сполучуваність передбачає звернення до семної структури лексичного значення слова, «не виявивши у слові системних, постійних і загальновизнаних семантичних значущостей, неможливо як-небудь конкретно говорити як про елементи відбору, так і про можливості / неможливості їхньої лексичної сполучуваності» [213, с. 76]. Так, наприклад, для іменника завідомо релевантною є інформація про так звану «валентну структуру» імені – його постійні семантичні зв'язки з іншими іменами (наприклад, пасажир автобуса, поле жита, паркан навколо будинку тощо) [183, с. 38]. Залежність з одним і тим же змістом може бути виражена ідіоматично при слові, для якого вона є семантичною валентністю, і неідіоматично – при іншому слові, для якого вона не є такою [7, с. 121].

Значення будь-якого слова може бути більш або менш точно і повно досліджено й описано. Описані в словнику значення слів містять як постійні, так і змінні частини значень слів, що так само необхідні, як і постійні. Такі змінні припускають обов'язкову наявність одного або кількох учасників у події, що позначена певним словом. Змінні, що входять до визначення (опис значення) лексеми і передбачають обов'язкову наявність одного або кількох учасників ситуації, називаються семантичною валентністю, або партиципантом. Наприклад, зі значення дієслова *рубати* можна зрозуміти, що мають бути три учасники ситуації (хто, чим і що рубає), коли відбувається подія, що позначається словом *рубати*. Тобто у значенні слів міститься вказівка на наявність учасників ситуації, проте може не бути відомостей про те, ким або чим конкретно є учасники [206, с. 157-158]. Пов'язані в межах ситуації певним відношенням предмети (у

найбільш широкому розумінні слова, тобто люди і тварини, явища природи й артефакти тощо) кваліфікуються як учасники (partiципанти) ситуації [202].

Кожна лексема, яка має один або кілька партиципantів, називається предикатним словом, або предикатом [206, с. 158]. Предикат або предикатна семантема, маючи певний валентнісний потенціал, прагне створити своє оточення [202]. Мовні вислови, що заповнюють валентності певної лексики у реченні, в яке вона входить, називаються семантичними актантами цієї лексики [206, с. 160]. Партиципанти відповідають «актантним семантемам» [202], або «семантичним актантам» [206, с. 160].

У визначення ситуації, позначеної предикатом, може входити різна кількість партиципantів: один (*спати*: хто; *ворушитися*: хто чи що; *красивий*: хто чи що), два (*зукати*: хто, кого; *залежати*: хто чи що, від кого або від чого; *гордий*: хто, ким або чим), три (*давати*: хто, що, кому; *натякати*: хто, кому, на що; *довше*: що, чого, наскільки), чотири (*переселяти*: хто, кого, куди, звідки; *програвати*: хто, кому, скільки, у яку гру) і п'ять (*орендувати*: хто, що, у кого, за скільки, на який термін; *перекладати*: хто, що, кому, з якої мови на яку мову) [206, с. 159].

Відношення і властивості предметів (предметних учасників ситуації) знаходять своє вираження в реченні [202]. Позамовна ситуація репрезентується семантичною конструкцією (пропозицією), ядром якої є предикат, що відображає відношення або властивість, яка пов'язує в межах ситуації її учасників. Пропозиція становить початковий спосіб «пакування» інформації, що підлягає передачі за допомогою висловлювання. Одна пропозиція чи поєднання низки пропозицій (пропозиційна структура) утворюють семантичну основу речення, його глибинну (або смислову) структуру, а також за умови домінуючої ролі предиката, визначає набір усіх основних конститuentів речення та ієрархічний характер відношень між ними [там само].

Семантичні валентності – це не операційні одиниці, які можна задавати довільно, а ієрархічно взаємопов'язані загальні і часткові семантичні категорії

мови [33, с. 38]. Склад семантичних валентностей слова визначається аналізом позначеної ним ситуації [7, с. 134].

Семантичні валентності впливають безпосередньо із лексичного значення слова, характеризують його як конкретну, відмінну від інших лексичну одиницю. Змісти, чи «ролі», надані ним (за термінологією Ч. Філмора, суб'єкт, об'єкт, інструмент, засіб, місце тощо), є частиною цього лексичного значення. Активні семантичні валентності приєднують до слова синтаксично залежні слова, і кожній валентності відповідає змінна у тлумаченні його значення. Так, в описаній Ю.Д. Апресяном ситуації оренди істотними для цієї ситуації є такі «учасники», або семантичні актанти: суб'єкт оренди (той, хто орендує), перший об'єкт оренди (те, що орендують), контрагент (той, у кого орендують), другий об'єкт (те, за що орендують, – плата) і термін (те, на скільки орендують). П'ять названих актантів приєднуються до дієслова *орендувати* за допомогою семантичних валентностей, які впливають безпосередньо з його лексичного значення. Такі актанти необхідні, вони мають повністю визначати ситуацію і залишатися незмінними, тому що будь-які зміни у складі або кількості актантів приводять ситуацію до трансформації в якусь іншу ситуацію [7, с. 120-121]. При цьому необхідно враховувати, що змістовна (універсальна) валентність нечутлива до зміни стану, тому що вона семантична в глибинному значенні, пор.: *убивати* і *бути вбитим* однаково передбачають агенса, знаряддя, жертву [106, с. 32].

Предикати (предикатні семантими) мають властивість активної валентності (тобто сполучальної потенції) і, завдяки своїм валентнісним властивостям, саме вони виступають ядрами тих чи інших конструкцій. Семантичні валентності слова задаються його моделлю керування, яка дозволяє поставити у відповідність до кожного визначення лексичного значення слова певну глибинно-синтаксичну структуру [7, с. 119]. Валентності лексеми, які вказують на наявність і спосіб вираження (формальними засобами (прийменник, відмінок тощо) її семантичних актантів, відображені в моделі керування лексеми [206, с. 163-164]. Так, знаючи, наприклад, семантику певного дієслова, можна з достатньою вірогідністю передбачити, якою буде його модель керування, оскільки однакові граматичні

форми актантів часто відповідають однаковим або подібним фрагментам значення предикатних слів [206, с. 206].

У ситуаціях, що позначаються різними дієсловами, мова «відшукує партиципantів із такими ж ролями і позначає (кодує) їх однаковими відмінками» [187, с. 176]. Незважаючи на відсутність формальних маркерів відмінків (флексій), в англійській мові «глибинні відмінки», або «семантичні ролі», виділяються за розрізненням підмета і прямого додатка (і пов'язане з ним розрізнення Агенса і Пацієнса – називного і знахідного), спираючись на порядок слів. Крім того, формальними аналогами інших відмінків є поєднання з прийменниками (прийменникові конструкції) [там само, с. 178].

Відповідні семантичні ролі (функції) є найважливішою змістовною характеристикою актантів. Наприклад, дієслово *відкривати* створює при собі таку рамку (frame): *відкривати* (Об'єктив, Інструмент, Агенс) [202]. Тобто предикат пропозиції вміщує в свою рамку актанти із зазначенням притаманних їм семантичних ролей (за термінологією Ч. Філлмора, глибинних відмінків).

Предикати різняться за кількістю актантів [206, с. 207]. Предикатна семантика за кількістю її поширювачів (інакше за потужністю необхідного і достатнього оточення) може кваліфікуватися як одномісна (одновалентна) або багатомісна (багатовалентна) [202; 206, с. 207]. У певній пропозиції «предикатна семантика виявляє себе як її активний елемент, у якому як би вже міститься схема розгортання конфігурації, де кожному потенційному актанту задається семантична роль» [202]. Семантичні ролі, що відповідають учасникам ситуації, знаходять мовне вираження семантичними одиницями. Основними носіями рольових значень є іменні групи [176, с. 395].

До цього часу не знайдений «універсальний набір семантичних ролей», однак існує перелік визнаних лінгвістами ролей, що виконують члени речення [74, с. 242-246; 206, с. 213-214]:

- **агенс** – істота, ініціатор дії, який контролює її (здатний за власним бажанням розпочати її та завершити). У поверхневій структурі речення агенс передається через підмет;

- **пацієнс** – партиципant, більше ніж інші залучений у дію і такий, що зазнає в ході її найбільш суттєвих змін порівняно з іншими партиципантами (існування / неіснування, зміна в складі, формі, вигляді, розташування в просторі тощо);
- **бенефактив** (іноді т.зв. **реципієнт**) – (зазвичай істота) учасник ситуації, чий інтереси якимось чином порушені в процесі її здійснення, отримує від неї користь або шкоду;
- **експерієнцер** – одержувач інформації при дієсловах сприйняття або носій мимовільного почуття;
- **стимул** – джерело інформації при дієсловах чуттєвого сприйняття або джерело мимовільного переживання;
- **інструмент** – неістота, за допомогою якої здійснюється дія, але яка сама не зазнає змін під час її здійснення. Інструмент передбачає свідому, навмисну дію, тому ця роль зустрічається лише в рольових структурах, що містять агенс. Близькою до інструмента є роль «**спосіб**», що бере участь у структурах із різними видами агенсу;
- **адресат** – одержувач повідомлення при дієсловах мовлення (іноді поєднується з бенефактивом);
- **джерело** – місце, з якого починається рух;
- **мета** – місце, в яке здійснюється рух;
- **фактитив** – результат дії («доповнення до результату»). Фактитив – «відмінок предмета чи істоти, що виникає в результаті дії або стану, названого дієсловом, або яке розуміється як частина значення дієслова» [283, с. 46]. Наприклад: *Іванов зловив окуня*. Не об'єкт впливу, а результат: пор. *The boy dug the ground* (пацієнс) і *The boy dug a hole* (фактитив) [176, с. 398].
- **локатив** – просторовий параметр, виражений обставиною місця, що може також виражатися і підметом.

Семантична (змістовна) валентність залежить виключно від значення слова, не пов'язана з певною словоформою, не зумовлена елементами синтетичної

морфології цієї мови та є універсальною, тобто «зберігає силу для всіх мов (принаймні приблизно однакового рівня розвитку)» [106, с. 22].

Оскільки реалізація валентності відбувається в реченні, тобто предикативній конструкції, дієслово є «носієм функції валентності або функції керування» [там само]. Дієслова зазвичай більше взаємодіють з іншими лінгвістичними одиницями ніж іменники, тоді як іменники зазвичай більше пов'язані з (удаваними) фізичними об'єктами зовнішнього світу і (частково з цієї причини) лінгвістичні рамки використання іменників набагато менш обмежені ніж рамки використання дієслів [294]. Для реалізації потенційної семи, тобто валентності, придатне будь-яке дієслово (або його форма), що не суперечить лексичним значенням іменника [197, с. 52-54]. Крім валентності дієслово має так звану орієнтацію – здатність орієнтувати своє значення на один із актантів і тим самим виділяти цей актант як граматично «перший», тобто підмет [146, с. 180-181].

Якщо дієслово не є нуль-валентним, що позначає певну неподільну ситуацію, то воно здатне мати два і більше актантів, між якими обов'язково існує ієрархія: один із них протиставляється іншим як підмет – додаткам [там само, с. 180], а вибір фізичного об'єкту в якості додатку при дієслові визначається типовими діями, що спрямовані на ці об'єкти. Повне розуміння таких речень потребує енциклопедичної інформації стосовно об'єктів, про які йдеться [305, с. 286-287].

Незважаючи на те, що «носієм функції валентності» є для предикативних конструкцій дієслово, і воно, на відміну від іменників, має здатність передбачати синтаксичну конструкцію [106, с. 22], у тлумаченні іменника простежуються «спадкоємці» семантичних валентностей більш простих предикатів. Пор.: будівельник = 'той, хто будує'; предикат будувати двовалентний 'хто будує що' – похідний від нього віддієслівний іменник будівельник сам заповнює його першу, суб'єктну валентність і зберігає об'єктну, пор.: будувати метро – будівельники метро [372]. Іменники – результат номіналізації – лаконічні, економні засоби пакування інформації. В порівнянні з дієсловами, іменники більш неоднозначні через зменшення

валентних властивостей, однак надають більш можливостей для організації дискурсу та відбиття абстрактних взаємозв'язків між процесами [251, с. 19].

Крім зазначених типів валентності, за ступенем важливості наявності виділяється *обов'язкова валентність* – можливість сполучуваності, що зумовлюється необхідністю слова мати при собі певні актанти, мотивована його семантикою і така, що завжди реалізується в мовленні, і *факультативна валентність* – можливість сполучуваності, мотивована загальними сполучальними здібностями слова і така, що реалізується лише в окремих випадках [7; 47; 168; 297; 363]. Визначення валентності як обов'язкової дозволяє зрозуміти природу взаємозв'язку між іменниками, дієсловами та прикметниками [265, с. 66].

Семантична валентність завжди є необхідною [61], тобто із погляду семантики валентність не буває факультативною, «такою, що зникає» [49, с. 65]. Наприклад, носії англійської мови інтуїтивно розуміють, що дієслово *read* передбачає наявність двох сутностей: хто читає та що читають. Таким чином, дієслово *read* має дві семантичні валентності [286, с. 138]. Речення *He likes to read*, незважаючи на відсутність прямого додатку, усе одно передбачає читання якогось тексту, тому що відповідний «учасник події» (книга, газета) в окресленій ситуації обов'язково наявний. Граматичні конструкції втілюють певні значення, ми розкриваємо ці значення, щоб показати якими вони є і як використання певної конструкції може бути передбачене, виходячи із значення [349, с. 7].

Як факультативну, зазвичай, розглядають атрибутивну валентність іменника, оскільки означення при іменнику є не обов'язковим, а лише можливим [49, с. 65]. Крім того, цей тип валентності властивий для дієслів, здатних синтаксично підпорядковувати різного роду факультативні обставини – часу, місця, причини та ін., пор. *повернувся увечері/з подругою/через погану погоду* і так далі [372].

Таке розмежування необхідної і факультативної валентності особливо яскраво виявляється під час розгляду синтаксичної валентності. Це розмежування має значення на рівні мови, а не мовлення. Під мовною необхідною валентністю

розуміється певна властивість одного синтаксичного класу притягувати, «передбачати» елементи іншого класу. Мовна валентність притаманна не тільки дієсловом: так само, як дієслово передбачає підпорядковані субстантивні елементи, прикметник передбачає іменник, що підпорядковує його, прислівник – дієслово. У плані мовних відношень така валентність є необхідною. Навпаки, іменник сам по собі, як елемент мови, будь-яких прикметників як підпорядкованих йому елементів не передбачає; так само дієслово, прикметник, прислівник не передбачають підпорядкованих прислівникових термінів – «обставин». У цьому випадку мовна валентність є факультативною. Це можливий, але не необхідний зв'язок, за якого семантикою певного класу слів визначається можлива, але не обов'язкова наявність елемента іншого класу [61].

Мовленнєвою валентністю називається властивість певного конкретного слова притягувати інше конкретне слово. У мовленнєвій валентності не спостерігаються відмінності між необхідним і факультативним типами. У мовленні будь-який синтаксичний зв'язок є актуальним. Тим самим факультативна мовна валентність у мовленні перетворюється на необхідну. Якщо в мовному плані необхідний зв'язок між дієсловами та іменником, іменником і прикметником, дієсловом і прислівником односпрямований, то у мовленні обидва терміни підрядної групи обов'язково припускають один одного [там само].

Оскільки дослідження валентних структур і синтаксичних конструкцій лексем дозволяє виявити «латентні когнітивні структури концептів», які беруть участь у формуванні концептів, що репрезентовані цими лексемами [160, с. 160], положення теорії валентності можна застосувати для вивчення дискурсивної реалізації концептів.

У детективному дискурсі лексеми *mystery*, *crime*, *detective* і *criminal* – імена ключових концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ – зараховуємо до актантних іменників, тому що вони становлять типових учасників ситуації. За допомогою сполучуваності (реалізації валентності) лексем-репрезентантів у текстових фрагментах, дієслово (носій валентності) в яких не

суперечить лексичному значенню іменника, можна виявити як характеристики кожного з концептів, так і їх узаємодію.

4.2. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу

Аналіз проводимо з урахуванням того, що в мові за допомогою семантичної сполучуваності лексеми, тобто її здатності вступати в поєднання з цілими класами слів, що об'єднуються спільністю значення, досягається смислове узгодження. При цьому реалізація валентності, тобто «заповнення» значення лексеми шляхом сполучуваності слів у реченні, відбувається словами визначених типів [106, с. 20-21]. Це означає, що, крім свого імені, концепт може бути виражений різними лексичними засобами, які передають один і той же сенс, тому поєднуватися можуть не тільки імена концептів, але і їх синоніми.

4.2.1. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ

Сполучуваність слів певних типів у реченні є реалізацією валентності, при цьому семантична валентність зумовлена як значенням предиката, так і семним складом лексеми, що вербалізує концепт. Концепт ТАЄМНИЦЯ в детективному дискурсі представлений іменем концепту – лексемою *mystery*, її синонімами *secret, riddle, puzzle, enigma*, що входять у ядро лексико-семантичного поля ТАЄМНИЦЯ, мовними одиницями, які перебувають на периферії (*affair, case, matter, problem*), а також імпліцитно – ідіоматичними висловами (*a hard nut to crack*) та займенниками, що репрезентують цей концепт у контексті (див. Рис. 3.5).

Семантичні валентності лексем-репрезентантів концепту ТАЄМНИЦЯ зумовлені сполучальними потенціями дієслова-предиката – «стрижня структури речення» [197, с. 54]. Предикат дозволяє виявити валентності іменника та його роль як суб'єкта або об'єкта в ситуації, оскільки дієслова певних класів приймають як аргументи (суб'єкт, об'єкт) заздалегідь відому кількість іменних

складових, при цьому кожна з таких складових має показник певного відмінка (за Ч. Філлмором) [53, с. 340].

Так, у поєднанні з буттєвими дієсловами *to be*, *to remain* семантичні ознаки лексем-репрезентантів концепту ТАЄМНИЦЯ реалізують валентності зазначених дієслів, що, як дієслова-зв'язки, «відображають внутрішні, онтологічні ознаки дії в широкому розумінні» [25, с. 22]. У буттєвих конструкціях з дієсловом *be* лексеми, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, реалізують суб'єктну валентність предиката. У прикладі (108) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, яка заповнює суб'єктну валентність предиката *be*, є смисловим підметом і виступає в ролі агенса. Лексема *mystery* також демонструє атрибутивну валентність, виражену сирконстантом *shrouding the affair*:

(108) *Altogether there was mystery shrouding the affair*

/A. Christie, The Strange Case of Sir Arthur Carmichael/

У прикладі (109) концепт ТАЄМНИЦЯ маніфестований лексемою *mystery*, що є іменною частиною складеного присудка в поєднанні з дієсловами *be* і *remain*, тобто – частиною предиката:

(109) *So the thing has been and remains a mystery*

/A. Christie, The Idol House of Astarte/

У прикладі (110) концепт ТАЄМНИЦЯ вербалізований двома лексемами: *affair* і *puzzle*. Лексема *affair* заповнює суб'єктну валентність предиката *be*, а також реалізує атрибутивну валентність за допомогою підрядного речення *that interests me*. Лексема *puzzle* заповнює об'єктну валентність дієслова *call* (to refer to or consider), а також суб'єктну валентність дієслів *be* і *end*:

(110) *My own business can wait. It is this affair here that interests me. You called it a puzzle, and you say it is now ended. But the puzzle is still there, it seems*

/A. Christie, The Labors of Hercules/

Іменники, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, також можуть уживатися в ролі предиката, якщо «суб'єктом є власна назва, напр. *Катря – людина*, але не *Людина – Катря*» [53, с. 339].

Так, у прикладах (111), (112) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений, відповідно, лексемами *mystery* і *enigma*, що входять до складу предикатів, оскільки суб'єктом є власні назви *Mrs Tanios* і *Ellen*:

(111) *Mrs Tanios! That was another mystery!*

/A. Christie, Dumb Witness/

(112) *“This Ellen-she is an enigma,” said Poirot. “I do not like it. There is something here that I do not understand”*

/A. Christie, Peril at End House/

Лексеми-репрезентанти концепту ТАЄМНИЦЯ також можуть уживатися в ролі суб'єкта-агенса. У прикладі (113) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, що заповнює суб'єктну валентність предиката, вираженого фазисним дієсловом *start*, виступає в ролі суб'єкта-агенса. Під фазисним дієсловом розуміємо дієслово, що вживається для відображення ситуацій, у яких мова йде про членованість стихійної дії, стану, про членування простору, часу, внутрішньої структури будь-якого предмета, а також про виникнення або зникнення якогось факту дійсності [184]. У валентній структурі дієслова, що виражає предикат, актуалізується не тільки актант-суб'єкт, але й сирконстант-темпоратив *before her time*:

(113) *“You didn’t tell me she was a pretty girl! Well, cheer up, I think the mystery started before her time”*

/A. Christie, The Mystery of the Blue Jar/

У прикладі (114) суб'єкт-агенс виражений лексемою *mystery*, що заповнює суб'єктну валентність акціонального предиката *leap*, який також демонструє факультативну валентність, вербалізовану сирконстантом-обставиною *into the fullest prominence*:

(114) *With the murder of Sir Carmichael Clarke the A.B.C. mystery leaped into the fullest prominence*

/A. Christie, The ABC Murders/

Так само у прикладі (115) лексема *affair*, що належить до периферійних засобів вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ, заповнює суб'єктну валентність фразового дієслова *clear up* (to free from an entanglement) (що розплутується / прояснюється) і виступає агенсом:

(115) *He is connected with the Mafia, which, as you know, is a secret political society, enforcing its decrees by murder. Now you see how the affair begins to clear up*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

У поєднанні з предикатами, вираженими дієсловами статичної просторової орієнтації (*to stand, to stay, to lie, to be, to centre* тощо), лексеми, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, заповнюють суб'єктну валентність цих предикатів і виконують роль суб'єкта-агенса. У прикладі (116) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, що заповнює суб'єктну валентність предиката *centre* (*to be at the centre*) і виконує роль суб'єкта-агенса. Особливістю цих дієслів є те, що вони мають у своїх рольових структурах локатив [176, с. 400]. Наведений приклад демонструє реалізацію такої валентності за допомогою локатива *that's where*:

(116) *That's where the mystery centres, I dare swear*

/A. Christie, The Mystery of the Blue Jar/

Функціональний предикат описує стандартний спосіб використання відповідного об'єкта, вираженого іменником [183, с. 111-112]. Валентність лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, у кожному окремому випадку визначається конкретним предикатом, значення дієслівної складової якого не суперечить лексичному значенню іменника [197, с. 54], що вербалізує концепт. Отже, виділяємо групу предикатів, що можуть використовуватися в ситуації, яка визначена іменником. В основі такої (семантичної) сполучуваності лежить здатність слова вступати в поєднання з цілими класами слів, що об'єднуються спільністю змісту [76].

У проаналізованих фрагментах виділена група предикатів, у поєднанні з якими лексеми-репрезентанти концепту ТАЄМНИЦЯ заповнюють об'єктну валентність предикатів, тобто виступають об'єктом-пацієнсом. Виділені предикати групуємо за наявністю спільної семантичної ознаки в складі їх лексичних значень.

Так, предикати, виражені дієсловами *solve* (*to find the explanation for something that is difficult to understand*), *explain* (*to make something plain or*

understandable), *unravel* (to investigate and solve or explain (something complicated or puzzling)), *elucidate* (to make (something) clear; explain) і фразовими дієсловами *throw light* (to make it possible to understand or know more about (something)), *see through* (to understand the hidden truth), *clear up* (to find a satisfactory explanation), *get to the bottom* (to find an explanation for) згруповані за наявністю спільної семантичної ознаки ‘пояснити / зробити зрозумілим’. Відповідно, об’єктна валентність цих предикатів (пояснити що) заповнена лексемами, що містять у своєму лексичному значенні сему ‘те, що незрозуміле’. Ця семантична ознака виділена в складі лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ.

Так, у прикладі (117) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, яка заповнює об’єктну валентність двовалентного предиката *solve* (to find the explanation for something that is difficult to understand) (пояснити що), і виконує роль об’єкта-пацієнса. Сполучуваність цього предиката з лексемою *mystery* зумовлена наявністю спільної семантичної ознаки ‘те, що незрозуміле’, яка виділена як у значенні іменника *mystery*, так і в значенні дієслова *solve*:

(117) *I have not the slightest idea – but I honestly believe that the mystery will be solved and the ghost laid* /A. Christie, The Mystery of the Blue Jar/

Поряд із заповненням об’єктної валентності предиката, лексеми *mystery*, *riddle*, *puzzle* тощо демонструють факультативну валентність, яка може бути виражена різними сирконстантами.

Так, у прикладі (118) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *puzzle*, що заповнює об’єктну валентність предиката *clear up* (розплутувати, прояснювати що) і виступає в ролі об’єкта-пацієнса. Сполучуваність цих лексем можлива, оскільки значення фразового дієслова *clear up* (to find a satisfactory explanation) не суперечить значенню лексеми *puzzle* (anything that is unexplained). У наведеному прикладі також реалізується атрибутивна валентність лексеми *puzzle* за допомогою сирконстанта-означення *murder*:

(118) *Having convinced everybody – and that included Molly herself – that she was mentally unbalanced, and after giving her a sizeable dose of the drug he was using,*

he told her that between them they were going to clear up all these murder puzzles. But she had got to help him /A. Christie, A Caribbean Mystery/

У прикладі (119) концепт ТАЄМНИЦЯ маніфестований лексемою *mystery*, що заповнює об'єктну валентність предиката *solve*, виступає в ролі об'єкта-пацієнса і виявляє атрибутивну валентність, виражену прикметником *international*:

(119) “And yet you have solved what may be called an International mystery,” said Sir Henry. “For you have solved it. I am convinced of that.” Miss Marple blushed, then bridled a little /A. Christie, The Four Suspects /

У прикладі (120) лексема *riddle* заповнює об'єктну валентність предиката *solve* і також демонструє факультативну атрибутивну валентність, виражену прийменниковою конструкцією *of the buckled shoe*:

(120) It must solve the riddle of the buckled shoe. And it must answer the question: Where is Miss Sainsbury Seale now? /A. Christie, One, Two, Buckle My Shoe/

Значення «проблема, яку необхідно вирішити» властиве і значенням лексем *mystery*, *riddle*, *puzzle*, *problem*, *case*, *affair*, *matter*, а також фразеологізму (ідіоматичному вислову) *a hard nut to crack* (a difficult problem to solve), що є засобами вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ. Отже, предикати *solve* (to find the correct answer to a problem), *clear up* (to solve a problem), *investigate* (to carry out research or study into a subject or problem), дієслівно-іменна фразеосполука *get to the bottom* (if you want to get to the bottom of a problem, you want to solve it by finding out its real cause), у значенні яких виділено семантичну ознаку ‘проблема’, можуть поєднуватися в реченні із репрезентантами концепту ТАЄМНИЦЯ.

У прикладі (121) концепт ТАЄМНИЦЯ виражений лексемою *case*, що не належить до ядерних засобів вербалізації цього концепту, однак оскільки у своєму значенні (*a problem requiring investigation*) містить семантичну ознаку ‘проблема’, поєднується з предикатом *clear up*, значення якого (*to solve a problem*) не суперечить значенням лексеми *case*, і виступає об'єктом-пацієнсом, заповнюючи об'єктну валентність предиката (пояснити що):

(121) *You mark my words, when this case comes to be cleared up you will find that a woman named Rachel has something to do with it*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

У прикладі (122) концепт ТАЄМНИЦЯ вербалізований за допомогою ідіоматичного вислову *a hard nut* (a difficult problem to solve), який є імпліцитним засобом вербалізації цього концепту і сполучається з предикатом *to crack* (to solve) та заповнює його об'єктну валентність (пояснити що):

(122) *You fancy yourself, don't you, at solving mysteries that are too difficult for our poor thick-headed British police? Let us see, Mr. Clever Poirot, just how clever you can be. Perhaps you'll find this nut too hard to crack* /A. Christie, The ABC Murders/

У прикладі (123) концепт ТАЄМНИЦЯ вербалізований лексемою *case* (a problem requiring investigation; question or problem), що заповнює об'єктну валентність предиката *get to the bottom* (знайти пояснення чому) на основі наявності спільної семантичної ознаки 'проблема' і виступає об'єктом-пацієнтом. Іменник *case* також реалізує факультативну атрибутивну валентність за допомогою атрибутивної групи з ад'єктивним атрибутом *this particular*:

(123) *I have, it is true, a little idea of my own about how to get to the bottom of this particular case*

/A. Christie, Problem at Sea/

У проаналізованих фрагментах виділено також низку предикатів: *investigate* (to try to find out the facts about something in order to learn the truth about it), *probe* (to go into or through for the purpose of making discoveries or acquiring information), які можуть поєднуватися із засобами вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ і бути згруповані на основі спільної семантичної ознаки 'розслідувати, дізнаватися'.

У прикладі (124) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, що заповнює об'єктну валентність предиката *investigate* і виступає в ролі об'єкта-пацієнса. Лексема *investigate* у складі свого лексичного значення містить сему 'дізнатися' (*learn*). Лексема *mystery* у значенні 'anything that remains unexplained or unknown' містить сему 'те, що невідоме' (anything that is unknown) і, відповідно, може заповнити об'єктну валентність двовалентного предиката *investigate* (дізнатися про що). У наведеному прикладі лексема *mystery* також демонструє

атрибутивну валентність за допомогою сирконстанта-означення *of the bathroom*, а факультативна валентність предиката виражена сирконстантом – обставиною часу *tomorrow morning*:

(124) “Good,” said George to himself. “The mystery of the bathroom will be investigated tomorrow morning.” /A. Christie, The Girl in the Train/

Предикати *search out* (to look carefully to see whether you have something hidden) і *ferret out* (to examine the person or personal effects of in order to find something lost or concealed) згруповані на основі спільної семантичної ознаки ‘знаходити те, що приховане’, наявність якої пояснює сполучуваність із лексичними засобами, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, оскільки в значенні лексем *mystery* та *secret*, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, може бути виділена сема ‘те, що приховане’.

Так, у прикладі (125) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *secret*, яка заповнює об’єктну валентність двовалентного предиката, вираженого фразовим дієсловом *search out* (розвідувати що), і виступає в ролі об’єкта-пацієнса:

(125) Sergeant Fletcher was free to search out any secrets he could. But the house was disappointingly innocent /A. Christie, A Murder is Announced/

Дієслова *penetrate* і *fathom* – синоніми зі значенням ‘досягти розуміння’ (to succeed in understanding) також можуть поєднуватися з іменниками, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ.

Так, у прикладах (126), (127) концепт ТАЄМНИЦЯ виражений лексемами *mystery* та *secret*, у лексичних значеннях яких виділяємо семантичну ознаку ‘те, що незрозуміле’ (*something that is not properly understood*), на основі чого можлива сполучуваність цих іменників з дієсловом *penetrate*. Лексеми *mystery* та *secret* виступають у ролі об’єктів-пацієнтів і заповнюють об’єктну валентність предиката *penetrate* (зрозуміти що):

(126) With her last feeble flickers of intelligence, Esa sought to penetrate the mystery. She must know – she must – before she died

/A. Christie, Death Comes as the End/

(127) *To get to Baghdad, to find Edward, to penetrate the secrets of the Olive Branch: all this had appeared as an entrancing programme*

/A. Christie, They Came to Baghdad/

Так само в прикладі (128) можуть поєднуватися лексеми, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ з предикатом *fathom* (to understand). У прикладі (128) концепт ТАЄМНИЦЯ вербалізований лексемою *secret*, яка заповнює об'єктну валентність предиката (зрозуміти що) і виступає об'єктом-пацієнтом:

(128) *Well, I do not know that this place contains any secret which we have not already fathomed*

/A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

Предикати, виражені дієсловом *discover* і фразовим дієсловом *find out*, об'єднані значенням (*to learn something that you did not already know*) і поєднуються з лексемою *secret* (something that is kept or meant to be kept unknown), що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, оскільки в значенні цієї лексеми виділяється семантична ознака 'те, що невідоме' (див. приклади (129), (130)):

(129) *He plays tricks on people, you know, and eavesdrops. Finds out all their secrets*

/A. Christie, Hallowe'en Party/

(130) *As we talked, I wondered very much how Miss Marple had discovered our latest secret*

/A. Christie, The Murder at the Vicarage/

Оскільки іменники мають «лабільність імені» (термін Є.В. Рахиліної), тобто у них відсутня жорстка «прив'язка» до певної ситуації, на відміну від дієслова, модель керування якого закріплює за допомогою синтаксичних відношень набір обов'язкових учасників ситуації, напр. давати (хто? кому? що?) [183, с. 31], засоби вербалізації концепту можуть поєднуватися з предикатами, вираженими дієсловами-конверсивами, тобто дієсловами, що передають протилежне значення. Так, у прикладі (131) лексема *secret*, що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, поєднується з дієсловами *reveal* і *unravel*, значення яких утілюють протилежну інтерпретацію ситуації. Наявність спільної семантичної ознаки 'те, що приховане' у значенні дієслова *reveal* (to make (previously unknown or secret information) known to others) і в значенні лексеми *secret* дає підставу для сполучуваності цього дієслова та іменника, при цьому лексема *secret* заповнює об'єктну валентність

дієслова *reveal* (розкривати, видавати що). У той же час, означена лексема *secret* заповнює й об'єктну валентність (розкривати, розгадувати що) предиката *unravel* (to investigate and solve or explain (something complicated or puzzling)), оскільки вони містять спільну семантичну ознаку 'те, що незрозуміле':

(131) *No, no, my friend. I beg that you will not make these clumsy attempts to unravel a secret that I refuse to reveal to you* /A. Christie, Curtain/

У проаналізованих фрагментах також виявлено використання дієслів *keep* (to guard; to protect) і *hide* (to prevent someone or something from being seen), які передають такий же зміст, оскільки в складі своїх значень містять семантичну ознаку 'зберігати / охороняти / приховувати'. Наявність у складі значень лексеми *secret* (something that is kept or meant to be kept unknown or unseen by others), що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, значення 'те, що навмисно приховують' зумовлює її сполучуваність з цими предикатами, які не суперечать лексичним значенням іменника. У прикладі (132) лексема *secret* заповнює об'єктну валентність дієслова *keep* і виступає об'єктом-пацієнтом:

(132) *It was the first secret she had ever kept from her husband, and the consciousness of it made her feel ill at ease* /A. Christie, Philomel Cottage/

Так само у прикладі (133) тривалентний предикат *confide* (to disclose (secret or personal matters) in confidence (to); reveal in private (to)) сполучається з лексемою *secret* на основі наявності в їх значеннях спільної семи 'те, що приховане'. Лексема *secret* заповнює об'єктну валентність прямого об'єкта (розкрити / повідомити що) предиката *confide*. Об'єктна валентність непрямого об'єкта (розкрити / повідомити кому) заповнена іменником *sister*. У цьому прикладі лексема *secret* також демонструє факультативну атрибутивну валентність, виражену прикметником *important*:

(133) *So you don't think it likely that Bob Rawlinson would have confided an important secret to his sister?* /A. Christie, Cat among the Pigeons/

У прикладі (134) лексема *secret* також заповнює об'єктну валентність прямого об'єкта (довірити що) тривалентного предиката *trust* (to allow someone to have, use or look after (someone or something of importance or value) with

confidence). Об'єктна валентність непрямого об'єкта (довірити кому) заповнена займенником *you*:

(134) *I'll trust you with the secret. I'm – I'm Royal, really! I'm the heiress to a throne* /A. Christie, Appointment with Death/

Сполучальна потенція іменників – лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, не обмежується сполучуваністю тільки з предикатами. Так, у прикладі (135) концепт ТАЄМНИЦЯ представлений лексемою *mystery*, яка входить в іменну групу *the solution of the mystery*. Таке поєднання можливе, оскільки віддієслівний іменник *solution* у складі свого значення 'an explanation, an answer to a problem' містить семантичну ознаку 'пояснення', що не суперечить лексичному значенню лексеми *mystery* 'те, що незрозуміле'. Лексема *mystery* заповнює обов'язкову об'єктну валентність лексеми *solution* (пояснення чого):

(135) *Well, madame, the solution of the mystery lies in Paris, and to find it I myself journey to Paris on the instant* /A. Christie, The Big Four/

У прикладі (136) наявність у лексичному значенні віддієслівного іменника *study* (the activity of examining the subject in detail in order to discover new information) семантичної ознаки 'виявлення інформації' дає підстави для його сполучуваності з лексемою *mystery*, що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, у складі іменної групи *a study of the mystery*, оскільки значення лексеми *mystery* містить сему 'те, що невідоме'. Лексему *study* зараховуємо до імен дії, а лексема *mystery* заповнює її обов'язкову об'єктну валентність (вивчення, дослідження чого):

(136) *I had imagined that Sherlock Holmes would at once have hurried into the house and plunged into a study of the mystery* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

У проаналізованих прикладах виявлена сполучуваність лексем, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ, і з іншими іменниками, значення яких не суперечить лексичним значенням репрезентантів концепту.

Так, у прикладі (137) концепт ТАЄМНИЦЯ маніфестований лексемою *mystery*, що заповнює об'єктну валентність лексеми *key*, оскільки семантична ознака 'те, що дає пояснення' у складі значення лексеми *key* (something that gives an explanation or identification or provides a solution) не суперечить лексичному

значенню *mystery*, що містить сему ‘те, що незрозуміле, нез’ясовне’. Лексема *mystery* заповнює об’єктну валентність лексеми *key* (пояснення чого):

(137) “Extraordinary,” commented Lavington. “The key to the mystery is evidently the blue jar” /A. Christie, The Mystery of the Blue Jar/

Так само у прикладі (138) може бути пояснена сполучуваність лексеми *key* і лексеми *riddle*, що вербалізують концепт ТАЄМНИЦЯ. У складі лексичного значення лексеми *riddle* (‘something you do not understand and cannot explain’) виділяється сема ‘те, що нез’ясовне’, на основі чого можлива сполучуваність з лексемою *key*. При цьому лексема *riddle* заповнює об’єктну валентність лексеми *key* (пояснення чого):

(138) *The thermometer registered 80 degrees in the shade. Do not forget that, my friend. It is the key to the whole riddle!* /A. Christie, The Mysterious Affair at Styles/

Наявність семи ‘те, що нез’ясовне’ у значенні лексеми *enigma* (something or someone that is difficult to understand) пояснює її сполучуваність з іменником *key*, лексичне значення якого містить семантичну ознаку ‘те, що дає пояснення’ у прикладі (139):

(139) *And I am convinced, mademoiselle, that the key to this enigma lies in a complete understanding of Mrs. Leidner’s character*

/A. Christie, Murder in Mesopotamia/

У прикладі (140) наявність у складі значення лексеми *clue* ‘something that helps a person find something, understand something, or solve a mystery or puzzle’ семантичної ознаки ‘те, що допомагає зрозуміти’ зумовлює сполучуваність іменників *clue* і *mystery*:

(140) *Perhaps, Craddock thought, the clue to the mystery of the dead woman in the sarcophagus was hidden away in the recesses of Emma’s mind*

/A. Christie, 4.50 from Paddington/

У проаналізованих прикладах репрезентанти концепту ТАЄМНИЦЯ також демонструють факультативну валентність, виражену іменними групами, які виступають у функції сирконстанта-локатива. Так, у прикладах (141), (142) лексема *mystery*, що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, поєднується із

сирконстантами *the Plymouth Express train, air*, які виступають в ролі локатива – просторового параметра, вираженого обставиною місця. Аналогічно у прикладі (143) лексема *mystery* поєднується із сирконстантом, вираженим топонімом *Market Basin (a little country town)*:

(141) “*Mon ami,*” said Poirot, “*you have, I know, been deeply interested in this mystery of the Plymouth Express*” /A. Christie, *The Plymouth Express*/

(142) *Train mysteries, air mysteries, high society deaths – oh, he’s here, there and everywhere* /A. Christie, *The ABC Murders*/

(143) *The Market Basing mystery* /A. Christie, *The Market Basing Mystery*/

Отже, аналіз уживання різних лексичних засобів, якими вербалізований концепт ТАЄМНИЦЯ в текстових фрагментах, продемонстрував можливість використання таких засобів вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ як у функції суб’єкта-агенса, так і об’єкта-пацієнса, що підтверджується виявленими різноманітними валентними зв’язками (облігаторними і факультативними). Реалізація факультативної валентності засобів вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ дозволяє більшою мірою виявити концептуальні ознаки досліджуваного концепту.

4.2.2. Валентні зв’язки лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН

У детективному дискурсі концепт ЗЛОЧИН вербалізований іменем концепту – лексемою *crime*, синонімічними лексичними засобами (*offence, breach, misdeed, trespass, wrong, outrage, felony*), лексемами, пов’язаними з іменем концепту *crime* гіперо-гіпонімічними відношеннями (*murder, robbery, burglary* тощо), що зазначають тип скоєного злочину, а також лексемами (*mischief, indiscretion, lapse* тощо), які належать до периферії лексико-семантичного поля і репрезентують цей концепт у контексті (див. Рис. 3.6).

У прикладі (144) концепт ЗЛОЧИН представлений лексемою *crime*, що виступає агенсом і заповнює суб’єктну валентність (що викликає інтерес) каузативного дієслова *interest* (to excite the curiosity or attention of someone), а об’єктна валентність (викликати інтерес у кого) заповнена займенником *me*:

(144) *Of course. Naturally. It is a crime that you think will interest me. Is that right?*
/A. Christie, The Clocks/

У поєднанні з буттєвим дієсловом *be* лексема *wrong*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИН, у прикладі (145) заповнює обов'язкову суб'єктну валентність зазначеного предиката, що виступає агенсом і реалізує факультативну атрибутивну валентність за допомогою прикметників *private* і *political*:

(145) *It must have been a private wrong, and not a political one, which called for such a methodical revenge*
/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

У прикладі (146) концепт ЗЛОЧИН представлений лексемою *theft*, що виступає агенсом і заповнює обов'язкову суб'єктну валентність (що трапляється / відбувається) буттєвого дієслова *occur* (to exist or be found to be present in a place or under a particular set of conditions). У наведеному прикладі також продемонстрована факультативна валентність предиката, виражена сирконстантом – обставиною місця (*at a place*) і способу дії (*in a manner*):

(146) *A theft must actually occur – at a place and in a manner which will leave no suspicion attached to anybody of your acquaintance or household*

/A. Christie, Have You Got Everything You Want?/

Крім заповнення суб'єктної валентності, лексеми-репрезентанти концепту ЗЛОЧИН заповнюють й інші валентності, тобто виступають у різних семантичних ролях. Так, у прикладі (147) концепт ЗЛОЧИН маніфестований лексемою *crime* (an illegal action), що заповнює об'єктну валентність (здійснює що) двовалентного предиката *commit* (to perpetrate or carry out (a mistake, crime, or immoral act)) і виступає фактитивом (результат дії), суб'єктна валентність зазначеного предиката *commit* (хто здійснює) заповнена лексемою *murderer*. Лексеми *commit* і *crime* сполучаються, оскільки містять спільну семантичну ознаку 'протиправна дія'. Предикат *commit* також демонструє реалізацію факультативної валентності за допомогою сирконстанта – обставини способу дії *in a moment of fury*:

(147) *This seemed to establish that the crime had been done in a moment of fury, and that the murderer had seized the first weapon which came in his way*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У прикладі (148) концепт ЗЛОЧИН також маніфестований лексемою *crime*, що заповнює об'єктну валентність (здійснює що) двовалентного предиката *commit* (to perpetrate or carry out (a mistake, crime, or immoral act)) і виступає фактитивом, суб'єктна валентність зазначеного предиката (хто здійснює) заповнена лексемою *murderer*. У цьому прикладі предикат *commit* теж демонструє реалізацію факультативної валентності за допомогою сирконстанта-темпоратива *at two in the morning*:

(148) *The fact that the crime was committed at two in the morning, and yet Peter Carey was fully dressed, suggested that he had an appointment with the murderer, which is borne out by the fact that a bottle of rum and two dirty glasses stood upon the table*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У прикладі (149) концепт ЗЛОЧИН репрезентований лексемою *robbery* (the crime of stealing), що виступає фактитивом, заповнює об'єктну валентність (робити що) двовалентного предиката *commit*. Лексеми *commit* і *robbery* сполучаються, оскільки містять спільну семантичну ознаку 'протиправна дія'. У цьому прикладі також продемонстрована факультативна атрибутивна валентність іменника *robbery*, заповнена прикметниками *daring* і *gigantic*:

(149) *It was at once clear that a daring and gigantic robbery had been committed. Nearly a hundred thousand pounds' worth of American railway bonds, with a large amount of scrip in mines and other companies, was discovered in the bag*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Так само, як у прикладі (150), двовалентний предикат *commit* реалізує суб'єктну та об'єктну валентності. Суб'єктна валентність (хто здійснює) заповнена лексемою *man*, а об'єктна (робити що) – лексемою *burglary* (illegal entry of a building with intent to commit a crime, especially theft), що вербалізує концепт ЗЛОЧИН і виступає фактитивом. Лексеми *commit* і *burglary* сполучаються, оскільки містять спільну семантичну ознаку 'протиправна дія':

(150) *But then, when the man commits burglary in order to break images which are not his own, that brings it away from the doctor and on to the policeman*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Предикат *commit* також сполучається з лексемами, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН, але належать до периферії лексико-семантичного поля. Так, у прикладі (151) концепт ЗЛОЧИН вербалізований лексемою *indiscretion* (a petty misdeed), що заповнює об'єктну валентність предиката (зробити що) і виступає в ролі фактитива:

(151) *“We were both in the photograph.” ~ “Oh, dear! That is very bad! Your Majesty has indeed committed an indiscretion”*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

У прикладі (152) лексема *murder*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИН, заповнює об'єктну валентність (розслідує що) двовалентного предиката *investigate* (to inquire into (a situation or problem, esp a crime or death) thoroughly) і виступає об'єктом-пацієнсом, а суб'єктна валентність предиката (хто розслідує) заповнена займенником *I*, який виступає в ролі агенса. Крім того, лексема *murder* демонструє факультативну валентність, виражену дієприкметником *supposed*:

(152) *It is the supposed murder of Colonel Barclay, of the Royal Munsters, at Aldershot, which I am investigating*

/A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

У прикладах (153), (154), (155) лексеми, що вербалізують концепт ЗЛОЧИН (*murder, crime*), реалізують валентність причини відповідного предиката. Такий тип валентності належить до факультативного і може бути нереалізований [7, с. 150].

Так, у прикладі (153) тривалентний предикат *arrest* (to seize (someone) by legal authority and take them into custody) заповнює суб'єктну валентність (хто арештовує) займенником *I*, що виступає агенсом, об'єктну (заарештовувати кого) – власною назвою *Conrad Fleckman* і займенником *you*, який замінює це ім'я, що є об'єктами-пацієнсами, а валентність причини – іменною групою *for the*

murder of Anna Rosenberg, в яку входить лексема *murder*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИН:

(153) “I arrest you, Conrad Fleckman,” he said, “for the murder of Anna Rosenberg”
/A. Christie, Mr Eastwood’s Adventures/

У прикладі (154) суб’єктна валентність того ж тривалентного предиката *arrest* (хто арештовує) заповнена займенником *I*, який є агенсом, об’єктна (заарештовувати кого) – лексемою *man* і займенником *him*, який замінює іменник *man*, що виступають об’єктами-пацієнсами, а валентність причини заповнена іменною групою *on the charge of the murder*, у складі якої лексема *murder* вербалізує концепт ЗЛОЧИН:

(154) I shall go down with Hill to the Italian quarter, find the man whose photograph we have got, and arrest him on the charge of murder. Will you come with us?
/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Так само у прикладі (155) суб’єктна валентність (хто вважає винним / робить винним) тривалентного предиката *suspect* (to believe guilty of a specified offence without proof) заповнена займенником *I*, який є агенсом, об’єктна валентність (кого вважати винним) заповнена лексемою *lady*, яка виступає об’єктом-пацієнсом, а валентність причини (уважати винним у чомусь) заповнена лексемою *crime*, що становить концепт ЗЛОЧИН. При цьому лексема *crime* реалізує факультативну атрибутивну валентність прикметниками *foul* і *cold-blooded*, які уточнюють характеристики концепту ЗЛОЧИН:

(155) Half the time I was ashamed of myself for thinking so. Who was I to go suspecting this nice, pleasant-mannered English lady of a foul and cold-blooded crime?
/A. Christie, The Companion/

У прикладі (156) концепт ЗЛОЧИН вербалізований лексемою *assault*, яка входить до складу іменної групи і заповнює факультативну валентність причини (викликати з причини) предиката *summon* (authoritatively call on (someone) to be present as a defendant in a law court). Об’єктна валентність цього предиката заповнена займенником *he*, що імпліцитно вербалізує злочинця. Сполучуваність лексем *summon* і *assault* можлива, оскільки в лексичному значенні дієслова

summon виділяємо сему ‘виступати відповідачем у суді’, що не суперечить лексичному значенню лексеми *assault* (the crime of trying or threatening to hurt someone physically). Крім того, іменник *assault* демонструє заповнення факультативної атрибутивної валентності прикметником *savage*, що також підкреслює характеристики концепту ЗЛОЧИН:

(156) *He was summoned once for a savage assault upon the old vicar, who had called upon him to remonstrate with him upon his conduct*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Так само у прикладі (157) концепт ЗЛОЧИН вербалізований лексемою *theft*, що заповнює факультативну валентність причини предиката *bring to trial* (to put someone into a situation in which evidence is presented in a court to decide if one is guilty of a crime):

(157) *It was, however, in connection with the theft of some other jewelry that he was finally brought to trial and convicted and sent to prison* /A. Christie, Sanctuary/

Отже, концепт ЗЛОЧИН у детективному дискурсі вербалізований переважно засобами прямої номінації, синонімічними засобами і лексемами, пов'язаними з іменем концепту гіперо-гіпонімічними зв'язками. Аналіз їх уживання у текстових фрагментах продемонстрував можливість використання зазначених засобів вербалізації концепту ЗЛОЧИН як у функції суб'єкта-агенса, так і об'єкта-пацієнса, що підтверджується різноманітними валентними зв'язками, як облігаторними, так і факультативними (сполучуваність з сирконстантами – означеннями та обставинами).

4.2.3. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт СИЩИК

Реалізація валентностей лексем, які вербалізують концепт СИЩИК, відбувається в окремих реченнях або в межах текстових фрагментів (речень, пов'язаних в одному тексті), що відповідають «принципу релевантності», тобто належать до однієї й тієї ж описуваної ситуації, до теми (змісту) цього тексту, оскільки «під час розгортання тексту (дискурсу) відбувається зчеплення

пропозиційних структур окремих речень у пропозиційну структуру тексту (макроструктуру)» [202].

У проаналізованих текстових фрагментах концепт СИЩИК вербалізований іменем концепту – лексемою *detective*, синонімічними лексичними засобами (*investigator, sleuth* тощо), а також різними лексичними засобами, що відповідають мікрополям ОФІЦІЙНИЙ СИЩИК і ПРИВАТНИЙ СИЩИК, виділеним у лексико-семантичному полі номінацій концепту СИЩИК (див. Рис. 3.7.): це засоби прямої номінації – лексеми і словосполучення, що підкреслюють офіційний або приватний характер діяльності сищика, та власні імена, які називають офіційного або приватного сищика.

Оскільки «слово має стільки валентностей, скільки учасників ситуації необхідно згадати, щоб витлумачити його вичерпно і ненадлишково» [23, с. 23], визначаємо кількість валентностей імені концепту – лексеми *detective* – та її синонімів.

Семантичні валентності лексеми *detective* зумовлені простим предикатом *detect*, від якого етимологічно походить лексема *detective*. Цей предикат має значення «з'ясовувати / дізнаватися» (*to discover something, especially something that is not easy to see, hear etc*). Він двовалентний ('хто виявляє (з'ясовує)' і 'виявляє (з'ясовує) що').

Похідний від дієслова *detect* віддієслівний іменник *detective* власне заповнює його першу, суб'єктну валентність (хто з'ясовує) і демонструє об'єктну (що з'ясовує). У прикладі (158) лексема *detective* виступає в ролі агенса, що виконує дію, – з'ясувати професію, вік, звички тощо відправника – пацієнса:

(158) *Any detective worth his salt would get busy on James's parcel and would in half an hour or so have discovered the sender's profession, age, habits and personal appearance* /A. Christie, The Rajah's Emerald/

Сполученням іменника *detective* або займенника, що його замінює, з атрибутивними поширювачами, такими як *private, official, amateur, professional, government*, реалізується атрибутивна валентність субстантивного слова. Незважаючи на те, що атрибутивну валентність іменника розглядають як

факультативну, валентність не задається довільно, а відображає семантичні категорії мови [33, с. 38] і визначається ситуацією, яка позначається словом [7, с. 134]:

(159) *Here in London we have lots of Government detectives and lots of private ones* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

(160) *I think everyone was a little surprised that it should be he and not one of the official detectives who took the initiative*/A. Christie, The Mysterious Affair at Styles/

(161) “Scotland Yard?”~“No. A private detective – a friend of my Dad’s – and a friend of mine.”~“What’s his name?”~“Hercule Poirot.” /A. Christie, The Clocks/

Аналіз текстових фрагментів довів, що в номінаціях офіційного сищика переважають засоби прямої номінації, що в поєднанні з різними предикатами, лексичне значення яких не суперечить значенням засобів вербалізації концепту СИЩИК, відображають специфіку дій офіційного сищика (напр., виконання посадових обов’язків) і, таким чином, уточнюють характеристики концепту СИЩИК.

У прикладі (162) концепт СИЩИК маніфестований лексемою *inspector*, а також імпліцитно займенником *he*, які в реченні є агенсом. Значення дії, позначеної предикатом, може складатися з позначення дії основного предиката та зазначення його мети, що виражена уточнювальним предикатом [7, с. 125]. У цьому прикладі у першому реченні основний предикат *hurry off* реалізує валентність мети шляхом приєднання уточнювального предиката *make*, який, у свою чергу, заповнює об’єктну валентність лексемою *a search*. Предикат *find* двовалентний, тому передбачає двох учасників ситуації – суб’єкта-агенса (*he*) й об’єкта-пацієнса, вираженого іменником *evidence*, що, у свою чергу, демонструє атрибутивну валентність *definite*:

(162) *The Inspector hurried off to make a search. He found definite evidence that the bullion had been stored as supposed* /A. Christie, Ingots of Gold/

Приклад (163) має два двовалентних предиката *trace down* і *examine*, які передбачають двох учасників ситуації – суб’єкта-агенса (*police*) та об’єкта-пацієнса, що виражені займенником *them* та іменником *caravan*. Крім зазначених семантичних ролей, у цьому прикладі також виявляється сирконстант-темпоратив

to-day. Незважаючи на те, що сирконстант вважають необов'язковим елементом синтаксичної конструкції і «за відсутності сирконстанта часу <...> конструкція може бути віднесена до будь-якого часового плану» [222, с. 148], у цьому реченні сирконстант, що виражений прислівником *to-day*, передає фактуальну інформацію, яка важлива для ходу розслідування:

(163) *They left on Tuesday. To-day the police traced them down and examined their caravan* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У прикладі (164) концепт СИЩИК виражений лексемою *constable*, що демонструє атрибутивну валентність за допомогою лексеми *country*, і заповнює обов'язкову активну валентність предиката, вираженого широкозначним (семантично «порожнім») [49, с. 67] дієсловом-зв'язкою *to be* і недієслівним за формою предикатом *on duty*. Цей предикат надає офіційного характеру діяльності агенса (виконання службових обов'язків), що підкреслюється сирконстантом-темпоративом *from twelve to six*:

(164) *At this point, where my pipe is now resting, a country constable was on duty from twelve to six* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У прикладі (165) концепт СИЩИК вербалізований іменною групою *one of my inspectors* і заповнює суб'єктну валентність (хто знаходить) двовалентного предиката *discover* (to find). Оскільки цей предикат двовалентний, то передбачає двох учасників ситуації – суб'єкта-агенса та об'єкта-фактитива, вираженого іменником *fact*. Означений іменник заповнює об'єктну валентність предиката (знаходить що), а також демонструє атрибутивну валентність, тому що приєднує сирконстант-означення *significant*:

(165) *“Now one of my inspectors soon discovered a significant fact,” went on Sir Henry* /A. Christie, The Tuesday Night Club/

Крім суб'єктної валентності, лексеми, що вербалізують концепт СИЩИК, можуть заповнювати об'єктну валентність пацієнса.

Так, у прикладі (166) суб'єктна валентність двовалентного предиката *make* виражена каузатором *discovery*, що позначає «явище, подію, дію, стан». При

цьому валентність об'єкта впливу виражена лексемою *inspector*, що вербалізує концепт СИЩИК і виступає в ролі пацієнса:

(166) *This discovery, and the evident confusion which the cripple showed, made the inspector realize that the matter was serious. The rooms were carefully examined, and results all pointed to an abominable crime*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

В проаналізованих прикладах офіційний детектив також може бути виражений як імпліцитно – власною назвою (*Gregson, Lestrade, Japp* та ін.), так і сполученням лексем, що називають посаду особи із власною назвою (*Inspector Barton, Inspector Lestrade, Superintendent Nash*).

У прикладі (167) концепт СИЩИК представлений власною назвою *Inspector Barton*, що в цьому реченні є агенсом, предикат, виражений дієсловом *make*, двовалентний, тому передбачає двох учасників ситуації – суб'єкта-агенса (*Inspector Barton*) й об'єкта-пацієнса – іменник *examination*. У прикладі також виявлена факультативна атрибутивна валентність агенса, репрезентована підрядним реченням *who had charge of the case*, чим уточнюється офіційний характер діяльності сищика, і факультативна атрибутивна валентність пацієнса, виражена сирконстантом-означенням *a very careful*:

(167) *Inspector Barton, who had charge of the case, made a very careful examination of the premises, but without finding anything which threw any light upon the matter*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Доцільність появи при іменнику атрибутивного поширювача пояснюється функцією означення, зокрема субкатегоризацією центрального / сегментного / радіального концепту, наприклад, сурогатна / прийомна / біологічна / донорська мати [314, с. 74-75]. У детективному дискурсі сполучення лексем-репрезентантів концепту СИЩИК із різними атрибутами підкреслюють приватний або офіційний характер діяльності сищика.

Так, у прикладі (168) концепт СИЩИК виражений власною назвою *Inspector Lestrade*, офіційний характер діяльності якого уточнюється за допомогою реалізації атрибутивної валентності іменної групи *of Scotland Yard*. У свою чергу, *Inspector*

Lestrade заповнює одну з двох об'єктних валентностей предиката *leave* (доручати кому) і виступає в ролі бенефактива, а іменна група *the conduct of the criminal investigation* заповнює ще одну об'єктну валентність предиката (доручати що) і виступає в ролі пацієнса. У складі підрядного речення предикат виражений фразовим дієсловом *follow up* (to find out more about something), лексичне значення якого не суперечить значенню імені концепту СИЩИК – лексемі *detective*, оскільки містить спільну з ним сему 'дізнаватися, з'ясовувати' і поєднується із займенником *who*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК. Займенник *who* заповнює суб'єктну валентність предиката (хто дізнається / з'ясовує) і виступає в ролі агенса, а лексема *clue* виступає в ролі об'єкта та заповнює об'єктну валентність предиката (дізнається про що / з'ясовує що). Наведений приклад також демонструє факультативну валентність предиката, виражену сирконстантом – обставиною способу дії *with his accustomed energy and sagacity*:

(168) *The conduct of the criminal investigation has been left in the experienced hands of Inspector Lestrade, of Scotland Yard, who is following up the clues with his accustomed energy and sagacity* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Дії офіційного і приватного сищика часто протиставляються. Так, у прикладі (169) концепт СИЩИК імпліцитно виражений власними назвами *Gregson* і *Lestrade* (офіційні сищики) і словосполученням *amateur companion*, що протиставляє характер діяльності останнього діям офіційних осіб. *Gregson* і *Lestrade* мають роль агенса, який виконує дію – *watch*. Цей предикат синтаксично приєднує рівнозначні сирконстанти, що виражені обставиною способу дії *with considerable curiosity and some contempt*, а іменник *manoeuvres* виступає в ролі пацієнса та демонструє атрибутивну валентність, виражену присвійною конструкцією з прийменником *of their amateur companion*:

(169) *Gregson and Lestrade had watched the manoeuvres of their amateur companion with considerable curiosity and some contempt*

/A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Неофіційний характер діяльності сищика може виражатися за допомогою приєднання атрибута. Так, у прикладі (170) концепт СИЩИК виражений

лексемою *detective*, що поєднується з атрибутом – прикметником *private*. У наведеному прикладі предикат *employ* (to hire) двовалентний, тобто передбачає двох учасників ситуації – суб'єкта-агенса (*he*), який діє (*employ*) на об'єкт-пацієнс (*private detective*). Сирконстант, виражений обставиною мети *to find out a certain fact*, уточнює особливості діяльності сищика:

(170) *If Tollie had been making inquiries into Babbington's death, this may have had something to do with those inquiries. Say, even, that he employed a private detective to find out a certain fact* /A. Christie, Three Act Tragedy/

Аналіз текстових фрагментів довів перевагу імпліцитних засобів вербалізації сищика, який займається приватним розслідуванням. Сищик, який веде приватне розслідування, представлений імпліцитно власними назвами (*Mr. Holmes, Sherlock Holmes, Poirot, Miss Marple*), а також займенниками, що їх замінюють (*I, he, you*), і словосполученнями (*my friend, amateur companion*). У сполученні з предикатами (*detect, investigate, sleuth, examine, discover* тощо), лексичне значення яких не суперечить значенням лексичних засобів, що вербалізують концепт СИЩИК, демонструється діяльність приватного сищика, спрямована на розслідування злочину.

У прикладі (171) концепт СИЩИК представлений імпліцитно власною назвою *Mr. Holmes*, яка в цьому реченні є агенсом, предикати *detect* (to discover) і *defeat* (to prevent from being achieved) двовалентні і передбачають принаймні двох учасників ситуації – суб'єкта-агенса (*Mr. Holmes*) та об'єкта-пацієнса (*attempts at bank robbery*):

(171) *“Really, Mr. Holmes,” said Mr. Merryweather as we followed them from the cellar, “I do not know how the bank can thank you or repay you. There is no doubt that you have detected and defeated in the most complete manner one of the most determined attempts at bank robbery that have ever come within my experience”*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Крім обов'язкових валентностей, зумовлених дієсловами, у цьому реченні також виявляється атрибутивна валентність, що вважається факультативною, оскільки «означення при іменнику є не обов'язковим, а лише можливим»

[49, с. 65]. Таку валентність демонструє пацієнс *attempts at bank robbery*, до якого синтаксично приєднується сирконстант *the most determined*, виражений пасивним дієприкметником у функції означення.

У прикладі (172) власна назва *Sherlock Holmes*, яка імпліцитно називає сищика, виступає в ролі агенса, що виконує дії (*approach* (to come nearer to) і *examine* (to inspect someone or something)) і заповнює суб'єктну валентність зазначених предикатів (хто підходить) і (хто оглядає) відповідно. Лексема *body* і займенник *it*, що замінює слово *body*, виконують роль пацієнса. Крім того, до предиката *examine* синтаксично приєднується сирконстант, виражений обставиною способу дії *intently*:

(172) *Sherlock Holmes approached the body, and, kneeling down, examined it intently. "You are sure that there is no wound?" he asked, pointing to numerous gouts and splashes of blood which lay all round* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

У прикладі (173) приватний сищик також імпліцитно виражений займенником *I*, що виконує роль агенса, який здійснює дію, – *examine*, до якого синтаксично приєднується сирконстант-інструмент *with my lens*, а іменна група *the sill and framework of the hall window* заповнює об'єктну валентність предиката (оглядає що) і виконує роль пацієнса:

(173) *On entering the house, however, I examined, as you remember, the sill and framework of the hall window with my lens, and I could at once see that someone had passed out* /A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Оскільки сирконстанти жодним чином не пов'язані із семантикою предикативних слів, не повинно бути семантичних правил, що регулюють синтаксичне вживання / невживання сирконстантів у тексті, тобто їх кількість, якісний склад, дублювання тощо [222, с. 142].

Так, у прикладі (174) концепт СИЩИК імпліцитно представлений власною назвою *Holmes* і займенником *he*, що замінює її, які виступають в ролі агенса, що виконує дію (*bring, rummage, read*). Об'єктна валентність названих предикатів заповнена іменною групою *a litter of papers* (і займенником *these*, що замінює її), яка є пацієнсом і синтаксично сполучається із сирконстантом *immense*, тобто

виявляє атрибутивну валентність. У свою чергу, предикати *rummage* і *read* приєднують рівнозначні сирконстанти, виражені обставиною способу дії *with intervals of note-taking* і *of meditation*:

(174) *We had the carriage to ourselves save for an immense litter of papers which Holmes had brought with him. Among these he rummaged and read, with intervals of note-taking and of meditation, until we were past Reading. Then he suddenly rolled them all into a gigantic ball and tossed them up onto the rack*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

У прикладі (175) концепт СИЩИК імпліцитно виражений власною назвою *Mr. Holmes* і займенником *you*, які заповнюють дві об'єктні валентності (давати кому, давати що) предиката *give*, при цьому *Mr. Holmes* виступає в ролі бенефактива, тобто учасника, інтереси якого зачіпаються в тій чи іншій ситуації, але він не є ні агенсом, ні пацієнсом цієї ситуації [359], а займенник *something* заповнює ще одну об'єктну валентність предиката (давати що) і виступає в ролі пацієнса:

(175) *Now, Mr. Holmes, we will give you something a little more recent. This is the Devon County Chronicle of May 14th of this year. It is a short account of the facts elicited at the death of Sir Charles Baskerville which occurred a few days before that date*

/A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

Власна назва *Miss Marple* імпліцитно називає сищика в прикладі (176) і виконує роль агенса. Предикат містить смислове дієслово *contemplate* (to think about something seriously), що є двовалентним, тобто, крім суб'єктної, має й об'єктну валентність (міркувати про що), яка заповнена лексемами *murder*, *death*, *crime*, що виступають у ролі пацієнтів. Крім того, виявлена факультативна валентність предиката *contemplate*, до якого синтаксично приєднується сирконстант, виражений обставиною способу дії *with the utmost equanimity*:

(176) *I can assure you, my dear Miss Knight, that Miss Marple can contemplate murder and sudden death and indeed crime of all kinds with the utmost equanimity*

/A. Christie, The Mirror Crack'd from Side to Side/

У прикладі (177) приватний сищик імпліцитно виражений займенником *I*, що замінює власну назву *Mr. Holmes*, тому що тільки він може звертатися до Ватсона *my friend*. Займенник *I* виступає в ролі агенса, що виконує дію (*investigate*). Цей предикат є двовалентним, отже, має й об'єктну валентність (розслідувати що), яка виражена іменником – лексемою *circumstances*, що виступає в ролі пацієнса і виявляє атрибутивну валентність, виражену підрядним реченням *which attended the death of the late Sir Charles Baskerville*:

(177) *“I am investigating the circumstances which attended the death of the late Sir Charles Baskerville,” said he. “My friend here, Dr. Watson, has informed me of what you have communicated, and also of what you have withheld in connection with that matter”* /A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

Приватний характер діяльності сищика підкреслюється предикатом *sleuth* (act as a detective) у прикладі (178), де власне ім'я *Poirot*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК, заповнює суб'єктну валентність предиката (хто діє як сищик):

(178) *Hullo, Poirot, didn't see you at first. So you're in on this? <...> I'll enjoy seeing you do a bit of fancy sleuthing* /A. Christie, Evil under the Sun/

У проаналізованих текстових фрагментах, крім акціональних предикатів, з якими поєднуються лексеми-репрезентанти концепту СИЩИК, виділені також дієслова неповної предикації *have*, *be*, які мають обов'язкову активну валентність [47]. Так, у прикладі (179) сищик імпліцитно виражений власною назвою *Mr. Sherlock Holmes* і займенником *you*, що заповнює активну валентність предикатів *have* і *be* і виконує роль агенса, а іменна група *methods of working* у поєднанні з предикатом *have* – пацієнса. При цьому атрибутивний поширювач *your own* підкреслює приватний характер діяльності сищика:

(179) *Mr. Gregson, who had listened to this address with considerable impatience, could contain himself no longer. ~ “Look here, Mr. Sherlock Holmes,” he said, “we are all ready to acknowledge that you are a smart man, and that you have your own methods of working”* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Так само у прикладі (180) сищик імпліцитно виражений власною назвою *Mr. Sherlock Holmes* і займенником *he*, що заповнює активну суб'єктну валентність предиката *have* і виконує роль агенса. Пацієнс містить іменну групу *the makings of a detective* і лексему *methods*, яка у сполученні з атрибутивним поширювачем *his own* також свідчить про приватний характер роботи сищика:

(180) *"You may place considerable confidence in Mr. Holmes, sir," said the police agent loftily. "He has his own little methods, which are, if he won't mind my saying so, just a little too theoretical and fantastic, but he has the makings of a detective in him"*
/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

У прикладі (181) концепт СИЩИК вербалізований словосполученням *my friend* і займенником *he*. Іменна група *my friend* імпліцитно називає приватного сищика та заповнює одну з двох об'єктних валентностей (давати кому) предиката *give*, при цьому *my friend* виступає в ролі бенефактива. Ще одна об'єктна валентність (давати що) заповнюється лексемою *openings*, яка виступає в ролі пацієнса:

(181) *...it may be the more worthy of being placed upon record, even if it gave my friend fewer openings for those deductive methods of reasoning by which he achieved such remarkable results*
/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

Крім того, у наведеному прикладі займенник *he* виступає агенсом предиката *achieve* (successfully reach (a desired objective or result)), заповнюючи його суб'єктну валентність (хто домагається). Об'єктна валентність предиката (домагається чого) заповнена лексемою *results*, до якої приєднується сирконстант-означення *such remarkable*, за допомогою якого сищик отримує додаткову характеристику.

Таким чином, у проаналізованих текстових фрагментах виявлені різні валентні зв'язки лексичних засобів, якими вербалізований концепт СИЩИК. Різноманітні засоби номінації, що містять прямі назви концепту, синонімічні засоби, а також лексичні, які імпліцитно називають концепт у дискурсі (власні імена, займенники), реалізують суб'єктну та об'єктну валентності, тобто виступають у функції суб'єкта, об'єкта, бенефактива. Особливості валентних

зв'язків актуалізують концептуальні ознаки концепту СИЩИК. Валентні зв'язки за допомогою сполучуваності з атрибутом є визначальними в номінації сищика, що відбиває характер його діяльності (офіційний або приватний). Сполучуваність із предикатами певної семантики, які демонструють реалізацію факультативної валентності за допомогою різних сирконстантів, також є засобом актуалізації концептуальних характеристик концепту СИЩИК.

4.2.4. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ

У детективному дискурсі концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований іменем концепту – лексемою *criminal*, синонімічними лексичними засобами (*malefactor, offender, crook, culprit, perpetrator, villain, wrongdoer*), лексемами, пов'язаними з іменем концепту *criminal* гіперо-гіпонімічними відношеннями (*murderer, thief, burglar* та ін.), які вказують на тип скоєного злочину, лексемами, *scoundrel, ruffian, rascal*, що становлять периферію лексико-семантичного поля (див. Рис. 3.8.), а також займенниками та власними назвами (*Professor Moriarty, Milverton*), які імпліцитно репрезентують означений концепт у контексті.

У прикладі (182) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований лексемою *criminal*, яка заповнює об'єктну валентність складного предиката *to do one's best to track down* і виступає об'єктом-пацієнсом. Суб'єктна валентність предиката заповнена лексемою *police* (*an organized civil force for maintaining order, preventing detecting and crime*), що є суб'єктом-агенсом. Наявність спільної семи 'знаходити/виявляти' у значенні іменника *police* і фразового дієслова *track down* (if you track down someone or something, you find them, or find information about them) дає підстави для їх сполучуваності. У свою чергу, наявність спільної семи 'злочин' у значеннях іменників *criminal* і *police* пояснює можливість їх сполучення за допомогою предиката *track down*, лексичне значення якого не суперечить лексичним значенням зазначених лексем:

(182) The police are doing their utmost to track down the criminal

/A. Christie, The ABC Murders/

У прикладі (183) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований лексемами *malefactors*, *thieves*, а також імпліцитно займенником *they*, що замінює названі лексеми. Займенник *they* виступає в ролі суб'єкта-агенса і заповнює суб'єктну валентність предикатів *send*, *get out* і *rob*. Ці предикати двовалентні, тому припускають наявність об'єкта. Так, об'єктна валентність предиката *send* заповнена лексемою *telegram*, яка, у свою чергу, демонструє реалізацію атрибутивної валентності прикметником *bogus* (not genuine), що уточнює характеристики об'єкта (telegram). Об'єктна валентність предиката *get out* заповнена лексемою *domestiques*, а предиката *rob* – займенником *it*, який замінює іменник *house*. Предикат *rob* (to take property illegally by using or threatening to use violence) поєднується з лексемою *malefactor* (someone who has done something bad or illegal), оскільки в лексичних значеннях наявна спільна сема 'порушення закону'. Так само предикат *rob* (to steal something) поєднується з іменником *thief* (a person who steals another person's property) на основі спільної семи 'красти / грабувати':

(183) “*Mon Dieu!*” she cried, clasping her hands. “If it should be the malefactors, the thieves! They send the bogus telegram and get the domestiques all out of the house, and then they rob it” /A. Christie, The Secret of Chimneys/

У прикладі (184) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований лексемою *murderer*, яка виступає суб'єктом-агенсом, заповнює суб'єктну валентність предиката *conceal* і може поєднуватися з ним. Лексичне значення смислового дієслова *conceal* (to keep something hidden or secret) у поєднанні з лексемою *body* (a dead person), яка заповнює об'єктну валентність цього предиката (приховувати що), не суперечить лексичному значенню лексеми *murderer* (someone who illegally or intentionally kills another person), тому що вони містять спільну сему 'мертва людина'. Предикат приєднує сирконстант, виражений обставиною дії *rather neatly*, а також локатив – *behind the curtains*:

(184) You see, the murderer had concealed the body rather neatly behind the curtains /A. Christie, The Third-Floor Flat/

У прикладі (185) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований лексемою *murderer*, яка виступає агенсом і заповнює суб'єктну валентність предикатів *do* і *seize*. Об'єктна валентність двомісного дієслова *do* заповнена лексемою *crime*, яка виступає об'єктом-фактитивом. Двовалентне дієслово *seize* (to take hold of suddenly or forcibly) також припускає наявність як суб'єкта, так і об'єкта (хто хапає що), у цьому випадку лексема *murderer* заповнює суб'єктну валентність, а лексема *weapon* – об'єктну валентність предиката і виступає об'єктом-пацієнсом:

(185) *This seemed to establish that the crime had been done in a moment of fury, and that the murderer had seized the first weapon which came in his way*

/A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У прикладі (186) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований лексемою *burglar*, що заповнює суб'єктну валентність предикатів *break in* та *cut*. Фразове дієслово *break in* (to enter premises forcibly or illegally) може сполучатися з іменником *burglar* (a person who enters a house etc illegally to steal), що заповнює його суб'єктну валентність і виступає суб'єктом-агенсом, тому що лексичні значення дієслова та іменника містять спільну сему 'проникати незаконно'. Об'єктна валентність зазначеного предиката заміщена за визначенням, тому що лексичне значення предиката містить опис об'єкта (premises). Предикат *break in* синтаксично пов'язаний із сирконстантом – обставиною часу *one night*. Предикат *cut* (make an opening in (something) with a sharp-edged tool or object) є тривалентним, тому передбачає наявність суб'єкта (хто ріже), об'єкта (ріже що) й інструмента (ріже за допомогою чого). Суб'єктна валентність заповнена лексемою *burglar*, що є агенсом, лексема *hole* виступає в ролі фактитива та заповнює об'єктну валентність предиката, а іменна група *with a chemical device* – у ролі інструмента та заповнює третю валентність:

(186) *As a result of his talking so much, burglars broke in one night and actually cut a hole in the safe with a chemical device*

/A. Christie, Strange Jest/

У прикладі (187) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ виражений лексемою *thief*, що є агенсом і заповнює суб'єктну валентність предиката *steal* (to take (another person's property) without permission or legal right and without intending to return it). Це

дієслово двовалентне і передбачає об'єктну валентність, виражену лексемою *jewels*. Іменник *thief* (a person who takes something without permission or without the owner knowing) може поєднуватися з дієсловом *steal*, оскільки їх лексичні значення містять спільну сему 'брати без дозволу'. Іменник *thief* у наведеному реченні також реалізує факультативну атрибутивну валентність за допомогою означення, вираженого прикметником *clever*. А предикат *steal* синтаксично пов'язаний із сирконстаном, що виражений дієприслівниковим зворотом *without running his head into a noose*:

(187) Surely a clever thief could have stolen the jewels without running his head into a noose /A. Christie, The Mystery of the Blue Train/

У прикладі (188) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ виражений імпліцитно займенником *him*, а також лексемою *criminal*, що заповнюють, відповідно, пряму і непряму об'єктну валентності предиката *know* (знати кого як кого). Іменник *criminal* у наведеному реченні також реалізує факультативну атрибутивну валентність за допомогою означення, вираженого прикметниками *potential* і *actual*, що глибше розкривають характеристики концепту, вираженого іменником *criminal*. У другому реченні цього ж прикладу концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, що виражений імпліцитно займенником *he*, виступає суб'єктом, заповнює суб'єктну валентність (хто підробляє що) двовалентного предиката *forged* (to imitate (handwriting, a signature, etc.) fraudulently), об'єктна валентність якого заповнена іменною групою *her name*, що виступає об'єктом-пацієнсом. Наведений приклад також демонструє сирконстант-локатив *to a cheque*, що синтаксично пов'язаний із предикатом:

(188) He had come near to disgracing the family once before. That is, she knew him to be not only a potential but an actual criminal! He had already forged her name to a cheque /A. Christie, Dumb Witness/

У прикладі (189) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ вербалізований лексемами *criminal*, *robber* та імпліцитно займенником *he*, що заповнюють об'єктні валентності предикатів. Так, у першому реченні *criminal*, *robber* як об'єкти-пацієнси цієї лексеми заповнюють об'єктну валентність предиката *refer to* (посилатися на

кого). Крім того, лексема *criminal* реалізує факультативну атрибутивну валентність за допомогою сполучення з прикметником *notable* і прислівником *very* як посилювачем, а атрибутивна валентність лексеми *robber* заповнена іменником *jewel* в атрибутивній функції. У другому реченні цього прикладу концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ імпліцитно виражений займенником *he*, що виступає об'єктом-пацієнсом і заповнює об'єктну валентність двовалентного предиката *arrest* (заарештувати кого). Предикат *arrest* (if police arrest someone they take them away to ask them about a crime that they might have committed) у своєму значенні містить сему 'той, хто скоїв злочин', відповідно може поєднуватися з лексичними засобами, що вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ. У наведеному прикладі обставина причини, виражена іменною групою *for the murder of the English lady, Madame Kettering*, демонструє наявність сирконстанта, синтаксично пов'язаного з предикатом:

(189) *"You would not, I am sure," said Poirot. "I refer to a very notable criminal and jewel robber. He has just been arrested for the murder of the English lady, Madame Kettering"* /A. Christie, The Mystery of the Blue Train/

Приклад (190) демонструє використання у вербалізації концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ лексеми *villain* (someone who deliberately harms other people or breaks the law in order to get what he or she wants), що виступає агенсом і заповнює суб'єктну валентність двовалентного предиката *terrorize* (to frighten people by threatening them or by using violence): хто вселяє страх у кого, а об'єктна валентність цього предиката заповнена займенником *him*. Сполучення лексем *villain* і *terrorize* можливе на основі наявності в їх значеннях спільної семи 'заподіяння шкоди людині':

(190) *This villain was able to terrorize him the instant that he got into his presence* /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sharlock Holmes/

Концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ може бути виражений лексичними засобами, що належать до периферії лексико-семантичного поля або імпліцитно називають злочинця власною назвою. Так, у прикладі (191) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ репрезентований різними способами: займенником *he*, іменною групою *the king of*

all the blackmailers і власною назвою *Milverton*. Усі зазначені лексичні засоби апелюють до концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ, відображаючи при цьому окремі концептуальні характеристики. Іменна група *the king of all the blackmailers*, що є частиною складного присудка, відбиває ознаки концепту, вираженого займенником *he*. Цей займенник замінює власну назву *Milverton* у наступному реченні й виступає агенсом предиката *squeeze* (*pressurize (someone) in order to obtain something from them*), який також демонструє сирконстанти – обставину способу дії *with a smiling face and a heart of marble* та обставину мети *until he has drained them dry*:

(191) *I'll tell you, Watson. He is the king of all the blackmailers. Heaven help the man, and still more the woman, whose secret and reputation come into the power of Milverton. With a smiling face and a heart of marble he will squeeze and squeeze until he has drained them dry* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

У прикладі (192) концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ імпліцитно виражений займенником *him*, лексемою *rascal*, а також іменною групою *confidence trickster*. У складі підрядного речення, що заповнює пряму об'єктну валентність предиката *show* (показати кого/що), займенник *him* виступає агенсом, а лексеми *rascal* і *confidence trickster* є частиною присудка, тобто вказують на ознаки, виражені агенсом (*him*) – репрезентантом концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ. У наведеному прикладі також виділена атрибутивна валентність іменника *rascal* (a mean or dishonest person), що заповнена прикметником *dishonest* (not truthful or honest). Незважаючи на те, що атрибутивна валентність іменника вважається факультативною, ці лексеми можуть сполучатися, оскільки в їх значеннях виділяється спільна сема 'безчесний', повтор якої у значенні прикметника та іменника використовується для посилення виразності. Аналогічно репрезентант концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ *confidence trickster* (a person who sets out to defraud or deceive people by persuading them to believe something that is not true) демонструє атрибутивну валентність, виражену прикметником *gigantic*, що вказує на якісну характеристику іменника *trickster*. Крім того, атрибутивна валентність лексем, що вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, виражена підрядним означальним реченням *who had used his*

position to amass for himself a vast private fortune, яке також уточнює концептуальні характеристики концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ:

(192) *They showed him to be a dishonest rascal, a gigantic confidence trickster, who had used his position to amass for himself a vast private fortune*

/A. Christie, The Labors of Hercules/

Концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ може бути виражений імпліцитно власною назвою. Так, у прикладі (193) він репрезентований різними способами, що апелюють до концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ: власною назвою *Moriarty*, лексемою *professor*, а також імпліцитно лексемою *confederate*. Власна назва *Moriarty*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, заповнює обов'язкову суб'єктну валентність предиката *be*. У свою чергу, лексема *Professor*, що замінює власну назву *Moriarty*, заповнює суб'єктну валентність двовалентного предиката *attack* (act against (someone or something) aggressively in an attempt to injure or kill), тобто виступає агенсом (хто нападає). Об'єктна валентність цього предиката (нападає на кого) заповнена займенником *me*, що є об'єктом-пацієнсом. Сполучуваність зазначених лексичних засобів, які імпліцитно вербалізують концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, із предикатом *attack* можлива, тому що в значенні наведеного дієслова виділяються семи 'зло', 'вбивство', що не суперечить поняттєвому компоненту концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ. У цьому прикладі виявлена лексема *confederate* (a person one works with, especially in something secret or illegal; an accomplice), що також є засобом вербалізації концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ, виступає агенсом, тому що заповнює обов'язкову суб'єктну валентність предиката *keep guard* (act as a guard), значення якого не суперечить лексичним значенням іменника:

(193) *Moriarty had not been alone. A confederate – and even that one glance had told me how dangerous a man that confederate was – had kept guard while the Professor had attacked me* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Отже, концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ у детективному дискурсі вербалізований різними лексичними засобами, зокрема прямими номінаціями концепту, синонімічними засобами, лексемами, що пов'язані з іменем концепту гіперо-гіпонімічними зв'язками, а також імпліцитно. Аналіз уживання зазначених

лексичних засобів у текстових фрагментах продемонстрував можливість їх використання для вербалізації концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ як у функції суб'єкта-агенса, так і об'єкта-пацієнса, що підтверджується різноманітними валентними зв'язками, як облігаторними, так і факультативними. Виявлені валентні зв'язки відбивають глибинну змістовну валентність, реалізуються за допомогою сполучуваності лексичних одиниць на основі спільних семантичних ознак.

4.3. Взаємодія ключових концептів детективного дискурсу

З'ясування питання щодо співвідношення мови і мислення можливе, якщо спиратися на теорію валентності, як вирішення проблеми співвідношення мовної семантики і мисленнєвих структур. Валентність – це здатність концептів сполучатися з залежними концептами для утворення більш складних уявлень (ментальних образів) [332, с. 170].

Категорія валентності має загальномовне значення і є джерелом багатьох мовних процесів, визначає єдність мови, її рівнів, тому що всі ці процеси походять з єдиного джерела – слова [197, с. 55]. Мовна система є багатоступеневою й опосередкованою, становить єдність різних компонентів, які самі по собі є певними підсистемами, перебувають у тісному зв'язку і діалектичній взаємодії [200, с. 154]. З точки зору онтології поверхнева структура висловлення функціонально детермінована, тоді як глибинна структура буде семантичною [253]. На рівні дискурсу граматичні та лексичні елементи мови маніфестують взаємозв'язок граматичної та лексичної підсистем мови: граматичні більшою мірою визначають структуру когнітивного уявлення, а лексичні – формують зміст [341, с. 69].

Інваріантні властивості системи диференційовані, зокрема, певними типами або різновидами текстів [200, с. 154]. Крім того, вони визначають і властивості валентності, що, як будь-яке інше явище на семантичному і синтаксичному рівні мовної системи, належить до (внутрісистемних) передумов успішної комунікативної діяльності [200, с. 154; 249].

Детективний дискурс, що маніфестований певними текстами, характеризується стереотипним набором подій і персонажів, що відображається у відповідній побудові дискурсу та визначає стереотипність мислення і використання лексичних засобів, мовних одиниць. Услід за В.В. Красних, під стереотипом розуміємо «структуру ментально-лінгвального комплексу, що формується сукупністю валентних зв'язків, приписуваних цій одиниці, і що репрезентується образом-уявленням феномена, який стоїть за цією одиницею <...> за певної передбачуваності спрямованих асоціативних зв'язків (векторів асоціацій) [121, с. 232].

Мисленнєві образи, які стоять за мовними знаками, називають концептами, що втілені не в мові, а в людській свідомості [246; 248]. Використання тих чи інших лексичних засобів під час називання концепту в комунікації зумовлено можливістю сполучуваності конкретної мовної одиниці. Так, наприклад, «мовна свідомість розкриває ті уявлення про час, долю, совість, владу, волю, думки тощо, що склалися в культурі й утілені в мові, у першу чергу, через обмежену сполучуваність імен – час, доля, совість, влада, свобода, думка» [225, с. 310].

Концепт у більшості випадків вербалізований, а іменем концепту найчастіше є іменник. Вербалізований концепт є енциклопедичним і вбирає комплекс уявлень і характерних ознак об'єкта (поняття), що номінується, а також асоціації та образність, тому що виступає елементом національно-культурного інформаційного простору [118, с. 72]. Цим, з одного боку, пояснюється валентність концепту («концептуальна валентність») – властивість концепту вступати у відношення з одними концептуальними утвореннями (у результаті чого можуть з'являтися комбінації концептів) і не вступати з іншими. При цьому така здатність сполучуваності може бути потенційною або реалізованою [118, с. 72]. Із погляду когнітивної лінгвістики, концепт – це «парадигматична структура, що впливає із синтагматичних відношень імені, що зафіксовані в тексті» [224, с. 39]. Тож, в контексті (рамках) когнітивної лінгвістики дослідження валентності зфокусоване на здатності користувача мови визначати відповідну комбінацію певних когнітивних ролей, які виражені вербально [307, с. 8].

Оскільки синтаксична валентність слова – імені концепту – може бути обов'язковою (облігаторною) і вільною, необов'язковою (факультативною), концепт набуває такої ж властивості [177, с. 273]. Валентність концепту виявляється в дискурсі в його вибіркового відношенні до інших концептів, із якими він може вживатися в мові з різним ступенем продуктивності (регулярно, часто, випадково) і, таким чином, створюється концептуальна карта дискурсу [177, с. 206] (за термінологією О. О. Селіванової, «когнітивна карта» [369, с. 233]).

На відміну від валентності мовної одиниці, валентність концепту не має жорстких обмежень, а нагадує тільки «тенденцію» [177, с. 239]. Так, автохтонні (ключові) концепти певного дискурсу є облігаторними для певного дискурсу, а в інших типах дискурсу можуть вибірково актуалізуватися або бути малоімовірними [там само].

Крім того, на відміну від валентних властивостей слова сполучальні властивості концепту найчастіше реалізуються шляхом поєднання і перетину концептів у рамках певної дискурсивної сфери, де кожен концепт зберігає свої риси та особливості [там само, с. 273]. Поєднані так концепти, отримують нову дискурсивну функцію, актуалізація одного з них неминуче викликає актуалізацію іншого, що особливо важливо для логіко-сміслової і структурно-композиційної архітекτονіки дискурсу [там само].

До концептів, що лежать в основі розгортання смислу детективного дискурсу, тобто є взаємопов'язаними на основі логічних і змістових відношень, зараховуємо ключові концепти детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ.

Взаємодію концептів у дискурсі розглядаємо на основі двох підходів, що є взаємодоповнювальними: на основі 1) імплікаційних і конвенціональних зв'язків концептів і 2) валентних відношень на двох рівнях – поняттєвого змісту концептів і сполучуваності їх семантичних компонентів.

У межах першого підходу взаємодію ключових концептів детективного дискурсу аналізуємо на основі їх імплікаційних і конвенціональних зв'язків, тому що один концепт може передбачати і «викликати» (імплікувати) інший

[156, с. 94]. Імплікаційні зв'язки концептів становлять ментальний аналог лінійних зв'язків сутностей дійсного (і відбиваного) світу (причинно-наслідкові, просторово-часові, холо-партитивні тощо), відображають їх залежності, узаємодії, «просторову і часову сполученість». Такі зв'язки концептів є основою для «побудови безлічі ментальних світів свідомості» [158, с. 53-54].

Концепт входить у багатовимірну систему імплікаційних зв'язків з іншими концептами, за допомогою свого імплікативного потенціалу – систематизованого узагальненого уявлення «про структуру можливих зв'язків, відношень, залежностей і взаємодій, потенційно прогнозованих для певного класу об'єктів» [там само, с. 59]. Взаємодії, відображені імплікаційними зв'язками, різноманітні і містять одночасові і різночасові, статичні і динамічні, жорсткі й імовірнісні, а також слабкі (наприклад, просторові і часові) і сильні (наприклад, причинно-наслідкові) та інші взаємодії [156, с. 95].

У дискурсі зв'язок концептів «набуває першочергового значення, тому що значення відсилає не до речі, а до іншого значення. Те, що означає – символічно, а те, що означене, належить сфері уяви (ментальній сфері)» [148, с. 84]. Крім того, такий зв'язок концептів, при якому один концепт актуалізує у свідомості інший, інформаційно більш важливий, і налаштовує свідомість на цей останній, може мати як імплікаційний (незнаковий), так і конвенціональний (знаковий) характер, при якому експонент (те, що означає) актуалізує якийсь інформаційний стан свідомості. У разі незнакової ситуації зв'язок концептів заснований на взаємозв'язку реальних фактів, подій, явищ (напр., похитування гілки означає рух повітряних мас). У «знаковій» ситуації при конвенціональній залежності концептів зв'язок між концептами може бути довільним, умовним, а інформація не замикається в межах індивідуальної свідомості і призначена для передачі її іншій свідомості. Так, вислів «дме вітер» викликає у свідомості образ почутої фрази – образ вітряної погоди, хоча при цьому «залежність між двома концептами не відображає якогось природного зв'язку між відповідними об'єктами» [156, с. 92]. Це показує, що фонові знання можуть слугувати як імпліцитний засіб побудови ментального простору [279, с. 375]. Зв'язність дискурсу як ментального

феномену стає можливою завдяки встановленню користувачами мови зв'язків між одиницями інформації, для чого необхідні як знання оточуючого світу ('world knowledge') так і структурних характеристик дискурсу ('discourse structural characteristics') [335, с. 917-918].

Послідовність елементів композиції, на основі якої будується детективний дискурс у межах окремого твору, має конвенціональний характер. Оскільки композиція детективу суворо зумовлена канонами жанру, вимогами до написання детективного твору, то у свідомості читача формуються концепти, які відбивають порядок основних епізодів: наступним за зав'язкою, якою швидше за все, є злочин, буде поява поліцейського інспектора, а потім з'явиться справжній майстер розшуку – приватний сищик. У кульмінації після тимчасової невдачі в ході розслідування сищик розшукає злочинця [43].

Детективний дискурс будується згідно із суворим канonom, дотримуючись послідовних елементів композиції (зав'язка, кульмінація, розв'язка). Отже, взаємозв'язок ключових концептів у рамках дискурсу буде відбивати, перш за все, взаємозв'язок їх елементів, що передають логіко-смыслову основу дискурсу, яка відповідає прийнятому стандарту, тобто відображати конвенціональний зв'язок. У цей же час, стандартна подієва програма (злочин – розслідування – розкриття злочину – виявлення злочинця) також є аналогом логічного зв'язку подій як відображення причинно-наслідкових зв'язків у реальному світі.

Таке виділення концептів на етапах розвитку сюжету на основі імплікаційних і конвенціональних зв'язків співзвучно з положенням «теорії виділеності» Р. Ленекера [136, с. 20; 319, с. 66]. Принципи цієї теорії дозволяють показати і відношення між учасниками, «виділеними різною мірою» [136, с. 20]. Поняття траєктора (основний фокус – найбільш виділений учасник) й орієнтира (другорядний фокус) можна поширити на «досить широке коло явищ» [65, с. 7]. У детективному дискурсі на певних етапах розвитку сюжету актуалізуються різні концепти, що подібно «тема-рематичному членуванню інформації, представленій одиницями дискурсу» [там само, с. 6]. Виявлення траєктора й орієнтира можливе

і за межами речення, оскільки «композиційна структура на кожному з рівнів має свій профіль» [65, с. 7], тобто «фокус уваги» [136, с. 18].

Суворо побудова композиції в детективі передбачає послідовну актуалізацію концептів у свідомості. На кожному етапі розгортання сюжету в детективному дискурсі актуалізується (виходить на перший план) певний концепт (Рис. 4.1):

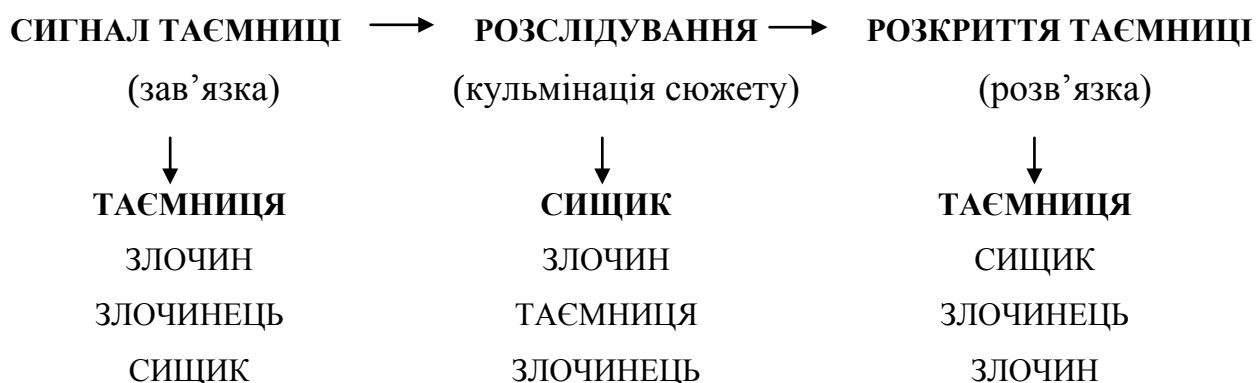

Рис. 4.1. Актуалізація концептів на етапах розвитку сюжету

Так, на етапі зав'язки «сигнал таємниці» (убивство, знаходження трупа, зникнення людини, таємнича подія) має конвенціональний характер. А поява сищика, якого залучають до з'ясування точних обставин події (приклади (194), (195)), швидше передбачає логічний, причинно-наслідковий, тобто імплікаційний зв'язок:

(194) *I see that you have quite gone over to the supernaturalists. But now, Dr. Mortimer, tell me this. If you hold these views why have you come to consult me at all? You tell me in the same breath that it is useless to investigate Sir Charles's death, and that you desire me to do it* /A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles/

(195) *I am Hercule Poirot. I am engaged by the company to investigate this matter* /A. Christie, Murder on the Orient Express/

На етапі розслідування (кульмінації) дії сищика спрямовані на розкриття злочину, що відбиває імплікаційні зв'язки концептів. У прикладі (196) сищик пояснює свої дії (*that I am all the gathering threads into my hands*) і їхню мету – розслідування вбивства (*it is the murder that we are really investigating*). Таким

чином демонструється зв'язок концептів ЗЛОЧИН і СИЩИК на основі імплікаційних зв'язків:

(196) *It is the murder that we are really investigating, and I tell you that I am gathering all the threads into my hands* /A. Conan Doyle, The Return of Sherlock Holmes/

Відповідно до вимог жанру, розкриття таємниці злочину базується на міркуванні і умовиводах, відповідно, у такому випадку зв'язок концептів має конвенціональний характер. Так, у прикладі (197) дії із розслідування злочину, імпліцитно притаманні сищикові, наведені як аналогічні розгадуванню загадки (*a particularly perplexing and baffling mystery to solve*), що демонструє зв'язок концептів ЗЛОЧИН, ТАЄМНИЦЯ, СИЩИК на основі конвенціональних зв'язків:

(197) *“And then,” said Poirot gravely, “the justice that he has so long eluded overtakes him. An unknown hand stabs him in the back. No, Hastings, you understand what I mean when I talk of two crimes. The first crime, the crime that Monsieur Renauld, in his arrogances asked us to investigate, is solved. But behind it lies a deeper riddle. And to solve that will be difficult... It has been a particularly perplexing and baffling mystery to solve”* /A. Christie, The Murder on the Links/

У прикладі (198) сищик досягає успіху в розкритті злочину (*the Camberwell poisoning case*) завдяки важливому висновку (*a deduction which was of the greatest importance*), що відповідає вимогам класичного детективу і дозволяє виявити взаємодію концептів СИЩИК і ЗЛОЧИН на основі конвенціональних зв'язків:

(198) *The year '87 furnished us with a long series of cases of greater or less interest, of which I retain the records <...> and finally of the Camberwell poisoning case. In the latter, as may be remembered, Sherlock Holmes was able, by winding up the dead man's watch, to prove that it had been wound up two hours before, and that therefore the deceased had gone to bed within that time – a deduction which was of the greatest importance in clearing up the case*

/A. Conan Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes/

На етапі розв'язки реалізується необхідна вимога класичного детективу – розкриття таємниці й обов'язкове виявлення злочинця, що пояснює конвенціональний зв'язок концептів ТАЄМНИЦЯ, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ. У

прикладі (199) розкриття таємниці (*I held the clue to the mystery in my hand*) супроводжується необхідністю затримання злочинця (*to secure the murderer*):

(199) *I knew now that I held the clue to the mystery in my hand, and all that remained was to secure the murderer* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Крім того, має виконуватись ще одна вимога класичного детективу – злочинець може бути виявлений тільки шляхом логічно-дедуктивним, але не завдяки випадковості [348], що і підтверджується прикладом (200), де сищиків вдається упіймати злочинця тільки завдяки низці умовиводів (*a few very ordinary deductions*), що також демонструє конвенціональний характер зв'язку концептів СИЩИК і ЗЛОЧИНЕЦЬ:

(200) *Sherlock Holmes, smiling at my surprise: “The proof of its intrinsic simplicity is, that without any help save a few very ordinary deductions I was able to lay my hand upon the criminal within three days”* /A. Conan Doyle, A Study in Scarlet/

Отже, взаємозв'язок концептів у детективному дискурсі пояснюється як причинно-наслідковими зв'язками, характерними для реального світу, так і умовами побудови композиції, певним стандартом жанру, тобто відбиває імплікаційну та конвенціональну залежності.

Із позиції другого підходу взаємодія ключових концептів заснована на позамовному відношенні між їхніми поняттєвими змістами (логічна валентність). Характеристики позамовних об'єктів і явищ відтворюються концептом за допомогою репрезентації в мові певних когнітивних ознак, що утворюють його зміст [177, с. 22]. У свою чергу, зв'язки між позамовними явищами опосередковані відношеннями між їх поняттєвим змістом, що відбитий концептами, і становлять «логічну валентність», яка має позамовний та універсальний характер [200, с. 155].

Поняття є «конститутованим у семантиці концепту» [40]. Поняттєва складова утворена різними семантичними ознаками: дефініційними, що відрізняють концепт від суміжних концептів, есенціальними/сутнісними, імплікаційними, виведеними із дефініційних, енциклопедичними тощо. Іншими словами, поняття – «це те у змісті концепту, що не є образним» [там само].

Поняттєва складова концепту – це «раціональна частина концепту, тобто той зміст, що включає лише суттєві характеристики об'єкта та раціонально мислиться, а не переживається» [99, с. 107].

Саме поняттєвий компонент концепту становить «сукупність загальних і істотних ознак класу об'єктів, що представлені у свідомості раціонально і дозволяють відокремити цей клас від інших видових класів у межах відповідної родової сфери» [66, с. 55]. Отже, узаємодію концептів у дискурсі також можна розглянути, спираючись на сполучуваність їх поняттєвих компонентів. Поняттєва валентність співвідносить концепт із його словниковою дефініцією, передбачає наявність у концептів логічних визначень, і тим самим визначає набір стандартних відмінних ознак, що розпізнаються більшістю представників конкретної мовної культури [149, с. 111-112].

Так, поняттєвий компонент концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ 'той, хто скоїв злочин / незаконний учинок' передбачає взаємозв'язок із концептом ЗЛОЧИН 'порушення закону' на основі заповнення логічної валентності. У свою чергу, поняттєвий компонент концепту СИЩИК 'той, хто розслідує злочини й отримує докази або інформацію' передбачає зв'язок із концептом ЗЛОЧИН і, відповідно, із концептом ЗЛОЧИНЕЦЬ. Наявність у поняттєвому змісті концепту СИЩИК компонента 'отримання інформації' дозволяє об'єднати його з концептом ТАЄМНИЦЯ, поняттєвий зміст якого охоплює такі компоненти: 'те, що незрозуміле/нез'ясовне', 'те, що приховане', 'те, що збиває з пантелику', 'проблема, яку необхідно вирішити' і передбачає наявність прихованої інформації [79, с. 37].

Множинні зв'язки, що виникають між концептами різних рівнів, формують зміст і динаміку тексту, яким представлений дискурс [149, с. 107]. Типологія взаємодії концептів може ґрунтуватися як на парадигматичних, так і на синтагматичних зв'язках, але в обох випадках типологія взаємодії концептів – така ж, що й типологія семантичних зв'язків словесних одиниць» [158, с. 57]. Як відомо, семантичні валентності слова задаються його моделлю керування, яка дозволяє поставити у відповідність до кожного тлумачення лексичного значення

слова певну глибинно-синтаксичну структуру [7, с. 119]. Оскільки концептуальні системи свідомості первинні, вони визначають парадигматику та синтагматику семантичної системи, а також об'єктивуються і можуть бути виявлені в семантичному членуванні, системному упорядкуванні та змістовному аналізі мовних форм» [158, с. 56-57]. Це підтверджує взаємозв'язок між концептуальною валентністю і валентністю, в основі якої лежить лексичне значення слова.

Отже, розглядати валентність концепту необхідно в узаємозв'язку із компонентною моделлю значення слова, що вербалізує концепт. При цьому на основі спільності або відмінності, що виділяється в значеннях ознак лексем, у свідомості встановлюється зв'язок між концептами [156, с. 94-95].

У структурі речення логічні відношення репрезентовані семантичними відношеннями, що підтверджується мимовільною сполучуваністю актантів із предикатами. Значення суб'єкта, об'єкта, агента, контрагента, змісту, адресата, одержувача, а також значення початкової точки, кінцевої точки, інструмента та засобу, завжди є частиною значення відповідного предикатного слова, тобто змістом не граматичної залежності, а семантичної валентності [7, с. 127], що обумовлює та визначає «перспективу» появи певних об'єктів (суб'єктів) та передбачувані взаємозв'язки між ними [245, с. 240].

«Семантична валентність відтворює той факт, що слова (як носії валентності) вимагають певних контекстних партнерів із певними семантичними ознаками і виключають інших контекстних партнерів з іншими семантичними ознаками. Вона регулює заповнення відкритих позицій класами партнерів, відібраних за смыслом за певними семантичними ознаками» [200, с. 155]. Тобто актанти до певних предикатів заповнюються відповідними змінними, що належать до певних семантичних класів (наприклад, агент, пацієнс, адресат).

Взаємозв'язок ключових концептів на основі взаємодії логічних предикатів і лексем-репрезентантів, що виступають актантами, наведений на Рис. 4.2:

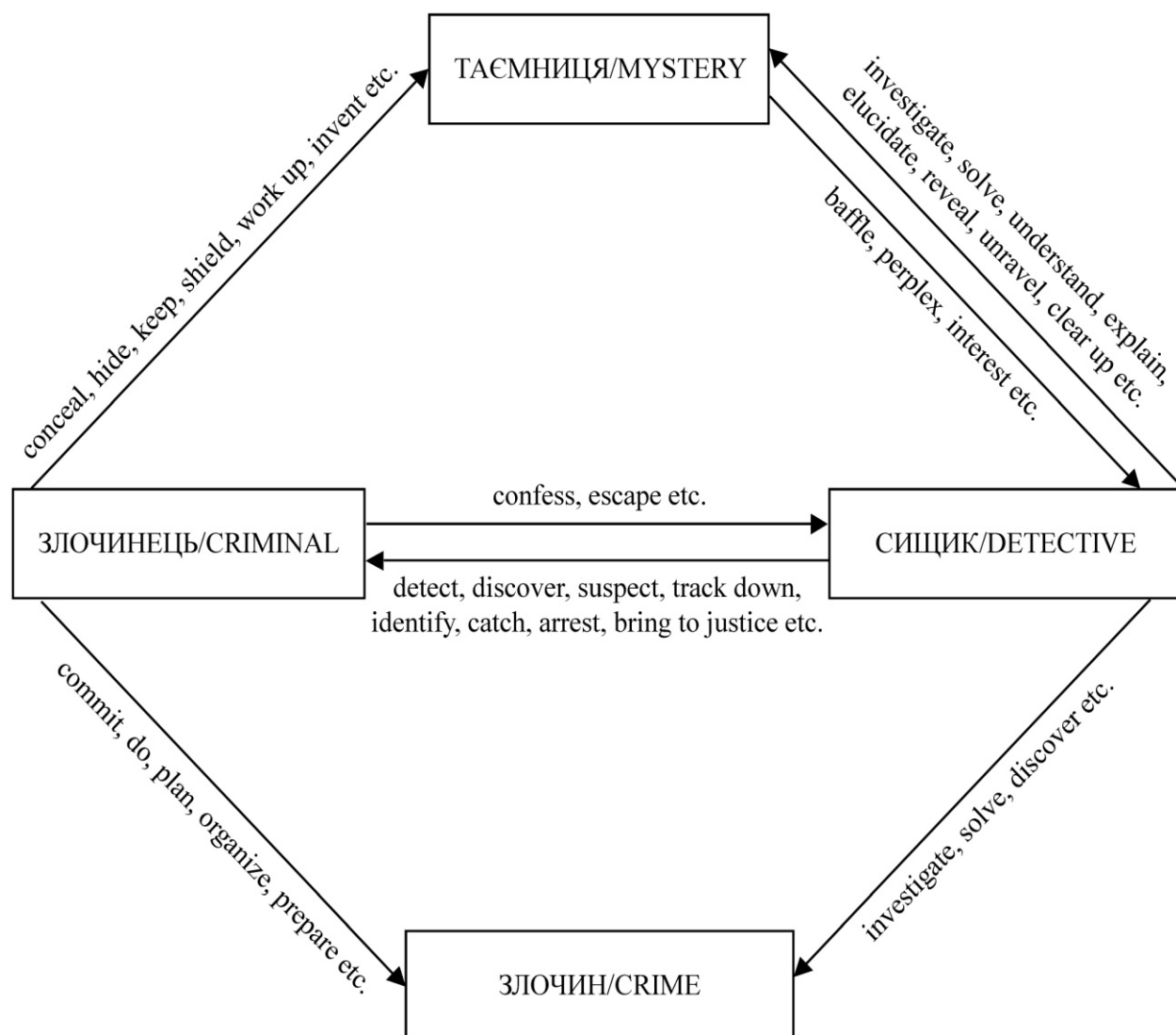

Рис. 4.2. Взаємозв'язок ключових концептів у детективному дискурсі

Так, концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ взаємодіє з концептом ЗЛОЧИН на основі предиката, вираженого дієсловами *to commit, organize, prepare* та ін. (*a crime*). У прикладі (201) актантами предиката *commit* виступають агенс, заповнений змінною – лексемою *criminal*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, і пацієнс, заповнений змінною – лексемою *crime*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИН:

(201) *Do you remember affirming that if a crime had been committed, and anyone you loved had been murdered, you felt certain that you would know by instinct who the criminal was, even if you were quite unable to prove it?"*

/A. Christie, *The Mysterious Affair at Styles*/

У свою чергу, концепт СИЩИК пов'язаний із концептом ЗЛОЧИН предикатами-дієсловами *to investigate, solve, discover (a crime)*. Так, у прикладі (202) актантами предиката *investigate* виступають агенс, заповнений змінною – займенником *you (Hercule Poirot)*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК, і пацієнс, заповнений змінною – лексемою *crime*, яка вербалізує концепт ЗЛОЧИН:

(202) “You are investigating a crime, you say? A serious crime?” ~ “A crime of the most serious there is. Murder.” ~ So gravely did Hercule Poirot say that word that Harrison was quite taken aback /A. Christie, Wasps’ Nest/

Концепти ЗЛОЧИНЕЦЬ і СИЩИК узаємодіють на основі двовекторного зв'язку. Концепт СИЩИК узаємодіє з концептом ЗЛОЧИНЕЦЬ на основі предикатів *discover, detect, pursue, track, capture, suspect, arrest, charge with, lay one’s hand upon, chase down, catch, find out, convict, look for, hunt down, bring to justice, spot off та ін. (a criminal)*. Так, у прикладі (203) актантами предиката *arrest* виступають агенс, заповнений змінною – займенником *he*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК, і пацієнс, заповнений змінною – лексемою *criminal*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ:

(203) He wanted, not to arrest a criminal red-handed, but to prevent a crime being committed, and that was a very different and a very much more difficult thing /A. Christie, Accident/

Так само у прикладі (204) актантами предиката *catch* виступають агенс, заповнений змінною – займенником *we*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК, і пацієнс, заповнений змінною – лексемою *criminal*, яка вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ:

(204) Yes, but how can we get at the criminal’s pocket before we catch the criminal? /A. Conan Doyle, The Memoirs of Sherlock Holmes/

Концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, у свою чергу, взаємодіє з концептом СИЩИК за допомогою предикатів *escape, confess та ін. (a detective)*. Так, у прикладі (205) актантами предиката *escape* виступають агенс, заповнений змінною – лексемою *criminal*, що вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ, і пацієнс, заповнений змінною – займенником *we*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК:

(205) *“I am so sorry, miss, to disturb you at this hour,” he said, “but we have a criminal escaped. He has run into this hotel. We must look in every room. He is a very dangerous man.”*
/A. Christie, They Came to Baghdad/

Концепти ЗЛОЧИНЕЦЬ і ТАЄМНИЦЯ узаємодіють на основі предикатів *to conceal, keep, hide, invent (a mystery)*. Так, у прикладі (206) пацієнс предиката *invent* заповнений змінною – лексемою *mystery*, що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, а агенс виводиться з контексту й імпліцитно вербалізує концепт ЗЛОЧИНЕЦЬ:

(206) *It was my ambition to invent a murder mystery that no one could solve*

/A. Christie, The ABC Murders/

Концепти СИЩИК і ТАЄМНИЦЯ взаємодіють також на основі двовекторного зв'язку. Концепт СИЩИК пов'язаний із концептом ТАЄМНИЦЯ предикатами *investigate, solve, explain, clear up, understand, probe, search, elucidate, unravel, reveal, penetrate, tackle, see through, fathom, ferret out*, та ін. (*a mystery*). Так, у прикладі (207) актантами предиката *solve* виступають агенс, заповнений змінною – власною назвою *M. Poirot*, яка вербалізує концепт СИЩИК, а пацієнс, заповнений змінною – лексемою *mystery*, що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ:

(207) *Well, it seems that M. Poirot solved a baffling murder mystery that threatened to involve them both*
/A. Christie, The Murder of Roger Ackroyd/

Зі свого боку, концепт ТАЄМНИЦЯ пов'язаний із концептом СИЩИК предикатами *to baffle, perplex, interest (a detective)*. Так, у прикладі (208) актантами предиката *interest* виступають агенс, заповнений змінною – лексемою *affair*, що вербалізує концепт ТАЄМНИЦЯ, а пацієнс заповнений змінною – лексемою *me*, що імпліцитно вербалізує концепт СИЩИК:

(208) *Hercule Poirot said: “My own business can wait. It is this affair here that interests me.”*
/A. Christie, The Labors of Hercules/

Отже, взаємозв'язок ключових концептів детективного дискурсу ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ пояснюється кількома чинниками. Узаємодія концептів у детективному дискурсі зумовлена наявністю як логічних відношень, так і певних компонентів значень, що відображають у

свідомості імплікаційні та конвенціональні зв'язки між явищами дійсності. Узаємодія і перетинання концептів реалізується за допомогою сполучуваності (реалізації валентності) лексем-репрезентантів із урахуванням їх поняттєвої складової та на основі сполучуваності їх семантичних компонентів у синтаксичних структурах різних рівнів.

Висновки до розділу 4

1. Дискурс як середовище існування концептів визначає наявність певних концептів у дискурсі і взаємозв'язки між ними. Ключові концепти дискурсу, у свою чергу, структурують дискурсивний простір. У просторі дискурсу, маніфестованого текстом, вербалізовані концепти вступають у різні відношення з іншими вербалізованими концептами. Такі взаємозв'язки можна пояснити, спираючись на теорію валентності, тому що вони зумовлені валентними зв'язками лексичних одиниць.

2. Валентність розглядається як потенційна вибіркова здатність лексичної одиниці приєднувати інше повнозначне слово, тобто потенційна сполучуваність. Зважаючи на різні підстави, що лежать в основі сполучуваності, виділяють морфологічну, лексичну, синтаксичну, семантичну валентності тощо. У нашій роботі розглянуто валентні зв'язки лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, як реалізація семантичної валентності.

3. Реалізація семантичної валентності підпорядковується правилу семантичного узгодження мовних одиниць, семантичної комбінаторики за наявності хоча б однієї спільної семи в значеннях поєднаних одиниць. Лексичні значення слів містять інформацію про партиципанти (семантичні валентності), що позначені словом. Такі семантичні валентності не задаються довільно, а відображають системність мови. У межах речення предикати, які є носіями активної валентності, створюють оточення, приєднуючи залежні актанти. Лексичні засоби вербалізації концептів (що переважно представлені іменниками) виступають актантами і, у свою чергу, демонструють різні валентні зв'язки на

основі активної та пасивної, облігаторної та факультативної валентності, оскільки іменники також мають валентнісний потенціал.

4. Валентні зв'язки лексем, що вербалізують ключові концепти детективного дискурсу, зумовлені здатністю одиниць мови сполучатися з іншими одиницями для досягнення смислового узгодження. Семантичне узгодження лексем-репрезентантів концептів реалізується з опорою на сполучальні можливості дієслів-предикатів. Така сполучуваність можлива за умови, що лексичне значення дієслова не суперечить значенню одиниці мови, яку дієслово приєднує. Семантична сполучуваність передбачає можливість одиниць мови поєднуватися не з одним словом, а з цілим класом, схожим за змістом. У детективному дискурсі виявлено такі валентні зв'язки як імен концептів, так і їх синонімів, а також імпліцитних засобів вербалізації концептів, що підтверджує мимовільність зв'язків у мовній системі.

4.1. Лексичні засоби вербалізації концепту ТАЄМНИЦЯ демонструють різноманітні валентні зв'язки на основі семантичної сполучуваності, виступають у різних функціях (суб'єкта-агенса, об'єкта-пацієнса), а також реалізують атрибутивну валентність.

4.2. Засоби вербалізації концепту ЗЛОЧИН також демонструють можливість сполучуваності з іншими одиницями мови на основі виділення спільних семантичних ознак. Особливістю валентних зв'язків цих лексичних засобів є можливість сполучатися з іншими лексичними засобами для заповнення валентності причини. Реалізація факультативної валентності за допомогою приєднання атрибутів лексемами-репрезентантами концепту уточнює концептуальні ознаки аналізованого концепту.

4.3. Особливістю валентних зв'язків засобів вербалізації концептів СИЩИК і ЗЛОЧИНЕЦЬ є переважне заповнення ними функцій суб'єкта-агенса та бенефактива, оскільки ці концепти репрезентують істот. У той же час, різниця полягає в класах предикатів, за допомогою яких названі лексеми вступають у зв'язки з іншими мовними одиницями, тому що значення дієслів, які передають

дії сищика і злочинця, більшою мірою кардинально протилежні, оскільки передають протилежні наміри сторін.

5. Валентність як загальномова категорія пов'язує різні рівні мови, виступає передумовою успішної комунікації за допомогою мовних одиниць, які, в свою чергу, репрезентують концепти, відображені свідомістю. Концепти, як і лексичні одиниці, мають властивості вибірково поєднуватися або не поєднуватися з іншими концептами. Валентність концепту носить характер потенційної властивості, оскільки в різних дискурсах зв'язок концептів може бути або обов'язковим, або малоімовірним. У детективному дискурсі, який будується згідно із суворим каноном, вимагає дотримання стандарту, послідовності подій і учасників, взаємозв'язки ключових концептів ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ є імовірними та прогнозованими, оскільки такий взаємозв'язок передає логіко-смыслову основу дискурсу. Валентні зв'язки концептів реалізуються за допомогою взаємозв'язку з логічними предикатами на основі сполучуваності поняттєвого змісту концептів і пояснюються імплікаційними та конвенціональними зв'язками.

5.1. Суворі побудова композиції в детективі з жорсткою послідовністю елементів (злочин – розслідування – розкриття таємниці) передбачає послідовну актуалізацію концептів у свідомості, яка ґрунтується на конвенціональному взаємозв'язку ключових концептів. Актуалізація (виділення) певного концепту на кожному етапі розгортання сюжету пояснюється причинно-наслідковими, тобто імплікаційними зв'язками.

5.2. Взаємозв'язок ключових концептів також пояснюється наявністю у концептів, що перетинаються, спільного поняттєвого змісту. Дискурсивна реалізація таких зв'язків здійснюється за допомогою предикатів, які є групами мовних одиниць (дієслів), що виокремлюються на підставі спільного змісту, який вони передають, та лексичне значення яких не суперечить лексичному значенню засобів, що вербалізують концепти. Виявлені зв'язки ключових концептів, що ґрунтуються на реалізації семантичної валентності лексем-репрезентантів з опорою на сполучуваність їх поняттєвих компонентів, можуть бути як

одновекторними, так і двовекторними, і носять облігаторний характер, в силу значущості ключових концептів для побудови смислу детективного дискурсу.

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях: [82; 83; 87; 88; 92].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження ключових концептів детективного дискурсу здійснене в межах когнітивно-дискурсивної парадигми, відповідно до положень якої повне та всебічне вивчення концептів як мовних явищ можливе з урахуванням когнітивної та комунікативної функцій мови.

Виходячи з уявлення про дискурс як про систему когнітивних і комунікативних складових, виділені характерні для певного дискурсу концепти, які визначають його когнітивні та комунікативні властивості.

Емпіричний базис для опису дискурсу репрезентований конкретними текстами, що функціонують у межах однієї і тієї ж комунікативної сфери. У сукупності тематично співвіднесених текстів, що є семіотичними посередниками комунікативної ситуації, якими представлений детективний дискурс, виділені ключові концепти ТАЄМНИЦЯ, ЗЛОЧИН, СИЩИК, ЗЛОЧИНЕЦЬ. Під ключовими концептами детективного дискурсу розуміємо концепти, які виступають ключовими ментальними утвореннями, на відміну від нейтральних, оскільки концентрують дискурс, створюють загальний контекст, описують події, обставини та дійових осіб і, таким чином, організують дискурс.

На основі комплексного вивчення когнітивного змісту й дискурсивної реалізації вербалізованих ключових концептів виявлені та проаналізовані лінгвокогнітивні характеристики концептів. Аналіз етимологічного шару ключових концептів довів історичне варіювання змісту концептів із тенденцією до розширення значень під впливом соціокультурних змін, які знайшли втілення у свідомості.

Зміст ключових концептів зумовлений специфікою їх реалізації в дискурсі, що відображено засобами вербалізації.

Особливості семантичного простору, використання лексичних засобів для вербалізації ключових концептів та їх синонімічних заміन визначаються дискурсом, в якому ці ментальні утворення актуалізовані для передачі певних значень.

Ключові концепти маніфестовані лексичними засобами, об'єднаними виділеною щодо кожного окремого концепту інтегральною ознакою. У детективному дискурсі вербальна репрезентація ключових концептів здійснюється іменем досліджуваного концепту – лексемою, значення якої утворюють змістовну структуру концепту, лексемами, що входять в ядро лексико-семантичного поля, лексемами, що перебувають на периферії лексико-семантичного поля, а також імпліцитними засобами вербалізації, що становлять аналізований концепт у контексті. У результаті виділення диференційних сем у складі значень лексем, що вербалізують концепти, і на їх підставі утворення мікрополів і їхніх розширень, структуровано семантичний простір ключових концептів, який відображає лінгвокогнітивні характеристики ключових концептів детективного дискурсу.

Валентність концепту визначається з опорою на компонентну модель значення лексичної одиниці, що вербалізує концепт. За наявності спільності семантичних ознак, що виділяються в значеннях лексем-репрезентантів інших концептів, між ними встановлюється зв'язок, відображений свідомістю. Дискурсивна реалізація таких зв'язків здійснюється за допомогою предикатів, які є групами мовних одиниць (дієслів), що виокремлюються на підставі спільного змісту, який вони передають, та лексичне значення яких не суперечить лексичному значенню засобів, що вербалізують концепти.

Характеристики позамовних фактів і явищ як реального світу, так і опосередкованого літературним текстом, реалізуються в дискурсі за допомогою репрезентації когнітивних ознак концепту, які утворюють його зміст, за допомогою лексичних засобів. Зв'язки між позамовними явищами ґрунтуються на логічній валентності, що має універсальний характер і опосередкована відношеннями між поняттєвим змістом концептів.

Сумісна наявність ключових концептів у дискурсі пояснюється як екстралінгвістичними, так і лінгвістичними чинниками. Взаємодія ключових концептів у дискурсі розкривається на основі взаємодоповнюючих підходів, як

відтворення імплікаційних і конвенціональних зв'язків концептів, які відносимо до екстралінгвістичних чинників, та лінгвістичних чинників.

Імплікаційні зв'язки ключових концептів в детективному дискурсі ґрунтуються на потенційно прогнозованих для цього класу об'єктів зв'язках, оскільки один концепт може припускати (імплікувати) інший, і відбивають причинно-наслідкові зв'язки. Визначена стандартом послідовність елементів композиції літературного твору, на основі якої будується детективний дискурс, передбачає послідовну актуалізацію концептів у свідомості, що ґрунтується на конвенціональному взаємозв'язку ключових концептів. Взаємодія концептів на основі імплікаційних і конвенціональних зв'язків пояснює актуалізацію (виділення) певних концептів на етапах розгортання сюжету.

З позиції другого підходу взаємодія ключових концептів ґрунтується на позамовних відношеннях між їхніми поняттєвими змістами, як реалізація логічної валентності. В силу системності мовних явищ, сфера застосування теорії валентності не обмежується здатністю мовних одиниць до сполучуваності і рамками речення та може поширюватися на одиниці інших рівнів, включаючи концептуальні структури. Зв'язки між позамовними явищами ґрунтуються на логічній валентності, яка носить універсальний характер і опосередкована стосунками між поняттєвим змістом концептів. Поняттєва валентність співвідносить концепт з його словниковою дефініцією, припускає наявність у концепта логічних визначень, і набору стандартних відмітних ознак. Наявність спільного компоненту в поняттєвому змісті концептів пояснює можливість сполучуваності ключових концептів у межах дискурсу. Стосовно концептів така сполучуваність називається концептуальною валентністю, а зв'язок концептів подібний до семантичних зв'язків словесних одиниць, семантичної валентності, в основі якої лежить лексичне значення слова.

Незалежно від підходів до визначення взаємозв'язку концептів або з опорою на парадигматичні, або на синтагматичні зв'язки, зв'язок концептів подібний до семантичних зв'язків словесних одиниць. Цим підтверджується

взаємозв'язок між концептуальною валентністю і валентністю, в основі якої лежить лексичне значення слова, тобто семантичною валентністю.

Отримані дані свідчать про виконання усіх дослідницьких завдань, поставлених в роботі. Перспективним для подальших досліджень видається виділення ключових концептів і аналіз їхньої дискурсивної реалізації в просторі інших дискурсів на матеріалі англійської та інших мов з використанням запропонованих в роботі методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов С.С. Проблема и тайна [Электронный ресурс] / С.С. Аванесов // Вестник Томск. гос. ун-та. Философия. Социология. Политология. – 2010. – № 2 (10). – С. 7-12. – Режим доступа : <http://psibook.com/philosophy/problema-i-tayna>
2. Адамов А.Г. Мой любимый жанр – детектив / А.Г. Адамов. – М. : Советский писатель, 1980. – 312 с.
3. Айзенцвайг У. Интервью с Аленом Роб-Грийе / У. Айзенцвайг // Как сделать детектив. – М. : Радуга, 1990. – С. 273-278.
4. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : монография / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
5. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Вводный курс : учеб пособие для студ. филол. спец. высш. учеб. заведений / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 368 с.
6. Анцыферова О.Ю. Детективный жанр и романтическая художественная система [Электронный ресурс] / О.Ю. Анцыферова. – Режим доступа : <http://detective.gumer.info/text01.html#volsky>
7. Апресян Ю.Д. Избранные труды: Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю.Д. Апресян. – [2 изд., испр. и доп.]. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 472 с.
8. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие / И.В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
9. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Языкознание. Большой энциклопедический словарь ; [гл. ред. В.Н. Ярцева; 2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 136-137.
10. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа / Л.Г. Бабенко. – М. : Академический Проект, 2004. – 464 с.
11. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической системе языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1996. – 104 с.

12. Бавин С.П. Зарубежный детектив XX века / С.П. Бавин. – М. : Книжная палата, 1991. – 206 с.
13. Баранов А.Н. Предисловие редактора / А.Н. Баранов // Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем ; [пер. с англ. под ред. и с предисл. А.Н. Баранова]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – С. 7-22.
14. Баранов А.Н. Дескрипторная теория метафоры / А.Н. Баранов. – М. : Языки славянской культуры, 2014. – 632 с.
15. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
16. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 280 с.
17. Бачинин В.А. Секулярная криминология и библейская концепция преступления [Электронный ресурс] / В.А. Бачинин // Криминология вчера, сегодня, завтра. – 2008. – № 2 (15). – Режим доступа : <http://christ socio.info/content/view/627/1/>
18. Безугла Л.Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс / Л.Р. Безугла // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романогерманська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2009. – № 867. – С. 7-14.
19. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : монографія / Л.І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
20. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; [Пер. с франц.].– М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
21. Бехта Т.О. Лінгвокогнітивне моделювання англомовного детективного дискурсу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Бехта Тамара Олександрівна. – Львів, 2009. – 235 с.
22. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В.В. Богданов. – Л. : ЛГУ, 1990. – 88 с.

23. Богуславский И.М. Сфера действия лексических единиц / И.М. Богуславский. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
24. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев ; [изд. 2-е, стереотип.]. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – 123 с.
25. Болдырев Н.Н. Функциональная категоризация английского глагола : монография / Н.Н. Болдырев. – М., Берлин : Директ-Медия, 2016. – 211 с.
26. Бондаренко Е.В. Дискурс как объект когнитивной лингвистики [Электронный ресурс] / Е.В. Бондаренко // Записки з романо-германської філології. – 2013. – Вип. 1 (30). – С. 25-32. – Режим доступа : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.
27. Бондаренко Е.В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира : монография / Е.В. Бондаренко. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – 304 с.
28. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 288 с.
29. Брин Джон Л. Предисловие. Английский детектив [Электронный ресурс] / Джон Л. Брин. – Харьков, Белгород : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2012. – Режим доступа : <http://coollib.net/b/229209>
30. Булгак Е.И. К вопросу о смысловой структуре слова (на материале глаголов современного французского языка) / Е.И. Булгак. – Вопросы филологии. – Минск, 1971. – Вып. 1. – С. 28-32.
31. Варлакова Е.А. Текстотипологические характеристики англоязычного детектива XX века : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» [Электронный ресурс] / Варлакова Екатерина Александровна. – СПб., 2012. – 21 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/tekstotipologicheskie-kharakteristiki-angloyazychnogo-detektiva-khkh-veka>

32. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105-113.
33. Васильев Л.М. Семантика русского глагола / Л.М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1981. – 184 с.
34. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л.М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 176 с.
35. Ватолина Т.Г. Когнитивная модель детективного дискурса (на материале англоязычных детективных произведений XIX–XX вв.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ватолина Татьяна Геннадьевна. – Иркутск, 2011. – 209 с.
36. Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV–XXI веков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ваховская Ольга Владимировна. – Харьков, 2011. – 291 с.
37. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / Р.В. Вереша. – [2-ге вид., перероб. та доп. станом на вересень 2011 р.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
38. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; [за ред. І. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
39. Вольский Н.Н. Загадочная логика. Детектив как модель диалектического мышления [Электронный ресурс] / Н.Н. Вольский // Легкое чтение. Работы по теории и истории детективного жанра. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2006. – С. 5-126. – Режим доступа : <http://www.metodolog.ru/00926/00926.html>
40. Воркачев С.Г. Концепт как «зонтиковый термин» [Электронный ресурс] / С.Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – Вып. 24. – С. 5-12. – Режим доступа : <http://lincon.narod.ru/umbrella.htm>
41. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.

42. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка / М.В. Всеволодова. – М. : МГУ, 2000. – 501 с.
43. Вулис А.З. Поэтика детектива [Электронный ресурс] / А.З. Вулис // Новый мир. – 1978. – № 1. – С. 244-258. – Режим доступа : <http://detective.gumer.info/text01.html#volsky>
44. Вулис А.З. Тайна. Варианты неведомого [Электронный ресурс] / А.З. Вулис // В мире приключений. Поэтика жанра. – М. : Советский писатель, 1986. – С. 254-279. – Режим доступа : detective.gumer.info/txt/vulis-2.doc
45. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : АН СССР, Институт русского языка, 1972. – С. 367-395.
46. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
47. Гак В.Г. Валентность [Электронный ресурс] / В.Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – Режим доступа : <http://tapemark.narod.ru/les/079c.html>
48. Горіна О.В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Горіна. – Харків, 2008. – 20 с.
49. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков : учеб. пособие / В.В. Гуревич. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 168 с.
50. Гурочкина А.Г. Понятие дискурса в современном языкознании / А.Г. Гурочкина // Номинация и дискурс : межвуз. сб. науч. тр. / [отв. ред. Л.А. Манерко]. – Рязань: Изд-во РГПУ, 1999. – С. 12-15.

51. Дейк Т.А. ван. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Т.А. ван Дейк. – London : Sage Publication, 1998. – Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>
52. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.
53. Демьянков В.З. Предикаты и концепция семантической интерпретации [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. лит. и языка. – 1980. – № 4. – С. 336-346. – Режим доступа : <http://www.infolex.ru/P010.html>
54. Демьянков В.З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста: Вып. 2. Методы анализа текста / В.З. Демьянков. – М. : Всесоюзный центр переводов ГКНТ и АН СССР, 1982. – 288 с. (Тетради новых терминов; 39).
55. Демьянков В.З. Интерпретация, понимание и лингвистические аспекты их моделирования на ЭВМ [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 172 с. – Режим доступа : <http://www.infolex.ru/INT25E2.html>
56. Демьянков В.З. Интерпретация политического дискурса в СМИ [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков// Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : учеб. пособие / [отв. ред. М.Н. Володина]. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та им. М.В. Ломоносова, 2003. – С. 116-133. – Режим доступа : <http://www.infolex.ru/SMI1.htm>
57. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: Проблемы семиосоциопсихологии / Т.М. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 268 с.
58. Дудина И.А. Дискурсивное пространство детективного текста : на материале англоязычной художественной литературы XIX–XX вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Дудина Ирина Анатольевна. – Краснодар, 2008. – 259 с.

59. Дымарский М.Я. Проблемы текстообразования и художественный текст (на материале русской прозы XIX-XX вв.) : монография / М.Я. Дымарский. – [2-е изд., испр. и доп]. – М. : Едиториал УРСС, 2001. – 328 с.
60. Евтушок Ю.Г. Преступление / Ю.Г. Евтушок // Антология концептов ; [под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 406-413.
61. Егиазарян Э.О. некоторых аспектах теории валентности [Электронный ресурс] / Э.О. Егиазарян. – 1986. – С. 43-50. – Режим доступа : [http://iraber.asj-oa.am/4527/1/1986-3\(43\).pdf](http://iraber.asj-oa.am/4527/1/1986-3(43).pdf)
62. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С.А. Жаботинская // Вестник Моск. гос. лингв. ун-та. – 2003. – № 478. – С. 145-164.
63. Жаботинская С.А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети [Электронный ресурс] / С.А. Жаботинская // In Pstyga, Alicja (red.) Zlovo z perspektywy jezykozawscy i tlumacza. – Tom II. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – Р. 53-62. – Режим доступа : uaclick.at.ua/2005-Gdanskleksznachenie.doc
64. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – Т. 1, № 168. – С. 254-259.
65. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2009. – № 848. – С. 3-10.
66. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) [Электронный ресурс] / С.А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2013. – № 6. – С. 47–76. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>

67. Жаринов Е.В. Фэнтези и детектив – жанры современной англо-американской литературы [Электронный ресурс] / Е.В. Жаринов. – М. : Международная академия информатизации, 1996. – 129 с. – Режим доступа : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=5173698>
68. Завьялова Г.А. Особенности функционирования прецедентных феноменов в детективном дискурсе (на материале английского и русского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Галина Александровна Завьялова. – Кемерово, 2014. – 185 с.
69. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи / В.А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 307 с.
70. Землякова К.В. Валентность и сочетаемость: разграничение понятий и их функций (на примере анализа качественно-обстоятельственных фразеологизмов качественной семантики русского и английского языков) [Электронный ресурс] / К.В. Землякова. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Philologia/63912.doc.htm
71. Змиева И.В. Лингвокогнитивные характеристики средств вербализации концепта ДОБРО в английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Змиева Ирина Владимировна. – Харьков, 2006. – 223 с.
72. Змиева И.В. Онтологические характеристики понятия ПРЕСТУПЛЕНИЕ / И.В. Змиева // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: 2016-й рік – рік англійської мови : XV наукова конференція з міжнародною участю (5 лютого 2016 р.) : тези доп. – Харків, 2016. – С. 53-55.
73. Зоркая Н. Проблемы изучения детектива: опыт немецкого литературоведения [Электронный ресурс] / Н. Зоркая // Новое литературное обозрение. – 1996. – № 22. – С. 65-77. – Режим доступа : <http://littera.websib.ru/volsky/1263>
74. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высш. шк., 1981. – 285 с.
75. Ильина Н. Что такое детектив? [Электронный ресурс] / Н. Ильина // Белогорская крепость. Сатирическая проза. 1955–1985. – М. : Советский

- писатель, 1989. – С. 320-330. – Режим доступа : <http://detective.gumer.info/text02.html>
76. Испирян А.В. Сочетаемость в языковом моделировании / А.В. Испирян [Электронный ресурс] // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии : сб. ст. по материалам XV междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск : СибАК, 2012. – Режим доступа : cyberleninka.ru/article/n/sochetaemost-v-yazykovom-modelirovanii.pdf
 77. Исупов К.Г. Тайна [Электронный ресурс] / К.Г. Исупов. – Режим доступа : http://summa.rhga.ru/vseob/arh/detail.php?rraz=1&ELEMENT_ID=4817
 78. Калюжна А.Б. Аналіз етимологічного шару концепту ТАЄМНИЦЯ / А.Б. Калюжна // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали II міжнар. наук. конф. (21 березня 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 18-20.
 79. Калюжна А.Б. Концепт ТАЄМНИЦЯ в англійській мовній картині світу / А.Б. Калюжна, І.В. Змійова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2009. – № 848. – С. 35-39.
 80. Калюжна А.Б. Визначення імені концепту ТАЄМНИЦЯ в англomовному детективному жанрі / А.Б. Калюжна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2010. – № 896. – С. 22-26.
 81. Калюжна А.Б. Концепт ТАЄМНИЦЯ в творах Агати Крісті / А.Б. Калюжна // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : X наукова конференція з міжнародною участю (4 лютого 2011 р.) : тези доп. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 118-120.
 82. Калюжна А.Б. Валентнісні зв'язки лексем, що вербалізують концепт СИЩИК / А.Б. Калюжна // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7-8 квітня 2017 р.). – Львів : ГО «Науково-філологічна організація «ЛОГОС», 2017. – С. 149-150.

83. Калюжна А.Б. Лінгвокогнітивні підстави взаємодії ключових концептів детективного дискурсу / А.Б. Калюжна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2017. – Вип. 85. – С. 88-95.
84. Калюжная А.Б. Концепт-сценарий ТАЙНА в классическом детективе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XI наукова конференція з міжнародною участю (3 лютого 2012 р.) : тези доп. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 112-113.
85. Калюжная А.Б. Лексемы *mystery* и *secret* в вербализации концепта ТАЙНА /А.Б. Калюжная // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : II всеукраїнська наукова конференція германістів з міжнародною участю (21 квітня 2012 р.) : тези доп. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 79-82.
86. Калюжная А.Б. Концепт-сценарий ТАЙНА в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2013. – № 1072. – С. 48-53.
87. Калюжная А.Б. Особенности номинации фреймов концепта-сценария ТАЙНА /А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XII наукова конференція з міжнародною участю (1 лютого 2013) : тези доп. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 133-134.
88. Калюжная А.Б. Атрибутивные сочетания как средство лексической объективации концепта ТАЙНА в детективе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XIII наукова конференція з міжнародною участю (7 лютого 2014 р.) : тези доп. – Ч. 1. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 146-147.
89. Калюжная А.Б. Средства актуализации концептуальных признаков концепта ТАЙНА в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали IV міжнар.

- наук. конф. (22 березня 2014 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 33-36.
90. Калюжная А.Б. Детективный дискурс как вид институционального дискурса / А.Б. Калюжная // Сучасні філологічні студії: теоретична та прикладна лінгвістика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25 березня 2015 р.). – Київ – Буча : Український гуманітарний інститут, 2015. – С. 92-95.
 91. Калюжная А.Б. Дискурсообразующие концепты классического детектива / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XIV наукова конференція з міжнародною участю (27 березня 2015 р.) : тези доп. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 72-74.
 92. Калюжная А.Б. Анализ понятийного компонента концепта ПРЕСТУПНИК / А.Б. Калюжная // Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2016 р.). – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. – С. 69-70.
 93. Калюжная А.Б. Семантическое пространство концепта ПРЕСТУПЛЕНИЕ в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : XV наукова конф. з міжнар. участю (5 лютого 2016 р.) : тези доп. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 61-62.
 94. Калюжная А.Б. Особенности реализации концепта ДЕТЕКТИВ в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали V міжнар. наук. конф. (19 березня 2016 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 33-36.
 95. Калюжная А.Б. Ключевые концепты англоязычного детективного дискурса / А.Б. Калюжная // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2016. – Вип. 83. – С. 79-87.

96. Калюжная А.Б. Лексико-семантическое поле ключевых концептов детективного дискурса / А.Б. Калюжная, И.В. Змиева // Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета. – 2016. – № 3 (31). – С. 80-84.
97. Карасик В.И. Религиозный дискурс / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 5-19.
98. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5-20.
99. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 477 с.
100. Карасик В.И. Институциональные концепты / В.И. Карасик // Vita in lingua: К юбилею профессора С.Г. Воркачева. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 87-97.
101. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология : учеб. пособие / В.И. Карасик, Н.А. Красавский, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с.
102. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 356 с.
103. Караулов Ю.Н. Частотный словарь семантических множителей русского языка / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1983. – 207 с.
104. Касавин И.Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / И.Т. Касавин. – М. : Канон+, 2008. – 437 с.
105. Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание / С.Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1986. – 298 с.
106. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности / С.Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20-32.
107. Кестхейи Т. Анатомия детектива. Следствие по делу о детективе / Т. Кестхейи. – Будапешт : Корвина, 1989. – 272 с.

108. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов [Электронный ресурс] / А.А. Кибрик. – Режим доступа : kibrik@comtv.ru
109. Клугер Д. Баскервильская мистерия. История классического детектива [Электронный ресурс] / Д. Клугер. – 2005. – Режим доступа : http://royallib.com/book/kluger_daniel/baskervilskaya_misteriya.html
110. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика : учебник / И.М. Кобозева ; [Изд. 2-е]. – М. : Едиториал УРСС, 2000. – 352 с.
111. Ковалев Ю.В. Эдгар Аллан По: Новеллист и поэт / Ю.В. Ковалев. – Л. : Художественная литература, 1984. – 298 с.
112. Комарова Ю.А. Функционально-лингвистическое описание англоязычного научного дискурса [Электронный ресурс] / Ю.А. Комарова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика. – 2012. – Вып. 4. – С. 78–85. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionalno-lingvisticheskoe-opisanie-angloyazychnogo-nauchnogo-diskursa>
113. Конецкая В.П. Аксиомы, закономерности и гипотезы в лексикологии [Электронный ресурс] / В.П. Конецкая // Вопросы языкознания. – 1998. – № 2. – Режим доступа : <http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1998-2.pdf>.
114. Кораблев А.А. О структуре таинственного: Тайна – Загадка – Секрет [Электронный ресурс] / А.А. Кораблев // Литературоведческий сборник. – Режим доступа : <http://holos.org.ru/2009/aakorablev-o-ctrukture-tainstvennogo>
115. Котелова Н.З. Избранные работы / Н.З. Котелова; Российская академия наук; Институт лингвистических исследований. – СПб.: Нестор-История, 2015. – 276 с.
116. Кохановский В.П. Философия : учеб. пособие для высших учебных заведений / В.П. Кохановский ; [Изд. 6-е, переработ. и доп.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 576 с.
117. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник / М.П. Кочерган ; [3-е вид.]. – К. : ВЦ «Академия», 2008. – 464 с.

118. Кошарная С.А. Понятие о концепте: взгляд лингвокультуролога [Электронный ресурс] / С.А. Кошарная. – Режим доступа : http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/9366/1/Kosharnaya_Ponyatie.pdf
119. Кравец А.С. Топологическая структура смысла / А.С. Кравец // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 17-25.
120. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
121. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
122. Криминология : учебник для вузов / Под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Долговой. – М. : НОРМА, 2001. – 784 с.
123. Криминология : учебник / [под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунева ; 2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 640 с.
124. Кронгауз М.А. Семантика / М.А. Кронгауз. – М. : Изд-во РГГУ, 2001. – 399 с.
125. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
126. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в языковой картине мира / Е.С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира ; [ред. Серебренников Б.А.]. – М. : Наука, 1988. – С. 141-172.
127. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
128. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова ; Ин-т. языкознания РАН. – М. : Знак, 2012. – 208 с.
129. Кушталов А.И. Загадка Конан Дойла [Электронный ресурс] / А.И. Кушталов. – Режим доступа : <http://detective.gumer.info/text02.html>
130. Лайонз Д. Лингвистическая семантика: введение / Д. Лайонз ; [пер. с англ. В.В. Морозова и И.Б. Шатуновского ; под общ. ред. И.Б. Шатуновского]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.

131. Ланн Е.Л. Детективный роман [Электронный ресурс] / Е.Л. Ланн // Литературная энциклопедия: Словарь литературных терминов: В 2-х т. – М.; Л. : Изд-во Л.Д. Френкель, 1925. – Т. 1. АП. – Стб. 191–194. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-1911.htm>
132. Леонтьева Н.Н. О статусе валентностей в информационном анализе текста [Электронный ресурс] / Н.Н. Леонтьева. – Режим доступа : <http://lpcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/36/36LEONTIEV.pdf>
133. Лещенко А.В. Соотношение понятий «дискурс» и «текст» [Электронный ресурс] / А.В. Лещенко. – 2013. – Режим доступа : <http://scaspee.com/all-materials/correlation-of-concepts-discourse-and-text-leshchenko-a-v>
134. Личность преступника : монография / [Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов] ; под ред. Ю.М. Антонян. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 366 с.
135. Лотман Ю.М. Об искусстве: структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – СПб : Искусство, 2000. – 704 с.
136. Лэнекер Р.В. Концептуальная семантика и символическая грамматика / Р.В. Лэнекер // Вопросы когнитивной лингвистики. – № 3 (009). – 2006. – С. 15-27.
137. Мазин А.В. «Блеск и нищета» детективного жанра [Электронный ресурс] / А.В. Мазин. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/>
138. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 277 с.
139. Мамардашвили М.К. Необходимость себя. Введение в философию [Электронный ресурс] / М.К. Мамардашвили // Доклады, статьи, философские заметки ; [сост. и общ. ред. Ю.П. Сенокосова]. – М. : «Лабиринт», 1996. – Режим доступа : <http://anchiktigra.livejournal.com/2091103.html>
140. Манаенко Г.Н. Значения «мира текста» и смыслы «мира дискурса» / Г.Н. Манаенко // Язык. Текст. Дискурс : Науч. альманах Ставропол. отд.

- РАЛК ; [под. ред. проф. Г.Н. Манаенко]. – Краснодар, 2008. – Вып. 6. – С. 8-19.
141. Маркулан Я.К. Зарубежный кинодетектив / Я.К. Маркулан. – Л. : Искусство, 1975. – 168 с.
 142. Марсель Г. Метафизический дневник [Электронный ресурс] / Г. Марсель. – Режим доступа : <http://www.agnuz.info/app/webroot/library/90/66/page03.htm>
 143. Мартинюк А.П. Перспективи дискурсивного напряму дослідження концептів / А.П. Мартинюк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2009. – Вип. 56, № 837. – С. 14-18.
 144. Мартинюк А.П. Разграничение дискурса и текста с позиций интеграционного подхода / А.П. Мартинюк // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2009. – № 866. – С. 69-77.
 145. Мартинюк А.П. Когнитивно-дискурсивний інструментарий анализа сложноподчиненного синтаксиса англоязычного политического дискурса / А.П. Мартинюк, А.Ю. Поникарева // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2013. – № 7. – С. 68-80. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
 146. Маслов Ю.С. Введение в языкознание / Ю.С. Маслов. – М. : Высш. шк., 1987. – 272 с.
 147. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В.А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
 148. Маслова Ж.Н. Валентная модель художественного (поэтического) концепта / Ж.Н. Маслова // Вестник ТГПУ. – 2011. – 9 (111). – С. 83-87.
 149. Маслова Ж.Н. Когнитивная концепция поэтической картины мира / Ж.Н. Маслова. – М. : ФЛИНТА, 2012. – 420 с.
 150. Михальская А.К. Педагогическая риторика: история и теория / А.К. Михальская. – М. : Издат. центр «Академия», 1998. – 432 с.

151. Можейко М.А. «Философия детектива»: Классика – Неклассика – Постнеклассика / М.А. Можейко // Вестник Полоц. гос. ун-та. Серия Е. – 2012. – С. 137-140.
152. Моргун Е.А. Когнитивно-прагматический анализ системы концептов в инаугурационных речах американских президентов : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» [Электронный ресурс] / Е.А. Моргун. – СПб., 2011. – 20 с. – Режим доступа : URL: <http://www.cheloveknauku.ru/page 27730.html>
153. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : монография / Е.И. Морозова. – Харьков: Экограф, 2005. – 300 с.
154. Найманова Ч.К. Валентность и уровни языка [Электронный ресурс] / Ч.К. Найманова. – Режим доступа : <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/Naimanova%20Ch.K..pdf>
155. Невинская М.Д. Концептуальная оппозиция «народ – власть» в политическом дискурсе : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.Д. Невинская. – Волгоград. – 2006. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/v/ 167116/a/#? page=1>
156. Никитин М.В. О семантике метафоры / М.В. Никитин // Вопросы языкознания. – 1979. – № 1. – С. 91-102.
157. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : учеб. пособие / М.В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
158. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53-64.
159. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста / Т.М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. Лингвистика текста; Сост., общ. ред., вступ. ст. Т. М. Николаевой. – М. : Прогресс, 1978. – С. 467–472.
160. Нузбан О.В. Актуалізація концептів HARD / SOFT у сучасному англомовному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 [Електронний

- ресурс] / Нузбан Олександра Василівна. – Чернівці, 2015 – 254 с. – Режим доступу : http://specrada.chnu.edu.ua/res/specrada/7/nyzban_des.pdf
161. Олейник Н.А. Концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС в англоязычном экономическом дискурсе 1930-х и 2000-х годов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Олейник Наталья Анатольевна. – Харьков, 2015. – 245 с.
 162. Олешков М.Ю. Лингвоконцептуальный анализ дискурса (теоретический аспект) [Электронный ресурс] / М.Ю. Олешков // Дискурс, концепт, жанр. – Нижний Тагил : НТГСПА, 2009. – С. 68-85. – Режим доступа : http://pedlib.ru/Books/5/0281/5_0281-14.shtml#book_page_top
 163. Омельченко О.А. Римское право [Электронный ресурс] / О.А. Омельченко. – М. : ТОН – Остожье, 2000. – 208 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/omelch/03.php
 164. Островская Т.А. Дискурсообразующие концепты дискурса элиты / Т.А. Островская // Вестник Адыгейского гос. ун-та. – Серия 2: Филология и искусствоведение. – Вып. № 3 (126) / 2013. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/diskursoobrazuyuschie-kontsepty-diskursa-elity>
 165. Панкина М.Ф. Типы семантической сочетаемости глаголов самостоятельного перемещения в русском и немецком языках / М.Ф. Панкина. – М. : Компания Спутник+, 2007. – 125 с.
 166. Пахсарьян Н.Т. Тайна: движитель и двигатель литературы (реферат) [Электронный ресурс] / Н.Т. Пахсарьян // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 7: Литературоведение. Реферативный журнал. – М. : ИНИОН РАН, 2001. – № 4. – С. 125-134. – Режим доступа : <http://www.natapa.msk.ru/bibliograficheskiy-ukazatel/tayna-dvizhitel-i-dvigatel-literatury-referat.html>
 167. Плотникова С.Н. Концептуальный стандарт жанра фэнтези / С.Н. Плотникова // Жанры речи : сб. науч. ст. – Вып. 4. Жанр и концепт. – Саратов, 2005. – С. 264-274.
 168. Плунгян В.А. Парадоксы валентностей / В.А. Плунгян, Е.В. Рахилина // Семиотика и информатика. – М. : Языки рус. культуры : Рус. словари,

1998. – Вып. 36. – С. 108-119.
169. Полюжин М.М. Концепт як базова когнітивна сутність / М.М. Полюжин // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – 2001. – № 5. – С. 182-184.
 170. Попова З.Д. Лексическая система языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 1989. – 148 с.
 171. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с.
 172. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
 173. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В.И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8-69.
 174. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике : [в 4 т.] / А.А. Потебня ; [отв. ред., предисл. и вступ. ст. В.И. Борковского ; АН СССР, Отд-ние лит. и яз.]. – Москва : Учпедгиз : Просвещение, 1958–1985.
 175. Потебня А.А. Мысль и язык [Электронный ресурс] / А.А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – Режим доступа : http://vassilenkoanatole.narod.ru/olderfiles/1/potebnay_mysl_i_yazyk.pdf
 176. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике: монография / Г.Г. Почепцов – Винница : Нова книга, 2013. – 560 с.
 177. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы / А.Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. – 307 с.
 178. Прищепенко М.В. УСЛУГА / М.В. Прищепенко // Антология концептов ; [под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. – Том 4. – Волгоград : Парадигма, 2006. – С. 288-306.
 179. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс : [учеб. пособие] / Ю.Е. Прохоров. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 224 с.
 180. Пташкин А.С. Средства выражения морально-этической составляющей категории девиации (на материале английского языка) : автореф. дисс. на

- соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.С. Пташкин. – Томск, 2011. – 20 с.
181. Разин В.М. В лабиринтах детектива. Очерки истории советской и российской детективной литературы XX века [Электронный ресурс] / В.М. Разин. – Режим доступа : detective.gumer.info/txt/razin.doc
 182. Райнов Б. Черный роман / Б. Райнов. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.
 183. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: Семантика и сочетаемость / Е.В. Рахилина. – М. : Русские словари, 2008. – 416 с.
 184. Ремянникова О.Ю. Фазисные глаголы как предикаты, отражающие целенаправленную деятельность человека : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ремянникова Ольга Юрьевна. – Киров, 2004. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/fazisnye-glagoly-kak-predikaty-otrazhayuschieselenapravlenennuyu-deyatelnost-cheloveka>
 185. Руднев В.П. Детектив [Электронный ресурс] / В.П. Руднев // Словарь культуры XX в. – Режим доступа : <http://kk.convdocs.org/docs/index-285264.html>
 186. Руднев Ю. Концепция дискурса как элемента литературоведческого метаязыка [Электронный ресурс] / Ю. Руднев. – Режим доступа : http://www.zhelty-dom.narod.ru/literature/txt/discours_jr.htm
 187. Рядинская С.В. Падежная грамматика Ч. Филлмора и современное понимание ролевой семантики глагола [Электронный ресурс] / С.В. Рядинская, В.А. Мигачев. – Режим доступа : http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/7269/1/Ryadinskaya_Padezhnaya.pdf
 188. Сейерс Д. Предисловие к детективной антологии / Д. Сейерс // Как сделать детектив. – М. : Радуга, 1990. – С. 42-76.
 193. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : Брама, 2002. – 336 с.
 194. Симонс Дж. Из книги «Кровавое убийство» [Электронный ресурс] / Дж. Симонс // Как сделать детектив. – М. : Радуга, 1990. – С. 225-246.

Режим доступа : <http://rubooks.org/book.php?book=8330&page=108>

195. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 141 с.
196. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : дисс ... докт. филол наук : 10.02.19 [Электронный ресурс] / Г.Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 323 с. Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/lingvokulturnye-kontsepty-i-metakontsepty>
197. Солганик Г.Я. Валентность как лингвистическая категория / Г.Я. Солганик // Русский язык за рубежом. – 1994. – № 4. – С. 49-55.
198. Соловьев А.Н. Понятие преступления (Теоретические, законодательные и правоприменительные аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 [Электронный ресурс] / Соловьев Алексей Николаевич. – Волгоград, 2000. – 235 с. – Режим доступа : <http://lib.ua-ru.net/diss/cont/101798.html>
199. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности [Электронный ресурс] / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века : сб. ст. – М. : РГГУ. – 1995. – С. 35-72. – Режим доступа : <http://abuss.narod.ru/Biblio/stepanov.htm>
200. Степанова М.Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М.Д. Степанова, Г. Хельбиг. – М. : Высш. шк., 1978. – 259 с.
201. Стернин И.А. Семантический анализ слова в контексте / И.А. Стернин, М.С. Саломатина. – Воронеж : Истоки, 2011. – 150 с.
202. Сусов И.П. Введение в теоретическое языкознание : Электронный учебник [Электронный ресурс] / И.П. Сусов. – М. : Восток – Запад, 2006. – 382 с. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/>
203. Тавризян Г.М. Христианский экзистенциализм: отход от «философии существования» / Г.М. Тавризян // Французская философия сегодня. – М. : Наука, 1989. – С. 213-233.
204. Тазин И.И. Духовность как основание целостности личности преступника [Электронный ресурс] / И.И. Тазин // Вестник Томского гос. ун-та. – 2004. –

- № 283. – С. 63-69. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/duhovnost-kak-osnovanie-tselostnosti-lichnosti-prestupnika>
205. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса [Электронный ресурс] / Л. Теньер – М. : Прогресс, 1988. – 656 с. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/grammar/172.Tesniere/>
206. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 800 с.
207. Тодоров Ц. Типология детективной литературы [Электронный ресурс] / Ц. Тодоров // «Поэтика прозы» (1977). Текст дается по изданию: *The Poetics of Prose*. Ithaca (N.Y.) Cornell University Press, 1977, 42-52. – Режим доступа : detective.gumer.info/txt/todorov
208. Трошин А.С. Детектив: техника и материал [Электронный ресурс] / А.С. Трошин // Приключенческий фильм. Пути и поиски : сб. науч. тр. (Всесоюзный НИИ киноискусства). – М., 1980. – С. 38-58. – Режим доступа : <http://lecture.in.ua/a-s-troshin-detektiv-tehnika-i-material.html>
209. Трунцевский Ю.В. Международное пенитенциарное право : [Лекция] = *Lecture on international penitentiary law* / Ю.В. Трунцевский ; Российская академия юридических наук. – М. : Юрист, 2001. – 48 с.
210. Турченко В.О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту СКРОМНІСТЬ в англomовному дискурсі XIV–XXI століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Турченко Віра Олександрівна. – Харків, 2014. – 241 с.
211. Тюпа В.И. Жанр и дискурс [Электронный ресурс] / В.И. Тюпа // Критика и семиотика. – Новосибирск – М., 2011. – Вып. 15. – С. 31-42. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/literature1/tyupa-11.htm>
212. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части : учебник / [под ред. И.Д. Козочкина]. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
213. Уфимцева А.А. Семантика слова / А.А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 5-80.
214. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира / А.А. Уфимцева // Роль человеческого

- фактора в языке: язык и картина мира. – М., 1988. – С. 108–140.
215. Уфимцева А.А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики / А.А. Уфимцева ; [под. ред. Ю.С. Степанова ; изд. 2-е, испр.]. – М. : УРСС, 2002. – 240 с.
 216. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А.А. Уфимцева ; [изд. 2-е, испр.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 288 с.
 217. Федоров А.В. Виртуальный мир криминала: анализ медиатекстов детективного жанра на медиаобразовательных занятиях в студенческой аудитории [Электронный ресурс] / А.В. Федоров. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/fedorov22.htm>
 218. Филистова Н.Ю. Структура и семантика детективного нарратива : на материале текстов английских и русских рассказов [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Филистова Наталья Юрьевна. – Тюмень : ТГУ, 2007. – 203 с.
 219. Философия права: Учебник/ О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др. Под ред. О.Г. Данильяна. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 416 с.
 220. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности [Электронный ресурс] / Э. Фромм. – М. : Изд-во АСТ ЛТД, 1998. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/from_an/
 221. Фрумкин К.Г. Тайна [Электронный ресурс] / К.Г. Фрумкин // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М. : «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с. – Режим доступа : http://enc-dic.com/enc_epist/Tana-707.html
 222. Храковский В.С. Понятие сирконстанта и его статус [Электронный ресурс] / В.С. Храковский // Семиотика и информатика. – М. : Языки русской культуры, 1998. – Вып. 36. – С. 141-153. – Режим доступа : <http://lpcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/36/36KHRAK.pdf>
 223. Чемодурова З.М. Игра в постмодернистском детективе [Электронный ресурс] / З.М. Чемодурова // Филологические науки. Вопросы теории и практики (входит в перечень ВАК). – Тамбов : Грамота, 2014. – № 8. –

- Ч. 2. – С. 184-188. – Режим доступа: <http://gramota.net/materials/2/2014/8-2/54.html>
224. Чернейко Л.О. Имя судьба как объект концептуального и ассоциативного анализа / Л.О. Чернейко, В.А. Долинский // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 1996. – № 6. – С. 20-41.
225. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М. : МГУ, 1997. – 352 с.
226. Чернов С. Бейкер-стрит и окрестности [Электронный ресурс] / С. Чернов. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua>
227. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие / В.Е. Чернявская – М. : Флинта : Наука, 2006. – 136 с.
228. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / В.Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
229. Чернявская В.Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? [Электронный ресурс] / В.Е. Чернявская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2011. – № 3. – С. 86–95. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
230. Шафилов С.Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц / С.Г. Шафилов. – Уфа : Изд-во БашГУ, 1999. – 88 с.
231. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2003. – № 586. – С. 33-38.
232. Шевченко И.С. Дискурсообразующие концепты викторианства: СКРОМНОСТЬ vs ХАНЖЕСТВО [Электронный ресурс] / И.С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. –

2010. – № 2. – С. 73-84. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
233. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія ; [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 21-28.
234. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія ; [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 9-20.
235. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 105-117.
236. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Шейгал Елена Иосифовна. – Волгоград, 2000. – 440 с.
237. Шейгал Е.И. Культурные концепты политического дискурса / Е.И. Шейгал // Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах : материалы междунар. науч. конф. «Коммуникация – 2002». – Пятигорск : ИГЛУ, 2002. – С. 24-26.
238. Шестаков В.П. Популярные жанры и «массовая культура»: детективный роман [Электронный ресурс] / В.П. Шестаков // Мифология XX века: Критика теории и практики буржуазной «массовой культуры». – М. : Искусство, 1988. – С. 112-136. – Режим доступа : www.beg.gumer.info/txt/shestakov.doc
239. Шкловский В. О теории прозы [Электронный ресурс] / В. Шкловский. – М. : Федерация, 1929. – 268 с. – Режим доступа : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3400463>
240. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
241. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.

242. Эко У. Заметки на полях «Имени Розы» [Электронный ресурс] / У. Эко. – Режим доступа : http://ruslib.org/books/umberto_eko/zametki_na_polyah_imeni_rozi-read.html
243. Юдина Н.В. Лексическая сочетаемость в когнитивном аспекте (на материале конструкции «прилагательное + существительное») : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Юдина Наталья Владимировна. – М., 2006 – 41 с.
244. A Companion to Crime Fiction / Ed. by Ch.J. Rzepka and L. Horsley. – Oxford : Wiley- Blackwell Publishing Ltd, 2010. – 629 p.
245. Ágel V. Dependency Grammar and Valency Theory / V. Ágel, K. Fischer // The Oxford Handbook of Linguistic Analysis (1 ed.). – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 223-255.
246. Aitchison J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon / J. Aitchison. – Oxford : Blackwell, 1994. – 290 p.
247. Alexander M. Lee. Detective Fiction from Victorian Sleuths to the Present / M. Lee Alexander. – Recorded Books Production, 2010. – 112 p.
248. Anderson J.R. The Architecture of Cognition / J.R. Anderson. – Cambridge MA : Harvard University Press, 1983. – 345 p.
249. Anisimov A.V. Determining Semantic Valences of Ontology Concepts by Means of Nonnegative Factorization of Tensors of Large Text Corpora / A.V. Anisimov, O.O. Marchenko, T.G. Vozniuk // Cybernetics and Systems Analysis. – 2014. – Vol. 50. – Issue 3. – P. 327-337.
250. Barsalou L.W. Frames, Concepts and Conceptual Fields / L.W. Barsalou // Frames, Fields and Concepts – New Essays in Semantic and Lexical Organization ; [ed. A. Lehrer, E.F. Kittay]. – Hillsdale : Laurence Erlbaum, 1992. – P. 21-74.
251. Bello Iria. Cognitive implications of nominalizations / Iria Bello // International Journal of English Studies. – 2016. – Vol. 16 (2). – P. 1–23.
252. Bianchi F. Culture, corpora and semantics. Methodological issues in using elicited and corpus data for cultural comparison / F. Bianchi. – Lecce : Università del Salento – Coordinamento SIBA, 2012. – 194 p.

253. Brandt P.Aa. Toward a Cognitive Semiotics [Electronic Resource] / P.Aa. Brandt // *Recherches en Communication*. – 2003. – Vol. 19: *Sémiotique cognitive – Cognitive Semiotics*. – P. 21-34. – Access mode : sites.uclouvain.be/rec/index.php/rec/article/viewFile/.../4901
254. Brown G. *Discourse Analysis* / G. Brown, G.Yule. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. – 288 p.
255. Carston R. *Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics* / R. Carston // *Mind and Language*. – Feb/April 2002. – V. 17. – No 1-2. – P. 127-148.
256. Cawelti J.G. *Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popoular Culture* / J.G. Cawelti. – Chicago, 1976. – 344 p.
257. Cawelti J.G. *Canonization, Modern Literature and the Detective Story* [Electronic Resource] / J.G. Cawelti // *Theory and Practice of Classic Detective Fiction*. – Westport, Conn. : Greenwood Press, 1997. – P. 5-25. – Access mode : <https://books.google.com.ua/>
258. Chafe W. *On the nature of semantic roles* / W. Chafe // *Universals in linguistic theory*. – Cambridge : The mit press, 1972. – Vol. 4. – № 4. – P. 4-29.
259. Chandler D. *An Introduction to Genre Theory* [Electronic Resource] / D. Chandler. – Access mode : http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/intgenre/chandler_genre_theory.pdf
260. Chapman R. *Detective Story* [Electronic resource] / R. Chapman // *The Oxford Companion to the English Language*. – Oxford New York : Oxford University Press, 1992. – P. 287. – Access mode : <https://www.slideshare.net/felifire/mc-arthur-tom-the-oxford-companion-to-the-english-language-1992>
261. Clausner T.C. *Domains and image schemas* / T.C. Clausner, W. Croft // *Cognitive Linguistics*. – 1999. – No 10-1. – P. 1-31.
262. Cook G. *Discourse and Literature: The Interplay of Form and Mind* / G. Cook. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 285 p.
263. Coseriu E. *Trends in structural semantics* / E.Coseriu, G. Geckeler. – Tübingen: Narr, 1981. – 85 p.

264. Crime and Punishment Through Time [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.themanor.notts.sch.uk/assets/Revision/Crime-and-Punishment-Revision-Guide-v1-GHY.pdf>
265. Croft W. Syntactic Categories and Grammatical Relations: The Cognitive Organization of Information / W. Croft. – Chicago and London : The University of Chicago Press, 1991. – 331 p.
266. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, A.D. Cruse. – New York : Cambridge University Press, 2004. – 374 p.
267. Culpeper J. Reflections on a cognitive stylistic approach to characterization / J. Culpeper // Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps ; [ed. by G. Brone & J. Vandaele]. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2009. – P. 125-160.
268. Dijk van T.A. Strategies of Discourse Comprehension / T.A. van Dijk, W. Kintsch. – New York : Academic Press, 1983. – 418 p.
269. Dijk van T.A. The Study of Discourse / T.A. van Dijk // Discourse as Structure and Process ; [ed. by T.A. van Dijk]. – London : Sage Publication, 1997. – P.1-35.
270. Dijk van T.A. Cognitive Discourse Analysis. An Introduction [Electronic Resource] / T.A. van Dijk, 2000 – Access mode : <http://www.discursos.org/unpublished%20articles/cogn-dis-anal.htm>
271. Dijk van T.A. Discourse and Power / T.A. van Dijk. – Houndmills ; New York, NY : Palgrave Macmillan, 2008. – 320 p.
272. Dijk van T.A. Discourse, Communication and Knowledge [Electronic resource] / T.A. van Dijk // Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines 2008 (CADAAD) CADAAD '08 is hosted at the University of Hertfordshire, Pompeu Fabra University. – Access mode : teun@discourses.org
273. Dijk T.A. van. From Text Grammar to Critical Discourse Analysis A brief academic autobiography [Electronic Resource] / Teun A. van Dijk. – Access mode : <http://www.discourses.org/From%20text%20grammar%20to%20critical%20discourse%20analysis.html>
274. Dirven R. Cognitive exploration of language and linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2004. – 277 p.

275. Dove G.N. The Reader and the Detective Story / G.N. Dove. – Bowling : Bowling Green State University Popular Press, 1997. – 210 p.
276. Ducháček O. *Precis de semantique francaise* / O. Duchacek. – Brno : Universita J.E. Purkyně, 1967. – 260 c.
277. Duranti A. Sociocultural Dimensions of Discourse / A. Duranti // *Handbook of Discourse Analysis* ; [ed. by T.A. van Dijk]. – L. : Academic Press, 1985. – Vol. 1. – P. 193-230.
278. Eco U. The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts / U. Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1979. – 273 p.
279. Evans V. *Cognitive Linguistics An Introduction* / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
280. Fairclough N. *Language and Power* / N. Fairclough. – New York : Longman Group, 1989. – 259 p.
281. Fairclough N. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research* / N. Fairclough. – London & New York : Routledge, 2003. – 270 p.
282. Faulhaber S. Verb Valency Patterns. A Challenge for Sematic-based Accounts / S. Faulhaber. – Berlin, New York : Mouton de Gruyer, 2011. – 357 p.
283. Fillmore Ch. The Case for Case / Ch. Fillmore // *Universals in Linguistic Theory*. – New York : Holt, Rinehart & Wilson, 1968. – P. 1-88.
284. Fillmore C. Frame Semantics / C. Fillmore // *Linguistics in the morning calm* / [ed. by The Linguistic Society of Korea] – Seoul : Hanshin, 1982. – P. 111-137.
285. Fillmore C.J. Under the Circumstances (Place, Time, Manner, etc.) / C.J. Fillmore // *Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session Dedicated to the Contributions of Charles J. Fillmore*. – 1994. – P. 158-172.
286. Fortin C. Syntactic and Semantic Valence : Morphosyntactic Evidence from Minangkabau [Electronic resource] / C. Fortin // *Proceedings of the Twenty-Ninth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. – 2003. – P. 137-147. – Access mode : <http://journals.linguisticsociety.org/proceedings/index.php/BLS/article/viewFile/1019/800>

287. Foucault M. Die Ordnung des Diskurses [Electronic Resource] / M. Foucault. – Access mode : https://www.ruhr-uni-bochum.de/diskurstheorie/Bibliographie____Texte/michelfoucault-diskursordnung.pdf
288. Foucault M. The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language / M. Foucault. – New York : Pantheon Books, 1972. – 246 p.
289. Freeman M.H. Cognitive Linguistic Approaches to literary Studies: State of the Art in Cognitive Poetics / M.H. Freeman // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford New York : Oxford University Press, 2007. – P. 1175-1203.
290. Freeman R.A. The Complete works of R. Austin Freeman: Thriller Classics, Adventure Novels & Detective Stories [Electronic Resource] / R.A. Freeman. – Access mode : <https://books.google.com.ua/books>
291. Geeraerts D. A Rough Gide to Cognitive Linguistics / D. Geeraerts // Cognitive Linguistics: Basic Reading. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1996. – P. 1-29.
292. Gunina N.A. Concept VS meaning: Cognitive approach / N.A. Gunina // Вестник ТГТУ. – 2011. – Том 17. – № 1. – С. 248–250.
293. Halliday M.A.K. Language as social semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning / M.A.K. Halliday. – London : Edward Arnold, 1978. – 290 p.
294. Hanks P. How people use words to make meanings: Semantic types meet valencies [Electronic resource]/ P. Hanks // Input, Process and Product: Developments in Teaching and Language Corpora. – P. 66. – Access mode : <http://rgcl.wlv.ac.uk/papers/hanks-2012a.pdf>
295. Hart A. Agatha Christie's Marple: The Life and Times of Miss Jane Marple / A. Hart. – London : HarperCollins, 2011. – 160 p.
296. Helbig G. Wörterbuch zur Valenz und Distribution Deutscher Verben / G. Helbig, W. Schenkel. – Leipzig, 1975. – 458 S.
297. Herbst T. English Valency Structures – A first sketch [Electronic Resource] / T. Herbst. – Access mode : <http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic99/herbst/main1.html>

298. Herbst T. A Valency Dictionary of English. A Corpus–Base Analysis of the Complementation Patterns of English Verbs, Nouns, and Ajectives / T. Herbst, D. Heath, I.F. Roe, D. Gotz. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. – 961 p.
299. Herbst T. A Valency Model for Nouns in English / T. Herbst // Journal of Linguistics. – 1988. – № 2. – Vol. 24, Issue 2. – P. 265-301.
300. Heritage J. Conversation Analysis and Institutional Talk / J. Heritage // Handbook of Language and Social Interaction. – Mahwah, N.J. Lawrence, Erlbaum, 2005. – P. 103-147.
301. Humboldt W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistiger Entwicklung des Menschengeschiechts [Electronic Resource] / W. Humboldt. – Berlin : Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1836. – 534 s. – Access mode : <https://archive.org/details/berdieverschied00vongoog>
302. Ifversen J. Text, Discourse, Concept: Approaches to Textual Analysis [Electronic Resource] / J. Ifversen. – Access mode : http://kontur.au.dk/fileadmin/www.kontur.au.dk/OLD_ISSUES/pdf/kontur_07/jan_ifversen.pdf
303. Irimiea S. Rethinking Applied Linguistics. From Applied Linguistics to Applied Discourse Studies / S. Irimiea. – Presa Universitară Clujeană, 2017. – 411 p.
304. Jackendoff R.S. Conceptual Semantics and Cognitive Linguistics [Electronic resource] / R.S. Jackendoff // Cognitive Linguistics. – 1996. – № 7. – 1. – P. 93-128. – Access mode : <https://ase.tufts.edu/.../jackendoff/.../ConceptualSemantics.do...>
305. Jackendoff R.S. Foundations of Language Brain, Meaning, Grammar, Evolution / R.S. Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 498 p.
306. James P.D. Talking about Detective Fiction [Electronic resource] / P.D. James. – Access mode : <http://e-libra.ru/read/200199-talking-about-detective-fiction.html>
307. Janigová S. Coding versus cognitive indication of valency reading of a NP/VP/NP sequence – a cross–language study / S. Janigová // Ostrava Journal of English Philology. – 2014. – Vol. 6. – Number 1. – P.7-31.

308. Jespersen O. The Philosophy of Grammar [Electronic resource] / O. Jespersen. – London : Allen & Unwin, 1924. – 260 p. – Access mode : <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.282299>
309. Kayman M.A. The short story from Poe to Chesterton / M.A. Kayman // The Cambridge Companion to Crime Fiction. – New York : Cambridge University Press, 2003. – P. 41-59.
310. Kenny C.S. Outlines of Criminal Law [Electronic resource] / C.S. Kenny. – New York : The Macmillan Company, 1907. – 436 p. – Access mode : <https://archive.org/details/cu31924020159509>
311. Knight S. The golden age / S. Knight // The Cambridge Companion to Crime Fiction. – New York : Cambridge University Press, 2003. – P. 77-95.
312. Kövesces Z. Metaphor. A Practical Introduction / Z. Kövesces. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 285 p.
313. Kress G. Ideological Structures in Discourse / G. Kress // Handbook of Discourse Analysis. V. 4. Discourse Analysis in Society. – London, 1985. – P. 27-42.
314. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
315. Langacker R. Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar / R. Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991. – 589 p.
316. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – Vol. 1. – 504 p.
317. Langacker R. Grammar and Conceptualization / R. Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.
318. Langacker R. Discourse in Cognitive Grammar / R. Langacker // Cognitive Linguistics. – 2001. – Vol. 12. – No 2. – P. 143-188.
319. Langacker R.W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction / R.W. Langacker. – Oxford – New York : OUP, 2008. – 562 p.
320. Leech G.N. Semantics / G.N. Leech. – Harmondsworth : Penguin, 1974. – 386 p.
321. Lehrer A. Semantic fields and lexical structure / A. Lehrer. – Amsterdam, 1974. – 225 c.

322. Lyons J. Linguistic semantics. An introduction / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 376 p.
323. Malmgren C.D. Anatomy of Murder: Mystery, Detective, and Crime Fiction [Electronic resource] / C.D. Malmgren // Journal of Popular Culture. – Spring 1997. – P. 115-135. – Access mode : http://drfowlercomp.weebly.com/uploads/5/7/8/8/57884315/mystery_detective_and_crime_fiction.pdf
324. Minsky M. A framework for representing knowledge [Electronic resource] / M. Minsky. – Access mode : <http://courses.media.mit.edu/2004spring/>
325. Mykhaylenko V.V. Semantics of «ECONOMY–collocation» in Discourse / V.V. Mykhaylenko // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна». – 2015. – Вип. 58. – P. 78-82.
326. Nida E.A. Componential analyses of meaning. An introduction to semantic structures / E.A. Nida. – The Hague – Paris : Mouton, 1975. – 272 p.
327. Norrick N.R. Discourse and Semantics / N.R. Norrick // The Handbook of Discourse Analysis. – Oxford, Malden : Blackwell Publishers, 2001. – P. 76-100.
328. Nuyts J. Aspects of a Cognitive–Pragmatic Theory of Language. On Cognition, Functionalism, and Grammar / J. Nuyts. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1992. – 400 p.
329. Ostman J. Discourse analysis / J. Ostman, T. Virtanen // Handbook of Pragmatics: Manual. – Amsterdam, Phil. : John Benjamins, 1995. – P. 239-253.
330. Panevova J. Contribution of valency to the analysis of language / J. Panevova // Noun valency Ed. by Olga Spevak. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2014. – P. 1-19.
331. Priestman M. Introduction: crime fiction and detective fiction / M. Priestman // The Cambridge Companion to Crime Fiction. – New York : Cambridge University Press, 2003. – P. 1-7.
332. Rickheit G. Valency and Cognition – a notion in transition / G. Rickheit, L. Sichelschmidt // Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 163-183.

333. Roberts C. Institutional Discourse / C. Roberts // The Routledge Handbook of Applied Linguistics. – London – New York, 2011. – P. 81-96.
334. Sanders A. The Short Oxford History of English Literature / A. Sanders. – Oxford : Clarendon Press, 1994. – 678 p.
335. Sanders T. Discourse and Text Structure / T. Sanders, W. Spooren // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics ; [ed. by D. Geeraerts H. Cuyckens]. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2007. – P. 916-945.
336. Scaggs J. Crime Fiction The New Critical Idiom / J. Scaggs. – London and New York : Routledge, 2005. – 174 p.
337. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Oxford UK & Cambridge USA : Blackwell, 1994. – (Reprinted 2000). – 470 p.
338. Selden R. A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory / R. Selden, P. Widdowson, P. Brooker. – Edinburgh : Pearson, Longman, 2005. – 302 p.
339. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction / P. Stockwell. – London – New York : Routledge, 2002. – 197 p.
340. Stubbs M. Discourse analysis : the sociolinguistic analysis of natural language / M. Stubbs. – Chicago : University of Chicago Press ; Oxford (Oxfordshire) : B. Blackwell, 1983. – 272 p.
341. Talmy L. The relation of grammar to cognition / L. Talmy// Cognitive Linguistics: Basic Readings. – Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 69-109.
342. Taylor R. Jonathan Wild – Thief Taker [Electronic Resource] / R. Taylor. – Access mode : <https://owlcation.com/humanities/Jonathan-Wild-Thief-Catcher>
343. Tesnière L. Eléments de syntaxe structural / L. Tesnière. – Paris : Klincksieck, 1959. – 670 p.
344. The Ascent of the Detective: Police Sleuths in Victorian and Edwardian England. – Oxford : OUP, 2011. – 426 p.
345. Trier J. Sprachliche Felder / J. Trier // Zeitschrift fur deutsche Bildung. – 1932 – №8/9. – S. 417-427.

346. Trier J. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes/ J. Trier. – Heidelberg, 1931.
347. Ungerer F. An introduction to cognitive linguistics/ F. Ungerer, H.–J. Schmid. – Edinburgh : Pearson, Longman, 2006. – 384 p.
348. Van Dine S.S. Twenty Rules for Writing Detective Stories [Electronic resource] / S.S. Van Dine. – Access mode : <http://www.thrillingdetective.com/trivia/triv288.html>
349. Wierzbicka A. The Semantics of Grammar / A. Wierzbicka. – Amsterdam : Benjamins, 1988. – 617 p.
350. Wodak R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – L., N.Y. : Univ. Press, 1996. – 200 p.
351. Wodak R. Aspects of Critical Discourse Analysis [Electronic Resource] / R. Wodak// Zeitschrift für Angewandte Linguistik. – 2002. – Vol. 36. – P. 5-31.– Access mode : citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download
352. Worthington H. Key Concepts in Crime Fiction / H. Worthington. – Chippenham and Eastbourne : Palgrave–Macmillan, 2011. – 206 p.
353. Wrongs and Remedies in the Twenty–First Century / [ed. by P. Birks]. – Oxford : Clarendon Press, 1996. – 341 p.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

354. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
355. Большой Юридический словарь [Электронный ресурс] / [Додонов В.Н., Ермаков В.Д., Крылова М.А. и др.]. – М. : Инфра-М, 2001. – 790 с. – Режим доступа : <http://juridical.slovaronline.com/>
356. Валентность [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/313556>
357. Василенко Л.И. Краткий религиозно–философский словарь [Электронный ресурс] / Л.И. Василенко. – 1996. – Режим доступа : http://www.jwforum.name/bible/transfers_scriptures/RFD%28Vasilenko%29.pdf

358. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2010–2016 (последняя редакция: 30.10.2016). – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/concepts/7039>
359. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс] / Т.В. Жеребило. – [Изд. 5-е, испр. и доп.]. – Назрань : Пилигрим, 2010. – 486 с. – Режим доступа : http://lingvistics_dictionary.academic.ru
360. Жюлия Д. Философский словарь ; [пер. с франц.]. / Д. Жюлия. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 544 с.
361. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина ; под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М : Филол. фак-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
362. Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С.А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с. – Режим доступа : <http://www.endic.ru/kuzhecov/>
363. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В.Н. Ярцевой; Институт языкознания АН СССР].. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с. – Режим доступа : <http://tapemark.narod.ru/les/>
364. Литературный словарь терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.litdic.ru/detektiv/>
365. Маковский М.М. Историко-этимологический словарь современного английского языка / М.М. Маковский. – М. : Издательский дом «Диалог», 2000. – 416 с.
366. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С.И. Ожегов. – М. : Мир и Образование, Оникс, 2011. – 736 с. – Режим доступа : <http://ozhegov.textologia.ru>
367. Поэтика. Словарь актуальных терминов и понятий / [гл. науч. ред Н.Д. Тамарченко]. – М. : Издательство Кулагиной, Интрада, 2008. – 360 с.
368. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителя / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.

369. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
370. Энциклопедический словарь английской литературы XX века [Электронный ресурс] / [под ред. А.П. Саруханян]. – М. : Наука, 2005. – 543 с.– Режим доступа : <http://detective.gumer.info/txt/sarukhanian-1.pdf>
371. Энциклопедия Кольера [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/14/196/1013098.html>
372. Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika
373. Этика: Энциклопедический словарь / [под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2001. – 671 с.
374. Cambridge English Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
375. Collins Cobuild English Language Dictionary. – Collins, London and Glasgow, 1988. – 1703 p.
376. Dictionaries and thesauri [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dictionary.com/>
377. Hawkins J.M. The Oxford Reference Dictionary / J.M. Hawkins. – Oxford : Clarendon Press, 1987. – 978 p.
378. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby with the assistance of A.P. Cowie, J. Windsor Levis. – Oxford : Oxford Univ. Press. , 1974.– 1055 p.
379. Laird Ch. Webster's New World Thesaurus / Ch. Laird. – New York : New American Library, 1975. – 678.
380. Longman Dictionary of Contemporary English : Pearson Education ESL ; [6 edition], 2015. – 2224 p.
381. Longman Dictionary of Contemporary English Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ldoceonline.com/>
382. Macmillan Dictionary / [ed. director : William D. Halsey]. – New York; London :

- Macmillan, 1977. – 1158 p.
383. MacMillan Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.macmillandictionary.com/>
 384. Merriam–Webster Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.merriam–webster.com/thesaurus/>
 385. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury (CT) : Lexicon, 1993. – 1216 p.
 386. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://etymonline.com/index.php>
 387. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com>
 388. The Concise Oxford Dictionary of Current English / [ed. by J.B. Sykes]. – Oxford : The Clarendon Press, 1977. – 1368 p.
 389. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / [ed. by T.F. Hoad]. – Oxford : Oxford University Press, 1986. – 845 p.
 390. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref>
 391. The Free Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.thefreedictionary.com/>
 392. The New Penguin English Dictionary / [cons. ed. : Robert Allen. – London : Penguin Books, 2001. – 1642 p.
 393. The Oxford Dictionary of English Etymology : [ed. by C.T. Onions]. – Oxford : The Clarendon Press, 1966. – 1023 p.
 394. Webster's New World College Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://websters.yourdictionary.com/>
 395. Webster's New World Dictionary of the American Language. Second College Edition / [ed. by D.B. Guralnik]. – New York : Prentice Hall Press, 1986. – 1692 p.
 396. Your Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.yourdictionary.com/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Christie A. Accident / A. Christie // Miss Marple and Mystery : the complete short stories. – London : Harper, 2008. – P. 251-256.
2. Christie A. A Caribbean Mystery / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 224 p.
3. Christie A. After the Funeral / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 256 p.
4. Christie A. A Murder is Announced / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 240 p.
5. Christie A. And Then There Were None / A. Christie. – London : Harper Collins, 2016. – 272 p.
6. Christie A. A Pocket Full of Rye / A. Christie. – London : Collins, Fontana Books, 1971. – 188 p.
7. Christie A. Appointment with Death / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 304 p.
8. Christie A. At Bertram's Hotel / A. Christie. – London : Harper Collins, 2016. – 272 p.
9. Christie A. At the Bell and Motley / A. Christie // Masterpieces in miniature: The detectives. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 217-235.
10. Christie A. Black Coffee / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 192 p.
11. Christie A. By the Pricking of My Thumbs / A. Christie. – London : Harper Collins, 2015. – 304 p.
12. Christie A. Cards on the Table / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 320 p.
13. Christie A. Cat Among the Pigeons / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 288 p.
14. Christie A. Crooked House / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 400 p.
15. Christie A. Curtain / A. Christie. – London : Harper Collins, 2013. – 384 p.
16. Christie A. Dead Man's Folly / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 288 p.

17. Christie A. *Death Comes as the End* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 272 p.
18. Christie A. *Death in the Clouds* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2015. – 272 p.
19. Christie A. *Destination Unknown* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 256 p.
20. Christie A. *Double Sin* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 500-515.
21. Christie A. *Dumb Witness* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 320 p.
22. Christie A. *Elephants Can Remember* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 304 p.
23. Christie A. *Endless Night* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 224 p.
24. Christie A. *Evil Under the Sun* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 320 p.
25. Christie A. *Five Little Pigs* / A. Christie. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 291 с.
26. Christie A. *Hallowe'en Party* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 336 p.
27. Christie A. *Have You Got Everything You Want?* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 90-104.
28. Christie A. *Hercule Poirot's Christmas* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2013. – 288 p.
29. Christie A. *Hickory Dickory Dock* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 208 p.
30. Christie A. *Ingots of Gold* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 216-221.
31. Christie A. *Lord Edgware Dies* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2016. – 288 p.
32. Christie A. *Mr Eastwood's Adventures* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 59-68.

33. Christie A. *Mrs McGinty's Dead* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 240 p.
34. Christie A. *Murder in Mesopotamia* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 352 p.
35. Christie A. *Murder is Easy* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 400 p.
36. Christie A. *Murder on the Orient Express* / A. Christie. – N.Y. : Bantam Books. – 1983. – 212 p.
37. Christie A. *Nemesis* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 224 p.
38. Christie A. *N or M?* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2015. – 248 p.
39. Christie A. *One, Two, Buckle My Shoe* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2016. – 256 p.
40. Christie A. *Ordeal by Innocence* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 320 p.
41. Christie A. *Passenger to Frankfurt* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 304 p.
42. Christie A. *Peril at End House* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2015. – 256 p.
43. Christie A. *Philomel Cottage* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P.68-79.
44. Christie A. *Postern of Fate* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 400 p.
45. Christie A. *Problem at Sea* / A. Christie // *Poirot's Early Cases*. – London : Harper Collins, 2002. – P. 405-445.
46. Christie A. *Sad Cypress* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 256 p.
47. Christie A. *Sanctuary* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 672-691.
48. Christie A. *Sleeping Murder* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 304 p.
49. Christie A. *Sparkling Cyanide* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 288 p.
50. Christie A. *Spider's Web* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 256 p.

51. Christie A. *Strange Jest* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 595-607.
52. Christie A. *Taken at the Flood* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 224 p.
53. Christie A. *The A.B.C. Murders* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 331 p.
54. Christie A. *The Affair at the Victory Ball* / A. Christie // *Poirot's Early Cases*. – London : Harper Collins, 2002. – P. 7-33.
55. Christie A. *The Adventure of Johnnie Waverly* / A. Christie // *Poirot's Early Cases*. – London : Harper Collins, 2002. – P. 81-103.
56. Christie A. *The Adventure of the Clapham Cook* / A. Christie // *Poirot's Early Cases*. – London : Harper Collins, 2002. – P. 33-57.
57. Christie A. *The Big Four* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 224 p.
58. Christie A. *The Body in the Library* / A. Christie. – N.Y. : Pocket Books, 1969. – 260 p.
59. Christie A. *The Case of the City Clerk* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 60-75.
60. Christie A. *The Clocks* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 256 p.
61. Christie A. *The Companion* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 283-292.
62. Christie A. *The Four Suspects* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 292-299.
63. Christie A. *The Fourth Man* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 126-134.
64. Christie A. *The Girl in the Train* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 11-20.
65. Christie A. *The Herb of Death* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 309-315.
66. Christie A. *The Hollow* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 240 p.

67. Christie A. *The Idol House of Astarte* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 209-216.
68. Christie A. *The Labours of Hercules* / A. Christie. – London : Harper, 2011. – 238 p.
69. Christie A. *The Man in the Brown Suit* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 320 p.
70. Christie A. *The Market Basing Mystery* / A. Christie // *Poirot's Early Cases* . – London : Harper Collins, 2002. – P. 316-345.
71. Christie A. *The Mirror Crack'd from Side to Side* / A. Christie. – N.Y. : Pocket Books, 1967. – 208 p.
72. Christie A. *The Moving Finger* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2016. – 240 p.
73. Christie A. *The Murder at the Vicarage* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 224 p.
74. Christie A. *The Murder of Roger Ackroyd* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2013. – 336 p.
75. Christie A. *The Murder on the Links* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 320 p.
76. Christie A. *The Mysterious Affairs at Styles* / A. Christie. – Toronto; New York; London : Bantam Books, 1983. – 182 p.
77. Christie A. *The Mystery of the Blue Jar* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 37-47.
78. Christie A. *The Mystery of the Blue Train* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 240 p.
79. Christie A. *The Pale Horse* / A. Christie. – London : Collins, Fontana Books, 1972. – 188 p.
80. Christie A. *The Pearl of Price* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 133-145.
81. Christie A. *The Plymouth Express* / A. Christie // *Poirot's Early Cases*. – London : Harper Collins, 2002. – P. 181-205.

82. Christie A. *The Rajah's Emerald* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 169-177.
83. Christie A. *The Red Signal* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 26-36.
84. Christie A. *The Secret Adversary* / A. Christie. – Toronto; New York; London : Bantam Books, 1977. – 215 p.
85. Christie A. *The Secret of Chimneys* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 320 p.
86. Christie A. *The Seven Dials Mystery* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 304 p.
87. Christie A. *The Shadow on the Glass* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 195-217.
88. Christie A. *The Sittaford Mystery* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 288 p.
89. Christie A. *The Strange Case of Sir Arthur Carmichael* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 364-374.
90. Christie A. *The Third-Floor Flat* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 443-461.
91. Christie A. *The Thumb Mark of St. Peter* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 233-239.
92. Christie A. *The Tuesday Night Club* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories* / A. Christie. – London : Harper, 2008. – P. 203-208.
93. Christie A. *The Unexpected Guest* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 176 p.
94. Christie A. *The Witness of the Prosecution* / A. Christie // *Miss Marple and Mystery : the complete short stories*. – London : Harper, 2008. – P. 88-98.
95. Christie A. *They Came to Baghdad* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 304 p.

96. Christie A. *They Do it with Mirrors* / A. Christie. – London : Harper Collins Publishers, 2002. – 284 p.
97. Christie A. *Third Girl* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 224 p.
98. Christie A. *Three Act Tragedy* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 224 p.
99. Christie A. *Towards Zero* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2008. – 400 p.
100. Christie A. *Wasps' Nest* / A. Christie // *Masterpieces in miniature: The detectives*. – New York : Minotaur Books, 2005. – P. 515-525.
101. Christie A. *Why Didn't They Ask Evans?* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2017. – 254 p.
102. Christie A. *4.50 from Paddington* / A. Christie. – London : Harper Collins, 2007. – 224 p.
103. Conan Doyle A. *A Study in Scarlet* / A. Conan Doyle. – London : Pan Books Ltd., 1974. – 160 p.
104. Conan Doyle A. *The Adventures of Sherlock Holmes* / A. Conan Doyle. – New York : Berkley Medalion Books, 1999. – 304 p.
105. Conan Doyle A. *The Hound of the Baskervilles* / A. Conan Doyle. – London : Penguin Books, 1996. – 174 p.
106. Conan Doyle A. *The Memoirs of Sherlock Holmes* / A. Conan Doyle. – Harmondworth: Penguin Books, 1961. – 248 p.
107. Conan Doyle A. *The Return of Sherlock Holmes* / A. Conan Doyle. – Ware (Herts): Wordworth Editions, 1996. – 309 p.
108. The Holy Bible. King James Version [Electronic resource]. – Access mode : <http://kingj bible.com/genesis/1.htm>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця 1

**Частотність ядерних лексем-репрезентантів концепту ТАЄМНИЦЯ
в англомовному детективному дискурсі**

Лексеми	Абсолютне число	Частотність у відсотках
mystery	436	49,82
secret	375	42,85
puzzle	40	4,57
riddle	14	1,6
enigma	10	1,142

Таблиця 2

**Частотність ядерних лексем-репрезентантів концепту ЗЛОЧИН
в англомовному детективному дискурсі**

Лексеми	Абсолютне число	Частотність у відсотках
crime	1600	96,5
offence	24	1,44
outrage	11	0,66
breach	9	0,54
felony	7	0,42
trespass	3	0,18
misdeed	2	0,12
wrong	2	0,12

Таблиця 3

**Частотність ядерних лексем-репрезентантів концепту СИЩИК
в англomовному детективному дискурсі**

Лексеми	Абсолютне число	Частотність у відсотках
detective	453	88,99
sleuth/sleuth-hound	27	6,87
investigator	16	3,53
inquiry agent	5	0,98

Таблиця 4

**Частотність ядерних лексем-репрезентантів концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ
в англomовному детективному дискурсі**

Лексеми	Абсолютне число	Частотність у відсотках
criminal	365	67,34
crook	85	15,68
villain	60	11,07
malefactor	13	2,39
perpetrator	10	1,84
culprit	10	1,84
offender	8	1,47
wrongdoer	1	0,18

ДОДАТОК Б

ГЛОСАРІЙ ВИКОРИСТАНИХ ТЕРМІНІВ

Актант – учасник ситуації, що описана предикатом [7, с. 75], наприклад, в ситуації оренди: суб'єкт оренди (той, хто орендує), перший об'єкт оренди (те, що орендують), контрагент (той, у кого орендують), другий об'єкт (те, за що орендують, – плата) і термін (те, на скільки орендують) [там само, с. 120-121].

Валентність – «універсальна властивість слова» [197, с. 50], «те, що підказується значенням слова, або те, що імпліцитно міститься в ньому як вказівка на необхідність поповнення його словами певних типів у реченні», властивість значення, в якому містяться «порожні місця» або «рубрики», що потребують поповнення [106, с. 21-22], потенційна сполучуваність, властивість слова, що лежить в основі його мовленнєвих реалізацій [61], здатність слова взаємодіяти з іншими словами, один з основних способів поєднання значень слів у більші смислові фрагменти [154].

Валентність концепту (концептуальна валентність) – властивість концепту взаємодіяти з певними концептуальними утвореннями [118, с. 72], вступати у відношення з одними концептуальними утвореннями (у результаті чого можуть з'являтися комбінації концептів) і не вступати з іншими [177, с. 239], властивість, що пояснюється «когнітивно-семантичною вибірковістю» концептів щодо «можливостей своєї актуалізації в тій чи іншій дискурсивній формації» [там само].

Валентність лексична – здатність слова поєднуватися зі словами з обмеженого списку, незалежно від наявності у них спільних семантичних ознак. Валентність конкретної словоформи, що впливає з її лексичного значення, здатність слова сполучатися з іншими словами, які утворюють його валентнісний набір [8, с. 44]. Лексична сполучуваність «фіксує поширеність тих чи інших сполучень і звичність асоціацій одних слів з іншими» [125].

Валентність логічна – позамовне відношення між поняттєвими змістами, має позамовний та універсальний характер та є відбиттям відношень між позамовними явищами [200, с. 157].

Валентність морфологічна – здатність слова сполучатися зі словами певного класу або з окремим словом у певній граматичній формі. Будь-яке поєднання морфем у межах синтаксичного елемента (неподільного елемента синтаксичного рівня, який на морфологічному рівні представлений словоформою, синтетичною чи аналітичною) [61].

Валентність семантична – здатність певного слова сполучатися синтаксично з будь-яким словом, у значення якого входить певна семантична ознака [61]. Закономірність семантичного узгодження слів зумовлена певними правилами семантичної комбінаторики [157, с. 43] і формулюється як «закон семантичного сполучення слів» [46, с. 23], виявляється на основі «сумісності та сполучуваності семантичних компонентів (сем)» [200, с. 157].

Валентність синтаксична – сукупність і властивості потенційно можливих при слові синтаксичних зв'язків, набір та умови реалізації синтаксичних зв'язків, валентність певного синтаксичного елемента як представника граматичного класу або підкласу, здатність слова як представника частини мови та її лексико-граматичного розряду вступати у зв'язки з іншими словами [356]. Синтаксична сполучуваність як сукупність можливих синтаксичних поширювачів слова, що реалізується синтаксичними зв'язками [115, с. 121]. Синтаксична валентність передбачає облігаторне або факультативне заповнення відкритих позицій певного числа та виду, що відрізняється в різних мовах [200, с. 157].

Дискурс – інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, сукупність процесу і результату (тексту), що містить як екстралінгвістичний, так і

лінгвістичний аспекти [231, с. 37]. У лінгвістичному плані дискурс маніфестує себе у використуваних мовних засобах і виявляється в сукупності породжених текстів (дискурс як результат), у лінгвокогнітивному – пов'язаний із мовною свідомістю, зумовлює вибір мовних засобів, впливає на породження (і сприйняття) текстів, виявляючись у контексті та пресупозиції (дискурс як процес) [120, с. 200-201]. «Дискурс, з одного боку, становить явище проміжної ланки між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, а з іншого боку, фіксується текстом [99, с. 231].

Дискурс vs текст – у дискурсі формується схема майбутнього тексту і задаються його контекстуальні координати – лінгвістичні, ситуаційні, культурні. Дискурс народжує текст – конкретний матеріальний об'єкт [140, с. 8]. Консервація дискурсу перетворює його на текст, що може виконувати функцію ресурсу для наступних дискурсів, а артикуляція тексту є умовою для здійснення дискурсу [104, с. 300-301].

Дискурс детективний – комплексний взаємозв'язок кількох текстів, які функціонують у межах однієї комунікативної сфери [227, с. 12], змістовно-сміслова сукупність текстів [229, с. 89], які відбивають процес розгадки таємниці – таємниці злочину (як правило, вбивства), і зіткнення на цьому ґрунті героя-детектива (сищика-професіонала або аматора) і злочинця [367, с. 55]. Тематично співвіднесені тексти, що перебувають в єдиному тематичному полі та характеризуються однаковими стилістичними особливостями, особливостями побудови та ретельним вибором мовних засобів за їх функціонально-стилістичними характеристикам [112, с. 79].

Дискурс інституційний – дискурс, що будується за певним шаблоном, в його основі лежить схема необхідних і достатніх комунікативних дій, що є визначальними компонентами цієї структури [99, с. 178]. Інституційний дискурс становить представницьке спілкування, спілкування статусно-рольове, на рівні

позицій, «діяльнісних ролей», а не на рівні особистостей [138, с. 167]. Тип інституційного дискурсу визначається типом суспільного інституту, який, зокрема, включає людей, зайнятих відповідною діяльністю, їхні характеристики, поведінкові стереотипи. При аналізі описують типових учасників, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, жанри, прецедентні тексти і дискурсивні формули [99, с. 189; 300, с. 106-107].

Зв'язок імплікаційний – залежність між концептами, яка утворюється як відбиття природних зв'язків між речами та явищами. Такий зв'язок концептів, при якому один концепт актуалізує у свідомості інший, інформаційно більш важливий, і налаштовує свідомість на цей останній [156, с. 92]. Імплікаційні зв'язки концептів становлять ментальний аналог лінійних зв'язків сутностей дійсного (і відбиваного) світу (причинно-наслідкові, просторово-часові, холо-партитивні тощо), відображають їх залежності, узаємодії, «просторову і часову сполученість» [158, с. 53].

Зв'язок конвенціональний – довільний, умовний зв'язок між концептами у «знаковій» ситуації, коли інформація не замикається в межах індивідуальної свідомості і призначена для передачі її іншій свідомості, при цьому «залежність між двома концептами не відображає якогось природного зв'язку між відповідними об'єктами» [156, с. 92].

Ім'я концепту – «мовний знак, що найбільш повно та адекватно передає зміст концепту» [41, с. 35], слово або у випадку багатозначності один із його лексико-семантичних варіантів [там само, с. 99-100], лексема, що володіє найбільшим обсягом семантичних компонентів, які відбивають зміст концепту [201, с. 85], домінанта (ядро) лексико-семантичного поля [41, с. 29], слово, що має збігатися з домінантою відповідного синонімічного ряду [177, с. 18], містить ядерні ознаки концепту у своїй лексичній структурі [171, с. 97], характеризується високою частотністю в мові (залежно від типу дискурсу, місця спілкування і

учасників спілкування) [там само, с. 99].

Когнітивно-дискурсивний підхід – комплексне, інтегральне вивчення когнітивного змісту, структури концепту та особливостей його дискурсивної реалізації у їх єдності та взаємозв'язку, що передбачає розгляд засобів мовної об'єктивації концепту та специфіки їх вживання у дискурсі. Особливість когнітивно-дискурсивного підходу полягає в дослідженні кожного мовного явища з точки зору «виконання мовою двох її найважливіших функцій – когнітивної та комунікативної» [127, с. 519].

Концепт – «одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка втілює знання й досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, що відбивається в людській психіці» [361, с. 90], основа інформаційного балансу [193, с. 210], «одиниця, покликана поєднати наукові дослідження в галузі культури, свідомості й мови, тому що вона належить свідомості, детермінується культурою й опредмечується в мові» [195, с. 9].

Концепт ключовий – ментальне утворення, що є ключовим для певного типу дискурсу [100, с. 90], «маркованим» за ознакою значущості для певного типу дискурсу [там само, с. 98], специфічний концепт, що регулярно реалізується в конкретному типі дискурсу [177, с. 202], актуалізується в ключових знаках дискурсу (вербальних і невербальних) [155, с. 6]. **Сукупність ключових концептів** відображають зміст дискурсу, до якого вони належать, спрямовують комунікацію, породжуючи навколо себе якийсь дискурс [164]. Такі концепти, лежать в основі розгортання смислів і норм цього дискурсу [101, с. 78], здатні концентрувати широку смислову область [97, с. 6], визначають тип дискурсу [236, с. 91-92], виступають координатами дискурсивного простору [26, с. 29], задають основні ціннісні координати його знакового простору, дозволяють визначити

основні референційні «точки тяжіння», що генерують номінативне забезпечення предметної області того чи іншого типу дискурсу [236, с. 128], складають змістовно-тематичне ядро, формують семіотичну модель і жанрову структуру дискурсу [155, с. 7], історично сформувалися в межах цього дискурсу і регулярно відтворюються в ньому [177, с. 202].

Лексико-семантична група – клас слів, об'єднаних як мінімум однією семантичною ознакою [5, с. 232]. Лексико-семантичні групи – це поєднання значень слів однієї частини мови, що містять конкретні поняття, які різняться ступенем вияву ознаки, якості, дії або їх протиставленням [5, с. 233, 237]. Значення таких слів характеризуються спільною категорійно-лексичною семою, а диференційні семи уточнюють категорійно-лексичну сему і є однотипними, такими, що повторюються [5, с. 234]. Лексико-семантична група може складатися із полісемантів, об'єднаних за основним значенням [230, с. 22], може бути утворена шляхом встановлення вільних міжслівних і внутрішньослівних зв'язків між лексичними значеннями багатозначних слів [216, с. 137].

Модель керування – форма опису синтаксичних властивостей слова, яка вказує всі морфологічні засоби виразу певної валентності, фіксує низку можливих в даній мові поверхнево-синтаксичних перетворень [7, с. 55] та містить інформацію необхідну для синтезу правильних речень з даним словом [там само, с. 134].

Поле лексико-семантичне – «ієрархічно організована система лексичних одиниць, що об'єднані спільним (інваріантним) значенням і презентують у мові певну поняттєву сферу» [5, с. 239], лексико-семантичне поле (ЛСП) має тривимірний, об'ємний вимір, оскільки може бути утворено семантичною структурою полісемантів [230, с. 22].

Поле семантичне – множинність слів, об'єднаних спільністю змісту, тобто тих, що мають спільну нетривіальну частину у тлумаченні [124, с. 158]. Розмежовують семантичні поля сигніфікативного і денотативного типів за критерієм виділення поля з корпусу словника: мовний (семасіологічний) для сигніфікативного поля і позамовний (ономасіологічний) для денотативного поля [230, с. 18].

Поле семантичне денотативного типу – тематична група, зв'язки одиниць такого поля характеризуються за ознаками: 1) відсутність, як правило, синонімії, 2) специфічний вияв антонімії (пор.: місто – село, театр – кіно, голова – ноги), 3) специфіка гіпо-гіперонімічних зв'язків, що виявляється у перерахуванні складових частин імені ситуативного характеру як суперординати [102, с. 134]. Члени тематичних груп поєднані за принципом включення або перетинання, тобто «рід – вид», «частина – ціле» [5, с. 231].

Потенціал імплікативний – систематизоване узагальнене уявлення «про структуру можливих зв'язків, відношень, залежностей і взаємодій, потенційно прогнозованих для певного класу об'єктів» [158, с. 59].

Предикат логічний – член структури висловлення, яке відбиває в свідомості явища дійсності. Предикат заповнює одну або кілька відкритих позицій залежними від нього аргументами. В мові в якості логічних предикатів зазвичай функціонують дієслова [200, с. 154-155].

ДОДАТОК В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Калюжна А.Б. Концепт ТАЄМНИЦЯ в англійській мовній картині світу / А.Б. Калюжна, І.В. Змійова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – № 848. – С. 35-39.
2. Калюжна А.Б. Визначення імені концепту ТАЄМНИЦЯ в англomовному детективному жанрі / А.Б. Калюжна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – № 896. – С. 22-26.
3. Калюжная А.Б. Концепт-сценарий ТАЙНА в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2013. – № 1072. – С. 48-53.
4. Калюжная А.Б. Ключевые концепты англоязычного детективного дискурса / А.Б. Калюжная // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2016. – Вип. 83. – С. 79-87.
5. Калюжна А.Б. Лінгвокогнітивні підстави взаємодії ключових концептів детективного дискурсу / А.Б. Калюжна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2017. – Вип. 85. – С. 88-95.
6. Калюжная А.Б. Лексико-семантическое поле ключевых концептов детективного дискурса / А.Б. Калюжная, И.В. Змиева // Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета. – 2016. – № 3 (31). – С. 80-84.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Калюжна А.Б. Аналіз етимологічного шару концепту ТАЄМНИЦЯ / А.Б. Калюжна // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали II міжнародної наукової конференції (21 березня 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 18-20.

8. Калюжна А.Б. Концепт ТАЄМНИЦЯ в творах Агати Крісті / А.Б. Калюжна // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей X наукової конференції з міжнародною участю (4 лютого 2011 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 118-120.
9. Калюжная А.Б. Концепт-сценарий ТАЙНА в классическом детективе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XI наукової конференції з міжнародною участю (3 лютого 2012 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 112-113.
10. Калюжная А.Б. Лексемы *mystery* и *secret* в вербализации концепта ТАЙНА / А.Б. Калюжная // Германістика у ХХІ столітті: когнітивна, соціо- та прагмалінгвістика : тези доповідей II всеукраїнської наукової конференції германістів з міжнародною участю (21 квітня 2012 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 79-82.
11. Калюжная А.Б. Особенности номинации фреймов концепта-сценария ТАЙНА / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю (1 лютого 2013). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 133-134.
12. Калюжная А.Б. Атрибутивные сочетания как средство лексической объективации концепта ТАЙНА в детективе / А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю (7 лютого 2014 р.). – Ч. 1. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 146-147.
13. Калюжная А.Б. Средства актуализации концептуальных признаков концепта ТАЙНА в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали IV міжнародної наукової конференції (22 березня 2014 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 33-36.
14. Калюжная А.Б. Детективный дискурс как вид институционального дискурса / А.Б. Калюжная // Сучасні філологічні студії: теоретична та прикладна лінгвістика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

- (25 березня 2015 р.). – Київ-Буча : Український гуманітарний інститут, 2015. – С. 92-95.
15. Калюжная А.Б. Дискурсообразующие концепты классического детектива А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю (27 березня 2015 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 72-74.
 16. Калюжная А.Б. Особенности реализации концепта ДЕТЕКТИВ в детективном дискурсе / А.Б. Калюжная // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали V міжнародної наукової конференції (19 березня 2016 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 33-36.
 17. Калюжная А.Б. Семантическое пространство концепта ПРЕСТУПЛЕНИЕ в детективном дискурсе /А.Б. Калюжная // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю (5 лютого 2016 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 61-62.
 18. Калюжная А.Б. Анализ понятийного компонента концепта ПРЕСТУПНИК / А.Б. Калюжная // Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-26 листопада 2016 р.). – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. – С. 69-70.
 19. Калюжна А.Б. Валентнісні зв'язки лексем, що вербалізують концепт СИЩИК /А.Б. Калюжна // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2017 р.). – Львів : ГО «Науково-філологічна організація «ЛОГОС», 2017. – С. 149-150.

Особистий внесок Калюжноі А.Б. в опубліковану у співавторстві статтю № 1 полягає у зборі, опрацюванні та систематизації практичного матеріалу щодо лексичних засобів репрезентації концепту ТАЄМНИЦЯ та визначенні складників

концепту ТАЄМНИЦЯ в англійській мовній картині світу в рамках лінгвокультурного та лінгвокогнітивного підходів до вивчення концептів.

Особистий внесок Калюжної А.Б. в опубліковану у співавторстві статтю № 6 полягає у зборі та аналізі фактичного матеріалу, та моделюванні і описі лексико-семантичних полів номінацій ключових концептів детективного дискурсу.